

P O Š T N I N A P L A Č A N A V G O T O V I N I

1-2

DOM

IN

SVET

1932

L E T N I K 45

L J U B L J A N A

VSEBINA DOMA IN SVETA ŠTEVILKA 1-2

Ethin Bojc: Narodnost izhodišče vsega kulturnega ustvarjanja. 1.

Zdravko Ocvirk: Tako lepo je. 6. (Pesem.)

France Bevk: Težek kamen na njeni duši. 7.

Anton Trstenjak: Beseda umira. 27.

Miran Jarc: Vergerij. 43.

Bogomir Magajna: Učiteljica svetih treh kraljev. 53.

Edvard Kocbek: Chestertonov »Večni človek«. 61.

France Stele: Jože Gorjup — cerkven slikar. 69.

Slovstvo: Juš Kozak: Šentpeter. (France Vodnik.) 73. — Peter Lippert S. J.: Od duše do duše. (Vital Vodušek.) 76. — Knjige Vodnikove družbe za l. 1931. (Mirko Javornik.) 77. — Sinclair Lewis: Babbit. (Mirko Javornik.) 78. — M. Vidović: Pregled filozofije. (Ethin Bojc.) 78. — Willibrord Verkade: Der Antrieb ins Vollkommene. (Fr. Stele.) 79. — Hugo Obermaier: Urgeschichte der Menschheit. (R. Ložar.) 81.

Umetnost: Razstava Fr. Goršeta. (R. Ložar.) 82. — Umetnostna razstava pri A. Kosu. (R. Ložar.) 83.

Gledališče: Ljubljanska drama v sezoni 1931/32. (France Vodnik.) 83.

Priloge: 1 in 2. Jože Gorjup: Slike iz cerkve Sv. Miklavža v Kostanjevici na Dolenjskem.

Platnice: Prejeli smo v oceno.

List izdaja konzorcij Doma in sveta (odgovorni izdajatelj Rajko Ložar)

Založnik in lastnik Katoliško tiskovno društvo

Urednika: Rajko Ložar in Anton Vodnik (odgovorni urednik)

Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača. Rokopise in dopise je pošiljati na naslov urednikov (Dr. Rajko Ložar, Ljubljana, Sv. Petra cesta 20; Dr. Anton Vodnik, Ljubljana, Poljanska cesta 15/II, stopn. VIII).

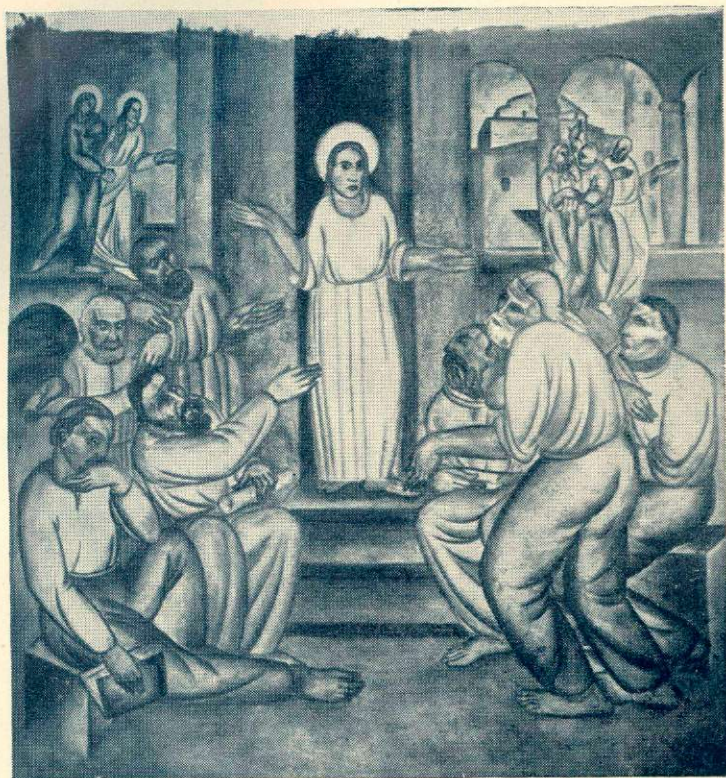
Dom in svet izhaja desetkrat na leto. Naročnina znaša 100 Din. Plačuje se lahko tudi polletno, četrletno ali tudi mesečno v 10 obrokih po 10 Din. —

Naročnina za dijake 75 Din.

Uprava: Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana.

Tisk in klišeeji Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani (K. Čeč)

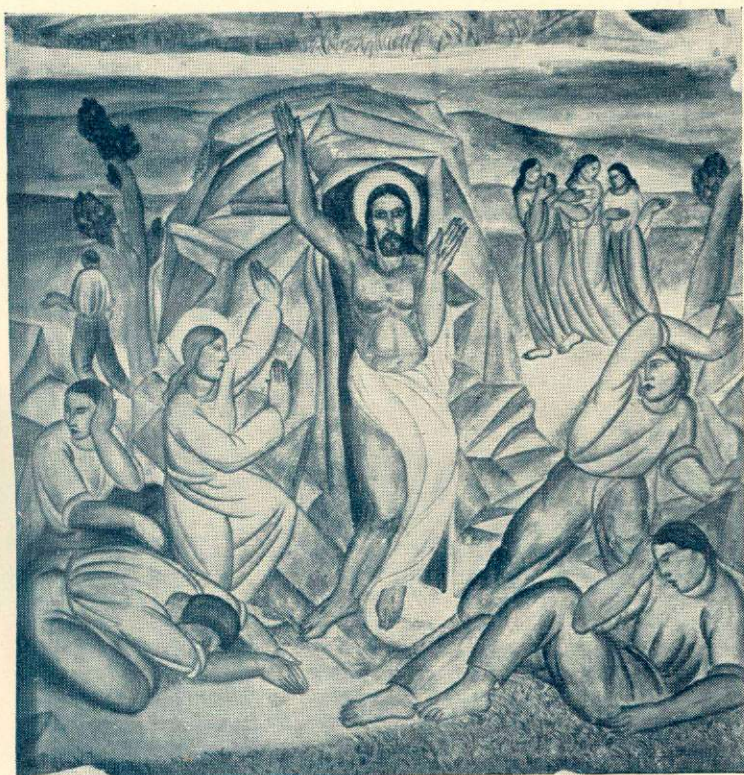
JOŽE GORJUP: SLIKARIJE IZ CERKVE SV. MIKLAVŽA
V KOSTANJEVICI NA DOLENJSKEM (1931)

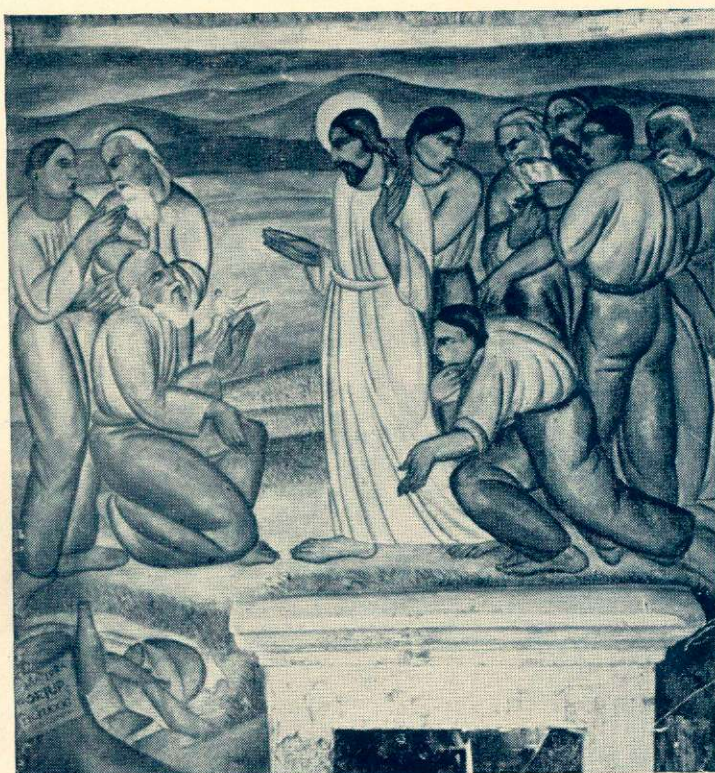
DVANAJSTLETNI JEZUS V TEMPLJU
(slika na stenskem polju)

JEZUS OBUDI LAZARJA
(slika na stenskem polju)

JEZUS VSTANE OD MRTVIH
(slika na stenskem polju)

JEZUS IZROČA KLJUČE SV. PETRU
(slika na stenskem polju)

NARODNOST IZHODIŠČE VSEGA KULTURNEGA USTVARJANJA

ETBIN BOJC

I

Vzporedno z organskim pojmovanjem človeka gre višjeredno sociološko-organsko pojmovanje naroda, ki se v njem odraža poseben, individualen duh poedinca, ki pripada k istemu narodu. Ako govorimo zdaj o organskem, t. j. po nekili usodno določenih, skrivnostnih zakonih narave rastočem človeku, odnosno o prav tako iz poedincev organsko poganjajočem narodu, hočemo s tem ta svojstveno-nadnaravni ustroj človeka oziroma naroda ostro ločiti od vsake mehanske zakonitosti, ki je tako značilna za ves od nas opazovani mrtvi, fizični svet prirode. Le od veleuma večnega Stvarnika zamišljena in ustvarjena živa narava je in more biti nosilec vseh onih skrivnostnih značilnosti organske rasti, ki je bila zanje slepa vsa mehanistična ideologija, polpreteklih dob, katere posledice čutimo še danes v obliki družbo razdirajočega, sebičnega in gonskega individualizma. Značilnost kateregakoli živega organizma, tudi sociološko višjerednega, narodnega, je svoboden in individualen, naravno, t. j. psihofizično, harmonično utemeljen razvoj skladja vseh prirodnih danosti in normativno-zmiselnih silnic tega organizma. Šele ta psihofizična ubranost kateregakoli individua more biti hkratu tudi nosilec duhovne vsebine in deležna vsega normativno odrešitvenega procesa. To pa je oni duhovni, harmonsko usmerjeni nadindividualizem, ki ga ne smemo in ne moremo zamenjati z napačnim, prej omenjenim in zgolj gonsko-sebičnim individualizmom, ki izključuje vsako pravilno vraščanje v narod kot v nujno višjo sociološko obliko človeške družbe.

Tukaj je pa potrebno poudariti, da niti v Evropi razširjeni nacionalizem niti v Rusiji udejstveni kolektivistični socializem ne vsebujeta takšnega organskega pojmovanja. Prvi je prepoln napačnega, brezobzirnega in skrajno sebičnega šovinističnega individualizma in vidi v središču izključno le sebe, kar je gotovo znak pomanjkanja tiste širine in potrebne oddaljenosti, ki nam šele odkriva lepote vsega, drugi pa je poln brezpodstatnega internacionalizma, ki ni življenjsko-organskega značaja in ne temelji na individualnih, do svojega naravnega viška razvitih posameznih naravnih organizmih. Tak internacionalizem usužnjuje, podreja, ker mehansko-nasilno posega v svojsko rast posameznih narodov, ki jim jo odreka in zavira. Že s tako zavrnitvijo teh dveh naziranj v razmerju naroda do naroda pa smo dovolj jasno označili svoje pojmovanje, ki ga lahko imenujemo organski internacionalizem ali nadnacionalizem. Tak organski internacionalizem zastopa n. pr. najvzorneje Cerkev, ki prepušča slehernemu narodu njegove posebnosti, ga celo spodbuja k narodni individu-

alni rasti, ker se zaveda, da so v Cerkev — kraljestvo božje na zemlji — poklicani vsi narodi z vsemi svojimi posebnostmi in različnimi etnološkimi vrednotami.

V splošnem opažamo v kulturnem svetu več časovno-nazornih izhodišč, iz katerih hočejo posamezne dobe načrtati ustroj sociološke oblike družabnega reda. Časovno-nazorna imenujem ta izhodišča z razliko od življenjsko, oziroma svetovno-nazornih, ker hočem s tem označiti zlasti njih pomen za cela obdobja človeškega kulturno-historičnega razvoja, čeravno seveda pri tem ne zanikavam primarne, individualne nosilnosti posameznikov teh in takih izhodišč, pri čemer jih lahko nahajamo tudi istočasno. Posebno izrazita se mi zde tri taka izhodišča, za katera se ljudje zlasti še danes ogrevajo. So to versko, socialno in narodnostno izhodišče. Prvo, versko izhodišče, velja zlasti za preteklost, ko je bila za srednjeveške sholastične dobe v ospredju in vodilna sociološka oblika Cerkev, velja pa še danes povsod tam in toliko, kjer in kolikor skuša Cerkev usmerjati in določneje posegati v sestav družabnega življenja. Ta izrazito religiozni tip časovno-nazornega izhodišča hrani v sebi dovolj zmisla in sproščenosti i socialnemu i narodnostnemu časovno-nazornemu izhodiščnemu tipu, le da jima pridaje še duhovno-normativno usmerjenost. Prav za prav ga je baš zaradi tega težko z njima vzporejati, ker ju zasega, a jima hkratu še nekaj večnostnega dodaja, torej dopolnjuje. Le zato, ker baš v srednjem veku ni bilo še današnjih socialnih niti narodnostnih prilik v tako zasežni in kompleksni obliki in torej niti prve niti druge niso našle v Cerkvi sami še dovolj prostora, dobiva — torej z zgolj historično-tradicijskega vidika — cerkveno-religiozni izhodiščni tip videz enakorednosti s socialnim kakor tudi z narodnostnim. Po današnjem stanju pa, ko je Cerkev spričo naraščanja socialnih problemov kakor tudi baš s probujo slovanskih narodov močnejše pokazala svoje popolno razumevanje tudi za vse s tem v zvezi nastale svobodne težnje, bi mogli mirno ostati le pri tem zadnjem vesoljnem in vsa druga izhodišča dopolnjujočem cerkveno-verskem časovnem nazoru, h kateremu se kot k rešilnemu izhodišču danes že v mnogih spoznanjih povračajo svetovni sodobni duhovi in h kateremu se ozirajo naše oči, trdno se nadejajoč, da najdejo v njem pravec k trajni rešitvi izgubljenega, tavajočega sinú sodobnega evropskega človeka. Ker pa dejanja navadno — in zlasti še v človeški zgodovini — spoznanjem šele časovno kesneje sledijo, bodo tudi baš omenjena spoznanja na vrhuncu in propadu kulture stoječega, sicer osamljenega sodobnega človeka prešla v le počasi poduhovljajočega se človeka šele po vseh tragičnih izkušnjah vmesnih kulturnih stopenj. Zato moremo danes upoštevati vsaj še dvojno časovno-nazorno izhodiščnost, t. j. socialno-kolektivistično in pa naše narodno-organsko izhodišče. Omenil sem že, da sta obedve izhodišči združljivi z višjim, dopolnjujočim, cerkveno-verskim. Tudi sem pokazal nepopolnost in kvarnost socialno-kolektivističnega nazornega izhodišča, ki negira upravičenost narodnega individualizma, ki ga je treba čimprej nadomestiti z nekim kolektivističnim, brezpodstatnim internacionalizmom, temelječim na nekakšnem robotsko-mehanskem sociološkem mehanizmu. Seveda pa si pod našim narodno-izhodiščnim nazorom nikar ne smemo misliti prej omenjenega šovinističnega nacionalizma, ki bi ga prav za prav mogli vprav vzporejati s tem

socialno-kolektivističnim. Kakor je bil namreč ta napačni, na sebičnosti in kapitalističnem elementu zgrajeni skrajni nacionalizem zrastel po — humanizmu in modernim časom lastnih znamenjih razuma in stroja, tako se zdi, da bo po kaosu sodobnih kulturnih vrtincev začasno zagospodoval kot ekstrem kolektivistični socializem v zmislu novega lažnega znamenja — človečanstva. Ekstremi pa so vedno le prehodnega značaja in se jih tok človeškega usodnega razvoja le poslužuje v svoje evolucijske svrhe. Le tako bomo namreč zdaj kaj lahko zagledali naš narodno-organski izhodiščni tip kot socialnemu izhodiščnemu nazoru ne le enakovredno, ampak naravnost nadredno časovno kulturno usmerjenost. Temu socialno-kolektivističnemu quasičloveku mora namreč nujno slediti pravi, organsko usovršeni, celi človek, kot so ga baš zadnja leta zahtevala in poudarjala razna mladinska gibanja drugod in pri nas in deloma še vedno kličejo po njem: človek, kakršnega je treba na razvalinah in na pogorišču današnje evropske kulturne krize iskati in ki je tudi naša sveta dolžnost, da ga iščemo in budimo v nas, človek, ki si bo šele mogel ustvariti tudi iz teh časovnih zmed čisto drugačno svetovno naziranje.

Le v zmislu neke večnostne skladnosti in medsebojne zakonitosti med metafizičnim duhovno-religioznim svetom in človeškim naravno-organskim, psihofizičnim ustrojem, ki se v ta svet s svojo rastjo zaganja, se moramo odločiti za ta naš narodno-izhodiščni nazor, ki hrani v sebi prav za naš sedanji odrešitveno-duhovni štadij še odprta vrata tako k socialno-etičnemu kakor k najvišjemu in hkrati vse završujočemu religiozno-duhovnemu svetu. Značilno je, da je socialno-izhodiščni nazor, ki negira organsko osnovo naroda in njegovo individualnost, sprejemljivejši baš za v ljutem boju za obstanek se boreči proletarijat, kjer torej o kakem somernem, pravilnem duhovnem napredku ni in ne more biti govora. Kajti o narodnostnem doživljanju ne moremo govoriti povsod in vselej, n. pr. ne tedaj, kjer in kadar manjka eksistenčno zadostne, solidne gospodarske podlage, ki je po znanem reku: »primum vivere, dein philosophari« podlaga za vse višje i socialno-etično i duhovno-religiozno doživetje. Zdaj pa je tudi razumljivo, zakaj socialno-izhodiščni nazor negira vsako narodnostno izhodišče, ki more biti osnovano v resnici le na nekem že več ali manj solidnem gospodarskem temelju. K temu je še dodati, da je baš ta socialno-izhodiščni nazor že tudi znak neke revolucionarnosti v zmislu reakcije na obstoječo gospodarsko življenjsko krizo in — kar je važno — brez odrešitveno-duhovne usmerjenosti, ki jo naravna, pravilna smer človeškega organizma zahteva in ki se mi zdi zdaj najrealneje in najkonkretnije zastopana baš pri narodno-izhodiščnem nazoru. Tudi prvotno omenjeni religiozno-izhodiščni nazor ostaja brez narodno-izhodiščnega momenta nekako v zraku, zgolj metafizičen in idealen.

II

Psihologija človeka nam jasno izpričuje, da se človekova rast ravna po nekih končnih zakonih človeške narave. Zato moremo kakor na narodu kot organski, živi skupnosti pripadajočih si posameznikov, tako tudi na posamez-

niku ločiti določena obdobja, ko le-ta zadobiva v svojem življenjskem doraščanju polagoma in vzpenjajoč se od prvotno zgolj gonsko-pasivne odvisnosti od pristojnih čuvstvovanj in stremljenj čim dalje več zmisla za višje, duhovno pomembnejše pojave kulturnega življenja, ki si v razvojnem redu osvoje vpliv na njegov celotni psihofizični organizem. Posameznikova oseba postaja s spoznavanjem objektivnih vrednot samodejavnejša in tvorna ob njih. Taka objektivna vrednota, ki najneposredneje zagradi človeka, je narod in njegova kultura, zakaj tudi človek nujno trči ob zakonitost lastnega sociološkega ali boljše socialnega bitja. Treba je nekje čvrsto tičati, ako hočemo biti tvorni. Naravna pot k temu so sociološke skupnosti: družina, generacija, narod. Kdor se izneveri eni od teh nerazdružljivih stopenj, je polovičar in prinaša in more prinašati kvečjemu polovičen sad. Tvorec kulture pa zajemlje iz vrednot svojega naroda in mu jih more vračati le, če je ž njim v toplem, organskem razmerju, t. j. če pravilno, globoko narodnostno doživlja.

Narodnostno doživljanje se sicer slično doživljanju ugodja, lepote, svobodnosti, logičnosti, etičnosti in religije javlja ob objektivni vrednoti naroda in njegove kulture, a je že na prvi pogled še v posebni meri sekundarnega, višjerednega ali boljše: kompleksno-sociološkega značaja. Zato se ne bomo čudili, če se pojavi močnejše šele mnogo kesneje kot prej imenovana doživetja, ker se more izoblikovati šele potem, ko je v posamezniku že ustvarjena živa zavest odnosa oziroma razmerja do lastnega naroda. Pojavi se rahlo sicer že lahko kmalu po desetem letu, a čvrsteje šele po dvajsetem letu. Višek pač doseže tedaj, ko moremo že dovolj globoko pronikniti v bogato in skrivnostno zakladnico narodove biti in spoznati v njej vso harmonijo življenja in javljanja organizma v njegovi zanimivi rasti. Zato je prav, da do tega časa — to velja posebno za inteligenta (ostali, n. pr. naši izseljenci so tu v posebnem položaju) — mladostnik ostane v krogu svoje ožje domovine, da jo spozna in dodobra pronikne vanjo. Le iz takega spoznanja lastnega naroda in domovine se more roditi resnično in pristno, avtonomno narodnostno čuvstvo. Potem pa, ko naš inteligent to čuvstvo doživi, je zanj koristno in skoraj nujno, da obiše tudi kak drug, sosedni, več ali manj tuj narod, kjer šele more dobiti tudi pravi pogled na svoj narod in na svet sploh, tisto obzorje, ki si ga v domovini nikdar ne more pridobiti, podobno kakor si ne moremo prav ogledati slike, če stojimo tik ob platnu. Tak razgled po svetu izven ozkih meja naše domovine je za celotnost človeka neprecenljiv in nujen.

Kakor pripisujemo človeku, da je gospodarsko, estetično, etično, znanstveno, versko vzgojen, tako moremo isto pripisovati tudi narodu kot iz poedincev organsko sestavljeni skupnosti. S tem pa seveda še ni rečeno, da bi bila v tem tudi nujna zveza naroda s slednjim poedincem: imamo lahko istočasno n. pr. globoko etičen narod, pa v njem določeno število in do določene mere neetičnih ljudi in obratno. O primarnosti poedinčeve glede na sekundarnost narodove etičnosti moremo govoriti le v zmislu časovnih kulturnih stopenj in duhovnosti posameznih generacij. Pot oz. usmerjenost posameznikov in posameznih generacij do naroda je pa lahko časovno do določene mere zelo zavita in neskladna z revolucionarno smerjo narodno-etnološkega duhovnega napredka. Kdor je

pričel tudi narodnostno doživljati, ta bo zdaj mogel postati nosilec n. pr. narodnostnega predstavljanja s tem, da bo znal gledati na vse ostale pojave tudi s stališča svojega naroda; nosilec narodnostnega mišljenja s tem, da bo primerjal in presojal ostale pojave z njim; narodnostnega čuvstvovanja in vrednotenja s tem, da se bo za narodne vrednote navduševal in jih cenil v razmerju do ostalih objektivnih vrednot, in — slednjič — narodnostnega stremljenja s tem, da bo za temi narodnimi vrednotami težil in jih skušal dvigati ter tudi dejansko, s svojim lastnim kulturnim ustvarjanjem plemeniti, bogatiti in množiti.

Že v prvem poglavju tega razpravljanja smo ugotovili, da je baš organski, narodno-izhodiščni časovni nazor tisti, ki hrani še odprto in redno pot k socialnemu, odnosno tudi k religioznemu doživljanju in udejstvovanju, da pa take poti ne kažeta niti kapitalistično-nacionalistični niti kolektivistično-socialistični nazor v odnosu do socialnega oz. religioznega doživljanja in udejstvovanja. Zdaj pa bomo zato jasno spoznali, da je vprav socialnemu kakor verskemu doživljanju naravnost podlaga in pogoj naše organsko-narodnostno doživljanje.

Egoistični nacionalizem se že po svojem bistvu ne more povzpeti niti do prave etičnosti oz. socialnosti, niti do prave religioznosti oz. duhovnosti zato, ker temelji na gonskem imperativu sebičnega in zgolj materialnega uveljavljanja. Kolektivistični socializem pa, ki negira osebnostno in narodnostno svobodno rast, tudi že prav iz tega razloga ne more pospeševati resnične socialnosti in etičnosti, ker zanaša v človeški in narodni organizem mehanične in vnanje-revolucionarne zakone; z religijo pa je seveda že na prvi pogled v ostrem neskladju. Edini narodnostno-organski nazor je in more biti resnično izhodišče i k socialno-etičnemu kakor k religiozno-duhovnemu svetu vrednot, zakaj baš posebne razlike v barvah in izvornosti vrednot posameznih narodov so in bodo vedno močno vplivale na celotno udejstvovanje človeka. Tu je tisto stalno in osnovno organsko torišče vsega človeškega miljeja, ki ga je treba že od kraja upoštevati pri vsem našem nadaljnjem kulturnem delu. Kdor zgreši ta temeljni pogoj, seje na skalo, ker ne pozna zemlje, katero naj obdela. Vendar pri tem nočem zanikati, da so tudi pojavi kot ekstremni kapitalistični nacionalizem in kolektivistični socializem v rasti kultur zmiselni v časovno-prehodnem pomenu, a vedno je pri tem treba poudarjati smer normativno-razvojne poti.

III

Če globlje pogledamo v zakonitost življenja, kmalu lahko opazimo, da sta vsemu dejanju in nehanju nekako prvo in poslednje gibalo baš ljubezen in veselje, ki podpirata optimistični življenjski nazor. Zakaj tvoren biti, se pravi, pravilno zajeti duha celote in v njegovi smeri nadaljevati že započeto narodno-kulturno tvorbo; to pa zmoremo le tedaj, če verujemo v zdravje in bodočnost narodno-kulturne rasti. Samo optimisti, ljudje z živo in vedno se razživljajočo vero, ne oklevajo in ne omagajo, ampak z zaupanjem in trdnim prepričanjem v razvoj in razrast svojega naroda grade z vsemi močmi svoje osebnosti. Zlasti je treba torej svoj narod močno vzljubiti, ako hočemo biti sposobni, živo in uspešno delati za njegov podvig. Le tisti namreč, ki globoko

doživi poslanstvo svojega naroda in razmerje svojega osebnega poslanstva do njega, bo našel v sebi vedno tudi dovolj naravnost čudežne moči za žrtve, ki so neizbežne in nujne pri njegovem duhovnem prodoru. Le ta bo iskal neprestano načinov in poti, da po svojih močeh vsestransko oplodi narodovo dediščino, da skrbi za narodov duhovni blagor. Tudi z narodom je namreč kakor s posameznikom: kakor je posameznik psihofizično, obenem pa edinstveno duhovno bitje, tako razpada tudi narodni sociološko-zoološki organizem na dvoje sfer: na ono, ki ji gre značaj fizično-gonskega ter bolj sredstveno-organizacijskega, in na ono, ki ji gre značaj duhovnega stremljenja. Kakor človek na svojo psihično ali fizično stran ne more vplivati tako, da bi jo preustvarjal, marveč jo more kvečjemu ohranjati, poživljati, priznavati ali jo uničevati in zavirati, tako je narod na svoji evgensko-fizični plati le dedič danega konstitucijskega razvoja in časovnega stanja. Generacije morejo tu le deloma sodelovati s tem, da zdravje pospešujejo in ohranjajo. Pač pa ima vsaka generacija svojo moč do duhovne zgradbe v narodu, do tega, kakšen bo prispevek, ki ga bo narod v teku svojega življenja prinesel k splošni zgradbi človeške duhovnosti. Nič torej ne moremo za to, če je naš narod še v pomladi, poln gonskega vitalizma, če pa je morda francoski že v jeseni ali se nemški nagiblje na jesen. Gre marveč le zato, da spoznamo svoje posebno poslanstvo na podlagi posebnega stališča našega naroda in da ga, kolikor ga je določenega vsaki generaciji, v polni meri izvršimo. Le tedaj, če bo vsaka generacija izgradila močne osebnosti, bo vedno tudi dovolj pripravljenosti, potrebnega spoznanja in zmisla za vse višje duhovne vrednote, kakršna je tudi narodnostna, ki bo šele tedaj res prav zaživela v nas, ko bomo našli kot iz edino pravilnega časovnega izhodišča od nje živo zvezo z najvišjo vrednoto zmiselnega vesoljnega religioznega izhodišča — religioznostjo.

TAKO LEPO JE

ZDRAVKO OCVIRK

Tako lepo je biti sam,
imeti samo eno luč.
Tako lepo je imeti hram,

samo od enih duri ključ.
Zaprto, skrito v njem skrivnost
in biti nje edini gost.

TEŽEK KAMEN NA NJENI DUŠI

FRANCE BEVK

1

Biló je v decembru, dva dni pred božičem. Zrak je bil miren, čist, pomladansko topel, brez vonjav. Kazalca na uri sta kazala tri četrt na dve. Čas, ko je bila cesta najbolj prazna in tiha. Johana je bila pravkar končala s pomivanjem, vzela je knjigo in sedla na nizko, odprto pritlično okno. Okrenila je obraz proti svetlobi in brala. To so bile ure njenega telesnega odpočivanja.

Skozi poševne veje platan so padali solnčni žarki, ji ko balzam polzeli čez obraz in čez roke. V telo ji je legla prijetna omotica. Zdaj pa zdaj je dvignila obraz, iznad naočnikov je pogledovala po cesti. Kakor da je koga pričakovala. A bil je samo nemir, ki mu ni vedela vzroka. Vodnjak, meja zelenega lovorja, na vejah vrabci. Na križpotju kostanjar, dečka z železnim obročem, žena z jerbasom, dva kolesarja. In znova vse prazno. Iz za hiš se je trgal glas gosli. Nekdo je igral intervale.

Že v tretje je bila dvignila glavo, ko je pod drevesi ugledala človeka. Le ošinila ga je s pogledom in se znova sklonila nad branje. A v njenih zrenicah je ostala nerazločna slika, se tako živo združila z neko predstavo njenega spomina, da je zadrhtela. Vsa se je zmedla, nič več ni vedela, kaj bere. »Saj ni mogoče,« si je zašepetala. Pa se je bala še enkrat dvigniti obraz; nekaj ji je pravilo, da bo razočarana.

Že je slišala korake, ki so se namerili naravnost proti nji. Moj Bog, zdaj ga je pa res pogledala. Položila si je roko na prsi, val neznane vročine ji je objel vse ude. Visok, črnolas fant z mogočnim čelom, v rokah je nosil kovčeg in klobuk, a suknjo si je bil vrgel čez ramo. Šop gladkih las mu je izzivalno padal na oči. Tiste njegove oči! Črne, smehljajoče se, a tako globoko pod čelom, da jih je obdajal trajen mrak. Ali niso bile trpko zasanjane? Isti veder obraz, ista nekoliko plesoča hoja, Pa usta široko na smeh.

Saj je Johana dobro vedela, da ne bo mogla spregovoriti. Segla mu je v roko, ki ji jo je bil pomolil tik pod brado, in je ni izpustila. Glej — v dnu oči še vedno tista grenka resnoba.

»Ali se čudite, mati?«

Kaj bi se ne čudila! Iz velike zmedenosti ga kar ni razumela. Zamolkel jek se ji je iztrgal iz prsi. Če bi rekla le besedo, bi še zaplakala. Le gledala ga je, gledala. Tako je gledal on njo. Ali se je zelo spremenila? Zajetna, vsa preprosta, zgubanega obraza, okrog ust milina, a ljubečih oči. Le prav na dnu njenih zrenic je ležalo nekaj ostrega, prodirnega. Dà, lasje so ji bili zelo vidno osiveli; podobni so bili razorani njivi, na kateri ni še docela skopnel sneg.

Stopil je v edino, nizko, nekoliko mračno sobo. Saj res, čemu bi ostajal zunaj, kjer se ustavljajo ljudje in zijajo? Tu sta se brez prič objela in poljubila. Ne brez zadrege in nekega otroškega sramovanja. Fantu je padel klobuk na tla, mati mu ga je pobrala in obrisala.

»Pa kako, da si prišel, Danijel? Ali se je kaj zgodilo?«

In njen obraz je bil ves v neki bolestni skrbi. Ne, nič se ni zgodilo. Tu je našel službo, zanaprej bo v njeni bližini. Tako? Z novim letom nastopi. Mati je le stežka zakrila radostno drhtenje po vsem obrazu. Novica jo je vso prevzela.

»Pa mi nisi nič pisal.«

»Ne. Hotel sem vas iznenaditi.«

Danijel je stopil do zrcalca, ki je viselo na steni. Na zardelih licih se mu je odražala laž. Odrevenel je, kot da se je tega šele tedaj zavedel. Nato se je okrenil k materi in se ji narejeno široko nasmehnil.

Johana je bila sklenila roke nad trebuhom, nekoliko nagnila glavo in ga gledala. Njene oči so bile bistre, prodirajoče. V prejšnjih letih, ko je bil še dijak, ga je vselej tako gledala, kadar je dvomila, če je govoril resnico. Če nastopi službo šele o novem letu, kako, da je že zdaj tu? Vse praznike jo je zanemarjal... Nekaj bolestnega se ji je zarezalo v lica. Pred njo je stala ženska, ki mu je bila odtujila sina. Ni je poznala, a je vendar razločno videla njen obraz. Zakaj ni ostal pri nji? Ali ga je mar zapustila? Ob tej misli ji je drobna radost zatrepetala v telesu. Preden ji je prišla do srca, se ji je spremenila v strah pred neko neznano skrivnostjo. Skrivnost? Dà, nekaj je gorelo v njenih očeh. Tega tudi njegova vedrost ni mogla zakriti. Da bi ga vprašala, ni imela poguma. Od dne, ko mu je bila dovolila, da je stekel obleko bogoslovca, ni nikoli več samovoljno posegala v njegovo življenje.

Ta spomin jo je ko z nožem zabodel v srce. Zamrmrala je, da mu mora kaj pripraviti in odšla v kuhinjo. Vrata je proti navadi zaprla za seboj.

Sin je nekaj trenutkov gledal za njo. Nekaj težkega, mračnega mu je leglo na obraz in v oči... Da bi se raztresel, se je razgledoval po stenah. Soba, v kateri je bil preživel večino svoje mladosti. Vojna jo je bila razdejala; pod je bil nov, stene svetlejše, a vse drugo je bilo kot nekdanj. Isti vonj po divjih rožah, ki jih je tako ljubil. Ali se mu je le dozdevalo? Ista omara, okrogla miza, dve postelji, še slike na stenah. Tam sta viseli povečani sliki očeta in matere. Materin obraz je bil na sliki mlad, nekam tuj, le visoka pričeska in prodirne oči so bile iste. Nekaj skritega, skrivnostnega na njenih potezah, kot je bila zanj skrivnostna vsa njena mladost. Tako strašno nerada je govorila o sebi. Doma je bila s kmetov, iz hiše, v kateri je kar gomazelo otrok. Nekateri so zgodaj pomrli, drugi so se raztepli po svetu. Johana je prišla v mesto služiti. Tistih dni se je spominjala z mešanimi čuvstvi ponosa in bridkosti: »Prosila sem Boga, da bi se kruha vsaj še enkrat do sita najedla.« Dom je ležal na njenih plečih. Bila je preudarna, stroga. Res, stroga še proti sebi. Njeni strogi nazori o življenju niso izvirali toliko iz bogaboječnosti, prinesla jih je bila že z rojstvom na svet, bili so del njenega bistva. Svojo notranjost je rada skrivala. Kolikokrat se ji je zdelo, da je brez čuvstva!

In vendar je znala ljubiti, strastno ljubiti. Na moža, pismonošo Simona Jermola, je bila navezana z dušo in telesom. Njun zakon je bil srečen — vsaj na videz. Rodila je hčer Heleno, ki je bila kot njena druga podoba. Nato dvoje hčera, ki sta zgodaj umrli. Helena je že hodila v šolo, ko se je rodil še deček. Krstili so ga za Danijela. Johana ga je težko pričakovala, dasi tega še sebi ni hotela priznati. V njem sta se čudovito križala dva rodova, materin in očetov. Očeta se je Danijel le medlo spominjal; ko mu je nenadoma umrl, je bil še deček. Ni si ga predstavljal drugačnega, kot je bil na sliki. Veliki brki, mogočno čelo, pod katerim so se nekako izgubile jasno sijoče oči. Še dobro se je spominjal, kako je ta soba še dolgo potem dišala po zdravih in svečah. Nekaj mesecev pozneje so prišli svatje in rajali dolgo v noč. Helena se je bila na materino prigovarjanje še zelo mlada poročila z nekim pisarjem s sodišča. Preselila sta se na Dolenjsko. Z materjo sta ostala sama, sama. Bil je živahen deček z nekoliko zasanjanimi očmi. Življenje mu je bilo ko pravljica. Johana ga ni puščala v družbo; bala se je, da pride v stik z dekleti. Včasih ji je pobegnil. Ni ji lagal, kod je hodil. Laž mu je bila mrzka. Iz tiste dobe mu je ostala na obrazu neka trajna zadrega in plahost pred materjo.

Stal je, strmел v sliko očeta, kot da ga nekaj vprašuje. V dneh, ko je odrasčal, ga je večkrat zgrabila neumljiva želja, da bi se pogovarjal z njim... Mati je odprla vrata, imela je miren obraz, prebolela je bila grenke občutke.

»Ogleduješ si? Zdaj ti bo gotovo preborno to stanovanje.«

»Ne vem,« je zategnil z rahlim pridržkom v glasu. »V tej sobi se še vedno čutim dijaka.«

»Jaz bom spala v kuhinji, ta soba bo samo zate.«

Na te besede mu ni bilo mogoče odgovoriti. Okrenil se je do stare podobe angela varuha, kot da ga izredno zanima. Dà, gotovo: mati se bo stežka ločila od teh sten, pol njenega življenja je zvezanega z njimi. Pa to ni bilo vse. Zdelo se mu je, da neizprosno grebe v skrivnost njegovega nenadnega prihoda. Ali je kaj slutila? Saj se je sam le stežka brzdal. In vendar bi ji v tistem trenutku ne mogel vsega povedati. Ne še.

Stopil je v kuhinjo in sedel na skrinjo. Na nji je kot dijak prečepel po ure in ure, se učil, ali pa sta se z materjo razgovarjala. Razvijal ji je svoje velike načrte, a ona se je nasmihala: »Nič ne bo iz tebe.« In vendar ji je vse pelo v duši... Kuhinja je bila prav tako zakajena, po kavi dišéča, domača kot nekdanj. Danijel se je tako zamislil v pijane sanje mladosti, da se mu je milo storilo. Takrat je živel, samo živel... Pozneje nikoli ni obupaval, vendar je čutil, da življenje nima več tistega čara.

»Kar ne morem verjeti,« mu je mati prodirala v dušo.

Nasmehnil se ji je. A v nasmehu je bilo nekaj trdega, kot da mu ne prihaja naravnost iz srca. Bilo mu je celo grenko. Mati misli, da je prišel radi nje. Samo radi nje. Usta so mu bila ko zapečateni.

Johana si je na skrivaj otrnila solzo. Sinu nikoli ni kazala svojih čuvstev. Vendar v tistem trenutku ni mogla skriti, da je srečna. Le na dnu, prav na dnu njenih zrenic je trepetala rahla senca slutnje.

Ta senca ji tudi naslednjega dne ni izginila. S sladkim nasmehom na obrazu, a nekam molčeča je hodila okrog. Sinu je stregla kot v dneh, ko se je bala, da ne bo izpolnil njene vroče želje in šel za duhovnika. Tudi Danijel se je trudil, da bi sprejemal materino postrežbo z istimi občutki kot v mladosti. A zdelo se mu je, da s tem drug drugega varata. Ni našel časa, da bi se pogovarjal z njo, ogibal se je celo s pogledom. Komaj je prišel domov, že se mu je znova mudilo v mesto.

Bil je zadnji dan pred božičem. Nebo se je bilo naredko prepreglo z oblaki, od severa je pihalo... Danijel tudi zunaj ni našel miru. Oči so mu begale po gričih, kot bi trudoma iskale solnca, svetlejše misli. Pomešal se je med ljudi, ki se jim je neznano kam mudilo. Postajal je pred okni in si ogledoval darove. Kupil je drevesce. Ko ga je izročil materi, je od ganjenosti skoraj zajokala.

Proti večeru je bila smrečica že okrašena. Njena bornost ju je tem živeje spominjala na preteklost. Danijel je smehljaše se nekaj odvijal in potisnil materi dar v naročje. Bila je vsa srečna, v zadregi. »Glej, a jaz nisem nič mislila nate...« Sin je okrenil glavo, kot da se sramuje njene trepetajoče nežnosti.

Po večerji sta sedela za okroglo mizo in se smehljala. Danijel je nalil vina, mati je pila. Tako je bilo močno, da je kar gorelo v krvi! Po navadi ni pila, ta večer je naredila izjemo. Kako čudno je človeku, kadar sedi, gleda, se smehlja, a ne more govoriti. Danijel je začel obujati spomin na božične večere, ki sta jih skupaj preživela. Ali se mati spominja, kako je vsako leto ukradel smrečico in jo v temi prinesel domov? Seveda se je spominjala. Ni bilo prav, a je zatisnila eno oko. Nekoč je bil raztrgal čisto nove hlače, a da ne bi pokvaril božiča sebi in materi, ji več dni ni pokazal hrbta. To je bila prava muka! Ob tem spominu sta se smejala. Saj to je bilo že davno. Zdaj mu ni bilo treba več kupovati obleke z denarjem, ki si ga je pritrkala pri hrani.

»Da, da,« je vzdihnila mati. »Takrat ni bilo toliko dobrot na mizi.«

Segla si je z roko na čelo in si obrisala drobne kapljice potu. Bila je že rahlo vinjena, v sobi je bilo vroče. Nekaj mračnega je leglo v njene oči. Ali se je bila spomnila na rajnega moža, čigar sliko je ošinila z bežnim pogledom?

Zapela sta. Mati je pela s tistim čistim glasom kot nekda, le prav na dnu ji je nekaj trepetalo. Nekaj boleznega, neopredeljivega. Pri tem je uporno gledala sina. Ta je bil nenadoma umolknil. Nato je zganil ustnice, kot da je hotel nekaj reči, usta so mu ostala rahlo odprta. »Čemu se tako bojim?« se je vpraševal.

»Danes sem si ogledoval neko stanovanje.«

Otrnil je cigareto in se nervozno premaknil, dasi je hlinil ravnodušje. Materi se ni upal pogledati v oči.

»Prav, če dobiš kaj primernejšega,« je rekla mati zateglo. »To bo zate pretemno.«

Danijel je pomolčal.

»In če vi izveste za katero, povejte mi!«

»Da,« je mati nenadoma umaknila oči in ni mogla zadržati nekega trepeta v glasu. »Dve sobi, kuhinja?«

»Premajhno bo...«

Johani je drobna bolečina prebodla srce. Gube na obrazu so ji zatrepetale. Njen nemir je prešel tudi na Danijela. Kesal se je... Materi ne bi hotel pokvariti svetega večera. Pa mu je bila prišla beseda kar nenadoma, ni je mogel zadržati. Objelo ga je pekoče sramovanje: mati ga bo videla do dna. Nazaj ni bilo mogoče. Zajel je polne prsi sape.

»Kaj pravite, mati — oženil se bom.«

Pravkar je bila vzela kozarec v roko, da zakrije nemir, a je zlila nekaj kapljic vina po obleki. Znova ga je postavila na mizo. Oči ji je zagrnilo nekaj temnega, neprodirnega.

»Ali je taka sila?« so ji zatrepetale ustnice.

»Že več let me čaka — in jaz njo,« je drhtelo iz sina. V glas je namenoma položil obilo tragike, da bi v materi vzbudil sočutje in razumevanje. »Ali se vam to ne zdi prav?«

»Meni mora biti prav,« je rekla s poudarkom in s takim premagovanjem, da je občutila telesno bolečino. »Vsak stori, kar se mu zdi najbolje...«

»Mlad nisem več,« je govoril Danijel naglo, zmedeno in jecljajoče. »Dovolj sredstev imam, da si lahko ustanovim družino. Bog ve, če bi v poznejših letih še mislil na to... Dovolj let me je čakala... ne zdi se mi prav, da bi še odlašal... Vi boste seveda z nama...«

Ves je gorel, a mati je molčala. Videti je bilo, da trpi. Najrajši bi mu ne bila odgovorila. Pa jo je molk, ki je nastal, rezal globlje kot sinove besede.

»Name ne računajta,« je rekla zamolklo.

»Zakaj ne,« se je Danijel stresnil kot pod udarcem. »Če je tako, se rajši ne poročim.«

Ali je res tako mislil? Ali so bile njegove besede le prenagljena grožnja? Mati ga je pogledala z dolгим, žalostnim pogledom.

»Le vzemita se,« je izgovorila strašno zateglo.

Danijel jo je gledal, gledal z nekim obupnim izrazom v očeh. Spoznala je namen njegovega prihoda. Ne radi nje... To jo je ranilo v dno duše. Zavijala se je v veliko ruto in se stresala, kot da jo mrazi. Neredko je bila za sina strašna zagonetka, nikoli večja kot takrat. Ni se mogel zdramiti iz strmenja. Ona ga ljubi. Dà, ona ga ljubi, o tem ni bilo dvoma. A zakaj noče, da se z Bredo poroči? Kaj ima proti dekletu, ki ga ne pozna? Ali sploh noče...? In zakaj bi ne hotela živeti z njima?

»Ker ne maram, da bi bila komu na potu...«

Najrajši bi ne bila več govorila o tem.

»Vi nikomur ne boste na potu,« je plamenelo iz Danijela. »Ali se bojite Brede? Saj je vendar ne poznate. Ko jo boste spoznali, jo boste sodili drugače... Ona je dobra...«

»Zate bo dobra,« je stisnila ustnice.

Tako je trepetala, zadrževala vihar v sebi, da ni mogla več prestajati na mestu. Ali bo izbruhnila v jok ali v srd? Dvignila se je in odšla v kuhinjo.

Tudi Danijel se je bil dvignil. Hotel je oditi za njo, a je znova omahnil na stolico. Prižgal si je cigareto, a je pozabil nanjo, gorela mu je med prsti. Sedel je z zamolklo bridkostjo v duši. Trudil se je, da bi zbral misli, ki so se mu pršile ko curek v vodometu.

3

Breda ali mati? Katero je bolj ljubil? To vprašanje se mu je venomer vrivalo v možgane. Če bi mu šlo za življenje, bi se v tistem trenutku ne mogel odločiti. Z materjo sta se ljubila. A na njuni ljubezni je bilo nekaj tragičnega. Včasih se je zdelo: zato sta na svetu, da drug drugemu povzročata tihe bolečine.

Tega se je rahlo zavedal že zgodaj v mladosti, v letih, ki jih je komaj dosegal njegov spomin... Johana se je v tihih trenutkih pogosto zamislila nad sinovo prirojeno vedrostjo, ki se je zdaj pa zdaj iznenada umaknila neki zasanjanosti in resnosti. Nikoli si ni bila na jasnem, kaj polje na dnu njegove duše. Zlagal je pesmi. V svoji notranjosti se je nagibal h kakemu idealnemu poklicu. S tesnobo v duši je čakala, kdaj bo spregovoril... Prehitela ga je s svojo željo, dasi so ji besede silile na jok in ji je divje razbijalo srce.

Ni prezrla, kako so mu takrat oči prirasle na knjigo; ni jih mogel odtrgati. Vendar si ji ni upal ugovarjati. Morda je čutil, da bi bil tak upor žalitev, ki ga ni zaslužila. Pa je spoznala že po njegovih očeh, da ji v duši odločno zanikuje. Tiste dni sta mnogo molčala, mnogo mislila. Le da so njune misli šle vsaka svojo pot.

Misel, da bi postal duhovnik, je bila Danijelu grenka. Kljub vernosti, ki jo je očitneje kazal kot mati. Tega niso zakrivile ženske. Saj ni poznal deklic, le redko je spregovoril s katero. Strašno se jih je sramoval. Vendar je občutil, da se v njem prebujajo neke tajne sile in ga vznemirjajo. Pa saj to ni bilo poglavitno. V njem je gorela silna žeja po življenju. Hotel je sicer živeti trezno, a brez kakega pridržka, diha je iz polnih prsi.

Tega materi ni mogel razodeti. Saj je bilo še v njem samem nejasno, kipeče. Johana je le rahlo slutila, kaj se godi v njem. Tisti dnevi so bili za oba strašansko težki, moreči. Noč in dan ju je rahlo glodalo v dušah. A bolj ko sta molčala, težje jima je bilo... Nastala je vojna, pobegnili sta z vsem, kar sta imela. Razburljivi dogodki vprašanja Danijelovega bodočega poklica niso spravili s sveta. Še poostrili so ga. Prišel je dan, ko je moral govoriti z materjo jasno, v obraz in v oči. »Ali hočeš, da te ubijejo v vojni?« mu je srdito vrgla. Bilo je prvič, da je Danijel opazil neko temno pego na svoji materi. Zgrozil se je.

Pa saj ona ni mislila tako. Njene besede so bile samo sredstvo. Prvotni srd se ji je spremenil v tako globoko duševno potrto, da je zbolela in legla. Danijela je pretreslo. Zaprl se je v svojo sobo, v tisti uri je pogledal globoko

vase. Zakaj se ne žrtvuje materi, ko mu je ona vse žrtvovala? Odrekel se je življenju, ki si ga je bil zasanjal.

Na materinem obrazu je ostala senca. Ni bila tako globoko zadovoljna, kot je Danijel pričakoval. Ali ni dal vsega, kaj je še hotela od njega? Morda ji ni ušlo, da je sin notranje trpel, dasi se je trudil, da bi tega nihče ne opazil. Najmanj mati. Ah, z neko zamolklo grozo se je spominjal tistih dni. Njegovo dušno trpljenje je bilo tako globoko, da se z ničemer na svetu ni dalo primerjati. Duša mu je bila razklana, zdrobljena. Le z medlim žarkom zavesti, da je ustregel materi, so mu potekali dnevi. Kakšni dnevi! Od ure do ure bolj je spoznaval, da laže sebi, vsemu svetu. Poglobil se je v knjige, odpirala so se mu nova obzorja, a to ga ni moglo pomiriti. V nočeh je trpko razmišljal, ječal in molil. Zanj ni bilo izhoda.

Sredi najhujših muk mu je umrla sestra. Pripeljal se je na pogreb in našel mater neizmerno skrušeno. Zasmilila se mu je v dno duše, a prav tedaj, kot da se mu je pojavila lastna bolečina z vso silo: ni se mogel več premagovati. Stokrat je bil že sklenil, da bo stopil pred mater in ji padel k nogam: »Ne morem več!« Ni imel poguma. V tistem trenutku so šle besede ko plaz iz njega. Tako še nikoli ni govoril z živim človekom.

Mati ga je mirno poslušala. Tako mirno, da je vzbujala grozo. Ko je izgovoril do konca vse besede, ki jih je bil že zdavnaj pripravil, se ni razžalostila. Le gledala ga je, gledala. Molče so mu pritrjevale njene oči, v katerih je bilo morje obupne žalosti. Bila je vsa zrušena pod dojmom hčerine smrti. Očitela si je, da jo je zakrivila ona, ker jo je mlado silila v zakon; uboga Helenica nikoli ni bila popolnoma srečna. Morda je Danijel pretiraval, a ko se je zazrla v prepad bodočnosti, ki ga ji je naslikal, se je vsa zgrozila. Preplašila se je tudi njegove vnanjosti, saj so ga bile same oči. Tešila jo je le misel, da sin ni zapustil semenišča radi kake ženske. Kako bi se bilo tedaj vse uprlo v nji! Srce ji je krvavelo, a se je vdala.

Iz globoke hvaležnosti je Danijel pokleknil pred njo in ji poljubil roko. »Neumnosti; ali sem mar Bog?« ga je ostro pokarala. Govoril ji je, govoril, da bi pregnal težko občutje, ki je viselo med njima. Učil se bo, ni ga treba podpirati... »Ali se mi popolnoma odpoveduješ?« ga je zadel njen pogled. »Ne, mati,« je zastokal, »saj nisem tako mislil.« Oba sta čutila, kako sta se v tisti minuti drug drugemu odtujila. Zaman ji je odsvetoval — mati se je še tiste dni sama odpeljala na jug.

Takrat je bilo konec vojne... Danijel je studiral izmenoma v Ljubljani in v Padovi. Ko je obiskal mater v njenem starem stanovanju, je vsa zadrhtela od sreče. Imel je zagorela lica, veder nasmeh na obrazu. Od leta do leta bolj je bil podoben očetu. »Mati,« ji je rekel, »preveč mi pošiljate; kako pa vi živite?« A ona ga ni poslušala. Le z nekim strahom ga je gledala v oči. Bala se je, da bo zdaj zdaj odkrila tujo podobo v njegovih zrenicah.

Česar se je najbolj bala, se je zgodilo. Danijel se je zaljubil. Breda, plavolaso dekle z jamicami v licih, kot da se večno smehlja — ko jo je prvič uzrl, je vse zadrhtelo v njem. Tudi dekletove oči so bile ko začarane obvisle na njegovem obrazu. Ali ga je tako silno privlačevalo živo nasprotje njenega

značaja? Polagoma se je Breda vdajala njegovemu vplivu. To ga je v nekaterih trenutkih rahlo plašilo. Vzel ji je del bistva, postal je njen dolžnik. Le v nekaterih hipih je planila nepreračunljiva nprav iz nje. Zagorela je ko kres, a se je v hipu znova zavedela. Ni imel izkušenj z ženskami, zato je ni mogel do dna razumeti.

Ta ljubezen mu je obrnila vse načrte na glavo. Morda je vplivala nanj tudi doba z novim mišljenjem in čuvstvovanjem. Vpisal se je bil na filozofsko fakulteto. A tedaj se mu je nenadoma začelo muditi do kruha. Hotel si je čim prej ustanoviti družino. Prijatelj, s katerim sta nekaj noči prekrokala, ga je navdušil za banko. »Profesor? Brrr!« Dni, ki bi bili podobni onim, ko sta morala z materjo obračati vsak krajcar, ni hotel več doživeti... Morda je bilo v tem nekaj mladostne prenagljenosti, a se je pozneje nikoli ni pokesal.

Postal je preračunljiv. Včasih celo v svojih čuvstvih. Dà, nekaj materine krvi je bilo tudi v njem. Naj so ga strasti še tako razganjale, jih je znal spretno prikriti. Breda ga je videla do dna. Rahlo, smejé se mu je očitala... A ljubila ga je z vsemi vrlinami in napakami. Čakala ga je, dasi so bila pred njim še leta boja in negotovosti. In niti za hip se ni zavedel, da je to za dekle težja žrtev kot zanj. Prav radi tega ni nikoli podvomil v njeno zvestobo.

Materi njegova ljubezen ni mogla ostati skrita. Ne samo radi tega, da je vsake počitnice razen kratkega obiska izostajal z doma, saj mu je omamno srečo lahko brala že iz oči. Preveč jo je bolelo, da bi ga bila izpraševala, ali brskala po njegovih pismih. Sam je napeljeval pogovor na dekleta, a ona se mu je spretno izmikala. Ne bi ga mogla poslušati.

Tako je bilo do tistega večera...

Danijel se je zdrznil iz spominov.

Nad hišami so odmeli brneči, zamolkli glasovi zvonov. Po pločniku so tolkli koraki. Pogovor in smeh. Ljudje so hodili k polnočnici... Cigareto je spustil na tla, pred nogami mu je ležal kupček pepela. Stresnil je z glavo, kot da se hoče otresti neke otopelosti. Polaščala se ga je trudnost in neumljiva tegoba.

Tedaj so se odprla kuhinjska vrata, na pragu je stala mati.

»Ali greva k polnočnici?«

Nekaj trenutkov je ko okamenel zrl vanjo. Gledala ga je z mirnimi očmi. Ne, saj ni jokala. V samoti se je pomirila in zbrala. Navidez je bila taka kot prej. Le v dnu zrenic ji je trepetala senca trpkega očitjanja... Da, k polnočnici, na zrak, v prirodo, kamorkoli, da se raztrese, vrže to mračno, skelečo težo raz dušo!

4.

Nebo je bilo na vzhodu jasno, po jasnini je plavala luna. Mesečina se je razlivala po vsem pobočju, v nji je obledevala svetloba luči. Sence zibajočih se dreves so dobile grozotne podobe. V to pajčevinasto svetlobo, v mreže živih senc sta molče stopala mati in sin. Danijel je tiščal roke v žepih, pogled mu je begal v daljavo, z vso silo se je trgal iz mračnega občutja. Mati je drobila za korak od njega; še senci, ki sta padali na pot, se nista stikali.

Johana je vso pot težko zadrževala solze. Bila je že mirna, a je znova zaplalo vanjo in jo požigalo. Sama sebi se je zdela tako bedna, majhna, kakor da se je pogreznila do kolen. Zato je prišel? Zato ji je kupil dar? Razočaranje je bilo tako skeleče, da ji je že v kali zamorilo vsako samoočitanje. Iz dna njene duše je vstajalo nekaj mračnega, jo zastrupljalo in begalo. Saj mu ne bo mogla braniti... In vendar...

Ozrla se je na sina. Velik, uporen je hodil odločno neki temni bodočnosti naproti. Kam so se mu zagrizle misli? V glasove zvonov? V preteklost, ko je hodil vsak božič z njo po isti poti kot ta večer? Takrat je bil tako ljubek, zlatkan, da se je stežka premagovala, da bi ga vpričo ljudi ne poljubila.

Sklonila se je še niže in globoko vzdihnila.

Za cerkvenimi vrati je bila taka gneča, da sta se stežka prerinila skozi. Johana se je priklonila pred jaslicami, se pokrižala in sedla na prazno mesto v klopi. Danijel je obstal poleg nje, roke je bil sklenil pod klobukom, oziral se je po stenah.

Ta cerkev mu je bila kot otroku nad vse ljuba. Grobnice francoskih kraljev, pozlačene štukature angelov in cvetic, v stranski ladji spovednice. Kolikokrat je v svetem strahu trepetal pred njimi! Tistega svetega trepetanja ni bilo več v njem, bilo je umrlo. Umrlo je bila tudi nežna lepota cerkve. Ali se je notranje tako spremenil? Ne. Z vseh sten so gledali veliki, beli madeži zaceljenih ran. Stresnil se je... Izpred oltarja se je dvignil glas duhovnika, zatrepetal pod obokom in padel na vernike: »Mir ljudem na zemlji...« Na tenkih ustnicah se mu je porodil nasmeh, a mu je v nekem svetem strahu takoj zamrl.

Materine misli so bile drugje. Sklepala je roke, gledala na oltar, na katerem se je pravkar začejala daritev. Ali je bila zbrana? Latinska pesem ji je le zamolklo udarjala na uho. Občutila je, kakor da se v nji vrši velika, največja daritev njenega življenja. Vse, kar je imela najdražjega, je polagala na žrtvenik. Sama sebi se je zasmilila. Iz notranjosti pa se ji je prebujal oster ugovor. Zakaj je taka? Zakaj? Preveč ljubi sina, da bi ga mogla deliti s katerimkoli bitjem na svetu. Samoljubje? Greh? V življenju se je veliko premagovala, zatajevala, v tem se ni mogla zatajiti. In vendar ona tega ne more preprečiti. Ona tega ne sme zabraniti. O tem je bila bridko prepričana, a prav tako jasno ji je bilo, da ne more živeti v bližini ženske, ki ji bo sina pred očmi trgala iz rok in iz srca. In če to odreče — sin ne bo srečen. Kaj naj stori? Kaj naj stori? Duša ji je zakrvavela. Zaječala je tako na glas, da se je zdrznila in se je Danijel zavzet ozrl po nji... Pričela je moliti, moliti; molila je tako vroče, da je vsa drhtela, kot da zadnje vlakence njenega telesa ihti.

Po maši je bila olajšana. Domov gredé je sinu odgovarjala tako mirno, da se je sama sebi čudila.

Doma sta obstala sredi sobe, se spogledala, kot bi hotela izreči nekaj težkega, a sta molčala. Danijel si je prižgal cigareto in gledal mater, ki si je postiljala v kuhinji.

»Pojdi v posteljo,« mu je rekla tako milo kot še nikoli. »Mislim, da te ne

bo zeblo.« Na vratih kuhinje je še postala in se z dolgim pogledom ozrla po njem. Danijel je dvignil oči.

»Kaj je, mati?«

»Nič. — Lahko noč!«

In je zaprla vrata.

Danijel je legel. Vonj hodničnih rjuh ga je živo spominjal na mladost. Takrat je legal že s sanjami v glavi, v hipu ga je zagrnilo pozabljenje do jutra. Ta večer je čutil, da ne bo mogel zaspati. Izza omamnih predstav mladosti je stopila sedanost in ga je stisnila za senci. Misli so se mu divje vžgale, ni mogel iz njih. Breda? Kako zavzeta ga je gledala, ko ji je rekel, da mora ta božič prebiti pri materi! Mora? Ni ji jasno povedal vzroka. A govoril je tako tehtno, da mu ni mogla ugovarjati... Ob spominu ga je zazeblo v srcu... V nečem — ni mu bilo jasno, v čem — se je čutil globoko krivega pred dekletom. In ga je hkrati objelo tako divje, plameneče čuvstvo do Brede, da se je prevrgel, objel blazino in jo v suhem joku, ki mu je stokal v prsih, ko blazen poljubljal. Hkrati mu je planil val ljubosumja v dušo. Dotlej ga še nikoli ni občutil tako jasno, boleče. Kaj dela Breda? Ali tudi ona bedi in misli nanj?

Zavedel se je. Kaj počenjam? Sramoval se je. Da bi se pomiril, je posluhnil v gluho noč. Iz kuhinje je prihajal šum. Razločno je bilo slišati šumot materinih bosih nog.

Čez nekaj minut so se odprla vrata. V sobo je planil val svetlobe. V njem je stala mati nepremična ko soha.

»Danijel, ali že spiš?« je dahnila.

Ne, ni spal. Prižgala je luč, nato mu je prinesla čaja. Da se ogreje. Saj je bilo le zato, da je mogla še enkrat k njemu. Danijel je to rahlo razumel, oprl se je na komolce, vzel skodelico in pil. Mati ga je gledala. Ko je postavila prazno posodo na mizo, se je znova okrenila, ustnice so se ji tresle ko v mrzlici.

»Poroči se,« je rekla trpko. Besede so se ji ko trn zabadale v srce. »Če želiš, da živim z vama, se tudi ne bom upirala...«

Opazila je, kako je sinu zagorelo v očeh. Ali se je začudil njeni nagli izpremambi? Roka se mu je zganila, kot da jo hoče objeti, a mu je ko mrtva obležala na odeji. Napravila je žrtev. Zadnjo v svojem življenju. Pri tem pa se ji je tako milo storilo, da so ji noge klecnile v kolenih. Pokleknila je ob postelji, vrgla roke in glavo na odejo, a iz prsi se ji je v strašni bolečini trgalo obupno stokanje. Tako težko se ji je porajal jok. Pritekle so ji solze, zaplakala je milo, pretresljivo.

Danijel je bil prepaden. Ali je razumel njeno bolečino? V srečo, ki jo je občutil, se mu je pomešalo neizmerno sočutje do matere. Božal ji je roke, lase, a od ganjenosti, ki mu je zavezala grlo, ni našel besede.

5.

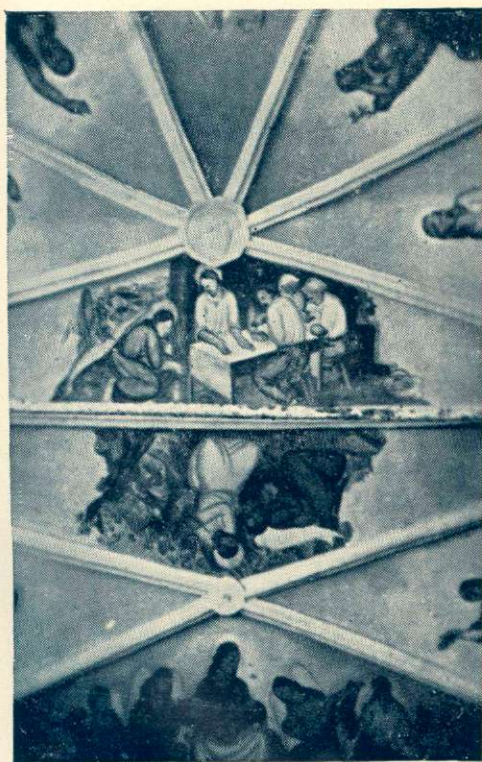
Bilo je že precej pozno proti poldnevu, ko je Johana odprla oknice. Medla dnevna svetloba se je v širokem valu razlila čez srečen Danijelov obraz. Pome-

Zgoraj: Nad oknom KNJIGA Z JABOLKI (atribut sv. Miklavža). Nad njo: CAHARIJA DA JANEZU IME. V svodnih trikotnikih od leve na desno: SV. BOŠTJAN, SV. MIKLAVŽ, SV. JANEZ KRSTNIK

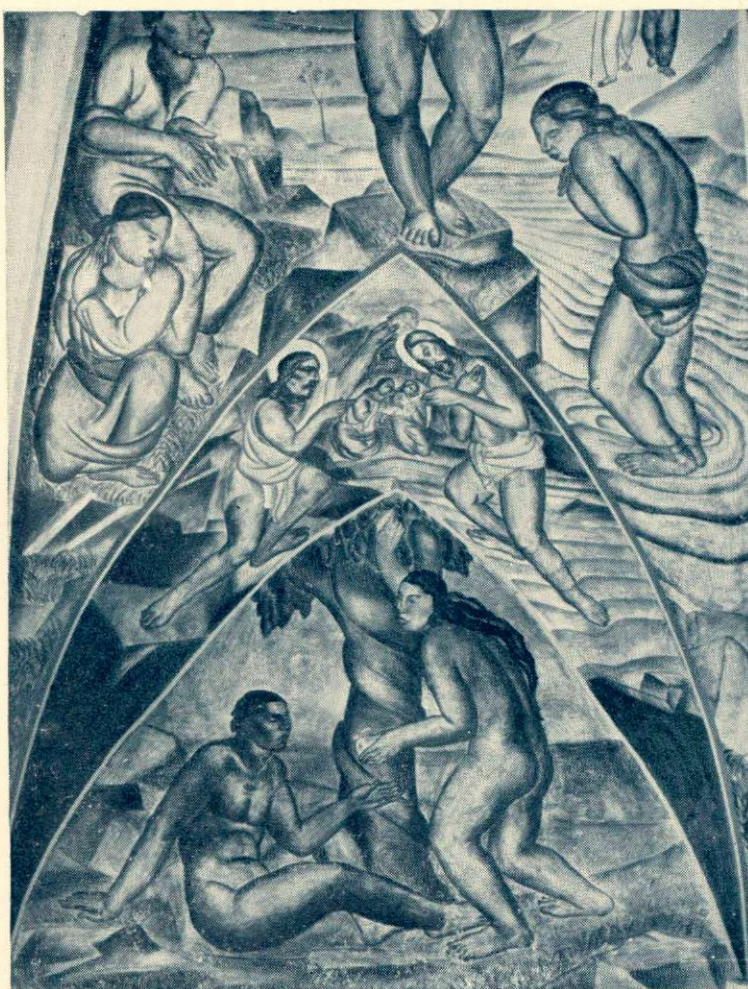

USTVARJENJE EVE. Nad njim: ROJSTVO SVE-TEGA JANEZA KRSTNIKA. Zgoraj del iz slike sv. Boštjana (gl. sl. levo)

Desno: PRVI GREH. — Nad njim: SV. JANEZ KRSTI KRISTUSA. Zgoraj viden del iz slike sv. Janeza Krstnika (glej sl. zg. levo)

Levo: Slike v kapah na temenu svoda. — Spodaj MARIJA Z ANGELI, v sredini OLJSKA GORA, zgoraj JEZUS PRI MARIJI MAGDALENI

žiknil je v oblačno nebo, ki je kazalo na dež, v gole veje platan, v lovorjevo grmičje; nato je begal z veselimi, hvaležnimi očmi za materjo, ki je pospravljala sobo. Kazno je bilo, da je med večerom in jutrom pretekla cela večnost, izginila je bila zadnja sled tegobe.

Tudi mati se je smehljala. Ponajveč radi tega, da bi ne vznemirjala sina. Obraz ji je bil še vedno zabuhel od joka, a veke zatekle. Morda vso noč ni spala. Kadar so se ji udrle solze, jih ni bilo zlepa ustaviti. Četudi je pred sinom skrivala obraz, se je ta nenadoma zresnil in topo zastrmel predse. Pa je bilo preveč radosti v njem, da bi se vdajal le senci bridkosti. Mati mora prvo preboleti... Zaklopil je oči in užival neke svetle predstave, ki so se mu porajale v duhu. Najrajši bi bil podelal do poldneva, a ga je nova misel vrgla s postelje.

Breda! Na mestu bi se bil odpeljal k nji. Razodel bi ji skrbi, ki so ga dotlej težile. Prosil bi jo odpuščanja, ker ji ni bil odkrit... Pa je bilo nemogoče. Saj ni imel v redu potnega lista, poleg tega bi mater globoko ranil.

Napisal ji je pismo. Kar ji je nameraval povedati — celo zatrdno je bil sklenil, da ji pove — mu ni šlo v besedo. Mati je vesela, da se poročita; težko pričakuje, da jo spozna... Seveda je hudo pretiraval. Lahko se reče, da je naravnost lagal. Saj ji ni mogel pisati drugače. Breda je rahlo slutila vso resnico. Ženske imajo še neki šesti čut, s katerim zaznavajo pravi obraz stvari celo na daljavo. Nekoč mu je brez ovinkov povedala svojo slutnjo, a on ji je na vsa usta zatajil: »Ti moje matere še ne poznaš.« Tako kot je rekel materi: »Vi Brede ne poznate.« In končno — saj ni lagal. Videz bo tak, kakor da je je mati vesela. Ne s pogledom ne z besedo ne bo dala razumeti, da ji je snaha neljuba... In vendar se je prav pri tem bridko zamislil.

Nestrpno, z neko bolečino je pričakoval Bredinega odgovora. Kaj se ji je zgodilo? Pismo je prišlo šele pred novim letom. Iz Maribora. Pisala mu je, da ni mogla prestajati v Ljubljani. Za nič na svetu ne. Zato se je odpeljala k svoji prijateljici Justi. Dasi je Danijel Justo poznal — bivša učiteljica, vdova; ženska, do katere je gojil neomejeno zaupanje — je v tistem trenutku občutil rahel odpor do nje. Saj si ga niti ni mogel prav razlagati, a bil je tu. Morda se je nanašal na neke razburljive posebnosti Bredinega pisma. Če bi ne bil poznal njene pisave do zadnje poteze, do načina, kako postavlja kljukice, bi si bil lahko mislil, da tega pisma ni pisala ona. Kakor da je bila hudó razburjena. O tem, o čemer ji je pisal in kar ga je napolnjevalo do zadnjega vlakenca, je govorila hladno, brez sledu takega navdušenja. Prav za prav se je tistega komaj dotaknila. Nič ljubeznivih besed, ki jih je bil dotlej vaje in jih je terjal od nje ko davek. Izmed vrstic je velo nekaj tujega, mrzlega, neka žalost in zmedenost. Skratka: nekaj doslej neznanega, čemur ni mogel do dna in ga je zazebló v srce. Z najkrajšo besedo ni omenila, kako je praznovala božični večer. Pa jo je prosil, skoraj rotil: »Piši mi, kaj si delala po polnoči, ko so me trapila tako čudna, nepopisna čuvstva!« Nič o tem. A prav na koncu pisma rahel dvom, če ga bo mogla osrečiti... Te besede so ga zadele ko bič. Sedel je ko olesenel, z omotico v glavi.

»Mati, Breda vas pozdravlja.«

Spregovoril je samo zato, da bi se zbral.

»Hvala!« je rekla mati komaj slišno, ne da bi se ozrla. »Pozdravi jo tudi v mojem imenu, kadar ji pišeš.«

V njenem glasu je bilo morje samopremagovanja in muke. Danijel tega ni opazil, preveč je bil zatopljen vase. Dà, čemu mu Breda tako piše? Trpko vznemirjen je stresnil z glavo, poizkusil se je pomiriti. Ah, nič! Dvomi, ki navdajajo človeka pred tako važnim korakom. Ali ni — redko sicer — tudi on podvomil, če jo bo mogel osrečiti? Le da tega ni izrazil. Ali ni to le znak njene dobre, čiste duše?

Koliko se je mučil, da bi ji v gostih, zelo ljubeznivih besedah razpršil dvome! Res, pisal ji je ko duševnemu bolniku. Z neko slutnjo, da je njegovo prizadevanje jalovo početje.

Ali niso bila naslednja — sicer redka — Bredina pisma drugačna? Tako se je vsaj tolažil. Imel je občutek, da jih po sili tako piše, da bi ga ne žalila in vznemirjala. Toda kljub obupnemu trudu je zdaj pa zdaj pogledalo izza vrstic nekaj, kar mu je prebujalo rahlo bolečino. Tolažil se je, da so to le varljive predstave; da je tudi najlepše pismo le uboga kapljica za divjo žejo njegovega hrepenenja.

Služba, vsakdanji dogodki so pripomogli, da je le redko utegnil misliti na to. Razgledoval se je ko človek, ki ga dolgo časa ni bilo v kakem sicer znanem kraju. V nekaterih letih se je bilo življenje do dna spremenilo. In še se je spreminjalo z vsakim dnem. Mnogo ljudi ni več našel, zijale so globoke vrzeli. Obnovil je nekatera stara znanja, pridobil si je novih. Dobesedno za suknjo se mu je obesil bančni uradnik Petaros, črnolasec podolgovatega obraza, ki je govoril enako slabo tri jezike. Ker je zelo veliko govoril, ljubil gramofon in slabe romane, se mu je kmalu priskutil. In vendar je Danijel pogrešal prav družbe, ki se je drobila v neznatne skupine in se bojazljivo zaklepala. Nekatero uro je presedel v kavarni, poslušal preženek upokojencev in žvečil cigareto. Koliko let takega življenja? Zdajci misli na poroko ni več utemeljeval z zgolj notranjimi razlogi.

Spočetka se je nameraval poročiti o pustu. Priprave — bil je zelo pre-računljiv in natančen — so mu vzele preveč časa. Pisal je Bredi: »Kaj, če bi se vzela po veliki noči?« Kajpak, nji je bilo to po volji. Iz besed je celo razbral neko radost nad tem, kot da se poročnega dne boji in bi ga najrajši za dolgo odložila.

Zadnje tedne mu je mati pomagala z vsemi močmi. Starka je duševno tako trpela, da niti ni čutila telesne utrujenosti. Preselila sta se v novo stanovanje, ki je gledalo na eno izmed glavnih ulic. Johana je dobila sobico poleg kuhinje. Danijel je nakupoval, primerjal, vpraševal: »Kako se vam to zdi?« Pritrjevala mu je brezbrizno, ni mogla hliniti zanimanja.

Končno je bilo vse nared, slednja stvar je stala na svojem mestu. Danijel si je prižgal cigareto in se ozrl po materi.

»Ali ni lepo?«

Seveda mu je rekla, da je lepo. Kako naj mu drugače reče? A bila se je le na zunaj vdala. Njena duša se ni mogla vživeti. Sinovo pripovedovanje o nevesti je poslušala mirno, gledala njeno sliko, da bi ga ne žalila. V takih

trenutkih se je vselej za nekaj časa zaprla v svojo sobico. Danijel tega ni opazil. Ves je živel v prividih svoje bodoče sreče.

V hipu, ko je odhajal po nevesto, se ga je šele na vratih oklenila z obema rokama. Nič ni rekla, ni jokala ne vzdihovala, toda zdelo se je, da ga ne more več izpustiti... V veži se je Danijel še enkrat ozrl, njen obraz je ko pobledela, uvela roža visel čez ograjo.

6.

»Breda, Breda!« so tolkla kolesa vlaka... Danijel je bil sedel k oknu. Iz nervoznosti je kadil cigareto za cigareto in gledal na pokrajino. Solnce, solnce — bila je šele pomlad, a ga je že ščemelo v oči. Drevesa še niso imela listja, a so že odpirala bele in rdečkaste cvete. Čemu bi se temu čudil! Mimo oken so bežala polja, pašniki, gozdiči, hiše. Vse hrumeče, v mrzličnem drhtenju. Danijel je občutil, kakor da visi na neki točki, nepremičen, medtem ko se vse vrti okoli njega. Plink, plink! Nekaj je kapljalo. Trenutki? Mešanica drhtave radosti in mračne bridkosti na srce? Morda je zvenela kovina. Plink, plink! »Mati! Breda!« Odkod ta drobna, žgoča drhtavica v telesu?

Mimo okna je polzel dolg zid. Šipa se je spremenila v motno, prozorno zrcalo. Na štirioglatih kamnih je Danijel videl svoj obraz. In tam zadaj, skoraj v srcu brega, drugo okno, a v njegovem okviru gospo. Veselo, smehljajočo se; z blestečimi, izzivajočimi očmi se je ozirala po kupeju. Njen obraz je izginil, videti je bilo hrbet gospodiča, ki se ji je priklonil. Besede so zamirale v šumu koles. Dva obraza, ki sta se smehljala. Vlak je zavozil v predor, gospa in gospodič nista opazila medle luči pod stropom... Danijel ja zagrebel glavo v roke. »Breda, Breda!« so udarjala v taktu kolesa. Ah — neumnost! Bilo je že konec predora. Skozi prste in skozi veke je posijala medla svetloba, a on še vedno ni odtrgal rok z obraza.

Ta pot mu je bila v muko. Ni je bilo konca... Na postaji je vse šumelo od ljudi. Voz je bil že skoraj prazen, ko je Danijel še vedno stal ob oknu. Oči so mu begale po obrazih na peronu; Brede ni bilo. Iz največje množice bi jo bil v hipu izločil njegov pogled. Pri tobakarni je stal njen oče, uradnik Ignacij Rupnik. Sivi, čez usta viseči brki, trd klobuk in palica s srebrnim ročajem. Mimo njega so se pretakali ljudje. Obraz z veseljaškim izrazom na licih se je obračal do vsakega potnika posebej.

Jermola je udaril tovariško po hrbtu in se veselo zasmel. Danijelu ni bilo do smeha. Da mu ni prišla Breda naproti, ga je bridko zadelo. Preden sta stopila iz poslopja, je vprašal po nji.

»Izgovarjala se je z opravki,« je povedal Rupnik.

Pristavil je še nekaj veselega, a se je moral sam zasmeljati, ker ga Jermol ni poslušal. Nekam zmeden se je oziral po kaki kočiji.

»Izgovarjala — torej ni marala priti,« se je mučil. Med vožnjo mu je bilo, kakor da nima trdnih tal pod nogami. Oziral se je, kot da koga išče sredi ceste. Bila je že pomlad, dan je bil jasen. Na drevju se je odpiralo popje, na oknih so žarele cvetlice. Solnce se mu je igralo na licih; v nosnice mu je udarjal vonj po sveži zemlji, ki ga spomladi sapa donaša s polj.

»Ali je Breda bolna?«

Danijelu neka drobna bolečina v srcu ni dala miru.

»Ne, ne. To so le njene predporočne slabosti. Vrag naj razume ženske! Z nami je vse drugače. Mi smo veseli pred poroko, a one potem...«

Nekateri ljudje imajo grozno zoprn smeh. Jermola je stresnilo. Vse na Rupniku je kazalo na to, da mu je življenje vesela burka. Taki ljudje so dobri, da bi le ne bili tako težki! S ponosom, skoraj ljubeče so ga gledale Rupnikove sive oči. Dvajset let službe v malem mestecu, da se je pozneje preselil v Ljubljano, kjer je izšolal tri sinove. To je bila težka doba, a še ta mu je potekla med smehom in dovtipi. Po ženini smrti se je bil ves razživel. Vsak večer je ostajal z doma, domači se niso vpraševali, kod hodi. »To je moja druga mladost,« se je šalil. Jermol je rad videl vesele ljudi, a ob besedah in ob smehu tega človeka je vselej zašel v zadrego. Nasprotje značajev? Nekaj tega je imela tudi Breda. Prav tisto, kar je pozneje žrtvovala njegovemu vplivu... Tistega dne ga je vse, kar je tast rekel, posebno neljubo dirnilo. Trudil se je, da bi se zasmel; vsaj iz vljudnosti. Toda obraz se mu je le spačil. Rupnik je opazil njegovo molčečnost. Umolknil je, smehljaje se med brki je zrl predse.

Brede ni bilo na oknu. Brede tudi na vratih ni bilo, ne na stopnicah. Kako vse drugače si je bil Danijel zamislil to svidenje! Trije meseci... Vso pot je ugibal: v rožasti ali v sinjkasti obleki?... Noge so mu postale težke, ko svinčene. V stanovanju je bilo vse tiho, mrzlo. Duh po rožah, ki so jih bili prinesli mrliču, a sob še niso utegnili prezračiti.

»Breda, Breda!« je Rupnik klical in odlagal suknjo.

Prišla je, ne da bi se bila prej oglasila. Danijelu se je zdelo, da je neskončno prej slišal drsanje njenih korakov. Občutek, da prihaja iz drugega sveta. Prej nikoli ni hodila drsaje. Kakor da nosi težo na nogah. Dà, tudi na to je pomislil.

Obstala je na pragu. Bila je bleda, oči je imela zelo velike — čemu bi jih primerjal? Strmela je vanj, kakor da ga tedaj še ni pričakovala. Ali kakor da ga sploh ni pričakovala. Kaj ji hoče? Na sebi je imela rožasto domačo obleko z zelo širokimi rokavi, a na nogah rdeče copate. Lasje so ji bili gladko počesani. Iz pričeske se ji je iztrgal koder in ji padal do jamice v desnem licu. Ni ga opazila. Jamice v licih, ki so jo delale tako ljubko, so bile poglobljene. Njeno celotno pojavo je ožarjal močan odsev tistega, kar je Danijela strašilo iz njenih pisem. In vendar ni mogel vedeti, kaj je to. Manj kot kdaj prej.

In v tistem trenutku se mu je poblisknilo, da vzrok za njeno spremembo ne more biti v sedanosti, ampak v preteklosti kje. V delcu sekunde je v mislih preletel njeno, na dogodivščinah tako borno življenje. Ni mu ga pripovedovala do podrobnosti — znala je tako slabo pripovedovati, tako slabo — a je vedel, da mu nič važnega ni zatajila. Tudi čutil je to. Enoličnost mesteca z nekaj tisoč prebivalci, šola, zorne ure ob materi, selitev v Ljubljano, burno doraščanje njenih bratov — starejši je padel v vojni, drugi služi v Makedoniji, a tretji, inženjer, je ostal v tujini — njeno gospodinjstvo po materini

smrti, v sedemnajstem letu sentimentalna ljubezen, z nekim dijakom, prijateljstvo z Justo, srečanje z Danijelom — to je bilo vse. Nekatera grenka ura, a še ta doživljena le kot v sanjah. Deklé, ki je nosilo svoje čisto življenje na dlani. Ne, v njeni preteklosti ni mogel najti tistega, kar je iskal. Bilo je daleč izven mejá, ki jih je mogla obseči njegova misel.

Planil bi bil k nji, a je bil radi misli in občutkov, ki so ga bili prevzeli, ves ko okamenel. Pa saj mu je ona vselej prva planila v naročje. S smehom na licih, z ognjem v očeh, ki ga v brzdanju svojih čuvstev nikoli ni do dna razumel... Breda se je že v naslednjem trenutku zavedela, kaj mora storiti. Njen obraz je spreletel rahel odsev nekdanjega izraza. Vzkliknila je in se mu vrgla okoli vratu. Ali ni bilo v tem vzkliku in objemu nekaj prisiljenega, kot besede v njenih pismih? Ne, kje neki! Danijela je njen vroči poljub vsega omamil. Njeno spremembo je poizkusil presojati kar najmileje.

»Ali me nisi še pričakovala?«

»Ne,« je rekla. »Da, da!« je naglo popravila. Vsa prepadena se je udarila z dlanjo po čelu. »Moj Bog, kaj govorim!« Ni ga mogla odkrito gledati. Zdelo se je, da bo zdaj zdaj planila v jok. Pa je hitela govoriti ko v mrzlici: »Mislila sem le, da je prišla Justa. Veš, povabila sem jo na ženitovanje... Srečka Robeka tudi... Saj ga poznaš...«

Po teh besedah se mu je ostro zazrla v oči. Naštevala mu je še ostale svate, kot da ga hoče z nečim zmotiti, a ni ga nehala opazovati. »Srečka Robeka?« se je vprašal Danijel. Dà, pozna ga. Dijak, že drugo leto stanuje pri njih. Fant z gladkim, lepim obrazom; videti je otročji, a govori široko, samozavestno in dela vtis zrelega moža... Pred božičem je bilo, ko je Robek spremil Bredo do gledališča. Danijelu ni ušlo, kako ji je ta mladič vroče stisnil roko. A ona se je čudno zasmejala in rekla: »Kaj mu je?« Takrat se ni zmenil za to. Duša mu je bila vsa prepojena od bližnjega slovesa. Zdajci pa je občutil, kakor da se je vse to pravkar zgodilo in je Bredin smeh komaj izzvenel. Zazeblo ga je prav do srca. Stisnil je ustnice in se je premagal.

Bredi ni ušla sprememba na njegovem obrazu. Razburila se je, roke so se ji začele tresti. Stežka je pognala glas iz sebe.

»Za trenutek,« je rekla.

Ali jo je dušil jok? Ali se je znova porodilo v nji tisto zagonetno? Ni odšla v svojo sobo ne v kuhinjo, stopila je iz stanovanja. Danijel je stal nekaj trenutkov, krotil divji nemir. Po kratkem boju se je odločil, stopil je za Bredo.

Našel jo je na vrhu stopnic. Stala je ob ograji in zrla v globino. Ni jokala, le tresla se je. Ko je začutila Danijela za hrbtom, se je ozrla. Njen pogled je bil tako poln ostrega očitaja, da je Danijel ves skoprnel. Kaj se bo zgodilo? Objel bi jo bil, privil nase in pomiril njeno notranjost. Zgrabil bi jo bil za roke in zahteval, naj mu pove, kaj je z njo... Tedaj so zapeli koraki na stopnicah.

Prišla je bila Justa. Visoka, črnolasa ženska s temnimi očmi. Siva obleka se je čudno podala njenemu obrazu. Breda se je naglo okrenila, poteze na licih so se ji bile v hipu spremenile. Vzkliknila je in se s histeričnim smehom vrgla prijateljici v naročje.

Še preden sta se ženski izpustili iz objema, je Breda zagledala Srečka. Pritekel je zajemaje po dve stopnici hkrati. Bil je rdeč v obraz, upehan, iz oči mu je gledala rahla senca obupa. Ko je zagledal skupino, je v zadregi obstal. Zastrmel je v Jermola. V oči, ki so ga ostro opazovale izpod strmega čela. Šele ko je opazil porogljiv nasmeh na njegovih licih, je plaho umaknil pogled.

Pozdravil je Justo in Jermola, a nato naglo, kot da gori za njim, odšel v svojo sobo.

Jermol in Justa sta bila čez nekaj minut sama. Jermol je gledal to žensko z istimi občutki kot takrat, ko je bil prejel Bredino zagonetno pismo. Stežka se je odločil za vprašanje:

»Kaj je Bredi? Ali se ni zadnje čase čudno spremenila?«

»Dà? Saj nisem opazila,« je rekla Justa na videz malomarno in si je dala opraviti z lasmi pred zrcalom. »Mogoče... Ženske stopamo v zakon z drugačnimi čuvstvi kot moški...«

Skoraj iste besede, kot jih je govoril Rupnik. Jermol se je čudil. Ali se v resnici vara?

Justa se je zbala, da bi Jermol ne videl njenega obraza v zrcalu. Ni govorila, kar je mislila; stopila je k mizici v kotu in brez potrebe začela urejevati cvetlice. Dà, Breda se je spremenila. To je tudi ona opazila. Vzrok? Dekle ji je navadno vse zaupalo, do podrobnosti, a zdaj je molčalo.

7.

Jermol se ni vdajal hipnim občutkom. Zaprl se je v sobo, pokadil nekaj cigaret, pobobnal s prsti po mizi, nekaj časa z napol zaprtimi očmi strmel v kako nezanimivo točko. Slednjič se mu je obraz razjasnil, udaril je z dlanjo po mizi — prišel je do pomirljivega zaključka. V svojih sklepih pa je bil trmast, naravnost zaslepljen.

Poroka naj bi se vršila zjutraj. Po poroki bi se zbrali svatje na malo pojedino, a nato bi se novoporočenca odpeljala v Benetke, odkoder bi se vrnila v Gorico. Ignacij Rupnik s tem načrtom ni bil nič kaj zadovoljen. Rad je videl, da so se rodbinske svečanosti vršile zelo šumno in na dolgo. Spočetka je bila tudi Breda istih misli. Prav zadnji dan pa je vse obrnila na glavo. Videti je bilo, da se ji zelo mudi iz Ljubljane. Jermolu bi bilo končno vse prav, kar bi Breda ukrenila. Njen poslednji sklep pa ga je izredno navdušil.

Na poročno jutro se je Breda strašno dolgo napravljala. Poleg Robeka in Juste sta bila prišla tudi dva Rupnikova sorodnika s svojima ženama. Postopali so po družinski sobi, besedili iz dolgočasje in pili konjak. Na ulici sta že čakala dva avtomobila, a Brede še ni bilo od nikoder. Jermol je bil ko na trnju. Ni vedel, kako naj si to razlaga. Rupnik je hodil vsak hip trkat na vrata.

Slednjič — Breda se je prikazala v poročni obleki. Menda sprva ni hotela ničesar slišati o beli obleki in o pajčolanu. Justa jo je pregovorila: »V sportni obleki vendar ne pojdeš v cerkev... že radi ljudi ne...« Bela obleka je nekoliko omilila njeno bledico. Bila je videti strašno slaba, kot da se bo zdaj

zdaj zgrudila. Globoko upadle oči so ji nemirne, ko izgubljene begale po obrazih. V trenutku, ko je imela stopiti čez prag, se je nenadoma ustavila in se vrgla očetu okrog vratu. Razjokala se je, a oče jo je ganjen trepljal po plečih in ji prigovarjal ko otroku.

Svatje so ostrmeli, vzelo jim je sapo. Saj so že videli plakajoče neveste — a ta joče, kot da ji nesejo mrliča iz hiše. Jermolu je bilo tesno do solz, stal je ves v zadregi ko obsojenec, z očmi, ko da je on tega kriv. Ozrl se je na Justo, ki se je bila okrenila v kot in se usekovala. Nato na Robeka, ki je stal ob steni pod zrcalom, kot da stoji na sramotišču, in gorel v obraz. Po licu se mu je strkljala solza, ki je ni opazil. Danijel jo je videl, a se je je šele več mesecev pozneje do dna zavedel.

Čakali so v tesnobni zadregi, dokler se ni nevesta nenadoma vzravnala in si obrisala solze iz oči. Z dolgim pogledom se je ozrla na Jermola, kot da ga prosi odpuščanja. Nato je začela sama priganjati na odhod, dasi jo je bilo strašno sram radi razplakanega obraza.

Svoj »dà« je izrekla tako glasno, da so se ženske spogledale. Kakor da jih je hotela s tem opozoriti, da njenega joka ne smejo napak razlagati. Pri fotografu se je že smehljala.

Med temi opravili se je bila družinska soba pri Rupniku spremenila v obednico. Beli porcelan, brušeni kozarci, cvetlice. Svatje niso takoj posedli. Čakali so nevesto, ki se je že preoblačila za potovanje. Svatje so se mešali po sobi, govorili v smehu; turobnost, ki so jo občutili pred poroko, kot da je vela od vseh sten, je bila izginila.

Na mizici v kotu so stali poročni darovi. Cela gora skodelic in kozarčkov. Med njimi je bila tudi v rdeče platno vezana knjiga. Ignacij Rupnik jo je vzel v roko in jo je odprl pred svati. Na prvi strani je stalo posvetilo v vezani besedi. Verzi so bili moderni, vsebinsko tako neumljivi, da jim nihče ni izluščil smisla. Morda Breda. A še ta je le slutila mrak njihove vsebine. Verze so brali na glas, jih razlagali vsak po svoje in se smejali. Seveda so se pri Robeku, ki je bil pesnik posvetila, opravičili vsakokrat posebej, a zabave si niso dali kratiti. Ubogi fant je gorel, kot da stoji ves v plamenicah. Najrajši bi jim bil iztrgal knjigo iz rok in jim povedal nekaj odločnega... Saj mu ni bilo za to, da se smejejo njegovim verzom. Bili so morda res slabi. Toda občutil je, kakor da teptajo njegovo čuvstvo; to ga je bolelo. A ni mu ostajalo drugega — nategoval je obraz v zaničljiv nasmeh.

»Kaj za vruga to pomeni?« je stopil Rupnik do njega. »Saj je skoraj nekaj ljubavnega ali kaj?«

»Morda,« je odgovoril Robek drzno. »Toda tega ni mogoče razlagati. To je treba občutiti.«

»Ali ste vi to občutili?«

Veseli Rupnikov obraz se je bil zresnil, fantu je uporno zastrmel v oči... Tedaj je prišla nevesta. Bila je ljubka, tako domača v sivi sportni obleki. Skozi izplakane oči ji je sijala radost, ki ni bila prisiljena. Posedli so. Jermol je bil nestrpen, kot da mu gorijo tla pod nogami, a srečen. Nevesta se ga

je bila skrivaj dotaknila, kot da se v nečem globoko sporazumeva z njim. Ob njenem dotiku je občutil ogenj do peta. Pogosto je pogledaval na uro. Vse, kar ga je prej rahlo vznemirjalo, hodilo za njim ko senca, mu je v trenutku postalo smešno.

Nevesta je bila zelo vesela. Celo nekam preglasna, smejoča se, kot da hoče prevpiti neke glasove notranjosti. Ves čas se je obračala k Danijelu. Srečka Robeka ni naravnost pogledala. Če so se njene oči nehote ujele z njegovimi, niso obstale niti za trenutek. Vsakokrat je nato pogledala v mizo in onemela. In že se je znova razživila, kot da ji goré živci in hoče v nečem prevariti sebe in druge.

Robek je bil nemiren, neveste kar ni izpustil iz oči. Zdelo se je, da jo obupno izziva. Tem bolj, čim bolj se mu je ona izogibala s pogledi. Poleg njega je sedela Justa. Govorila mu je o literaturi. Kaj ni pesnik? Saj se mu že po obrazu pozna. Dà, pisal je pesmi, a zdaj se je lotil proze... Kako, da vsi govorijo z njim samo o tem? Saj se je komaj zavedel, o čem govori. Odgovarjal je zmedeno, kot da mu je duh odsoten. Nemogoče, da bi ta ženska ne bila opazila njegove bridke raztresenosti. Zavzeta se mu je zazrla v obraz in se zamislila.

Dijak je opazil, kako strmo, kritično ga opazuje Rupnik. Zdrznil se je. Postal je boječ. Boril se je sam s seboj, da bi ne gledal Brede, a so mu oči same od sebe silile v tisto smer. Prav tako, kot so nagonsko bežale od izraza sreče na Jermolovem obrazu. Ni ga mogel prenašati. Svatje so se dvignili, da bi si zravnali ude. Rupnik, ki je bil že nekoliko vinjen, je stopil do Juste, pomežiknil na hčer in na dijaka.

»Kaj pa imata ta dva?«

Ali se mu je bilo prav tistega dne nekaj zjasnilo? Justa ga je gledala nekaj trenutkov. Ni hotela lagati. Rekla je, kar je sama mislila.

»Ali je ona kriva, če se je ta mladič zatelebal vanjo?«

Rupnik je zaprl eno oko in spačil usta: »Ej, ej, ej!« Hotel je še nekaj pristaviti, a so svatje postali pozorni. Zapel je kvanto — Breda ga je morala opozoriti, naj neha.

Sredi najlepše zabave sta se Breda in Danijel začela poslavlјati. Nista se dala pregovoriti, da bi bila ostala do prihodnjega vlaka. Ne, hotela sta biti še tistega večera v Benetkah. Rupnik je prosil ostale svate, naj počakajo, da se vrnejo s postaje. No, svatje so bili preveseli, da bi bili že radi odšli. Počakali bodo. Le Robek in Justa sta odšla z ostalimi in vso pot molčala.

Ko sta si Breda in Srečko segla v roko, so se ujele njune oči in se niso mogle rešiti. Fantu so klecnile noge, telo se mu je zazibalo, kot da se hoče pognati za njo... Že v naslednjem trenutku je nevesta okrenila zbežan pogled drugam. In dasi se je bila od Juste že poslovila, se ji je zopet vrgla okoli vratu in ji strastno pošepnila na uho:

»Zavzemi se za Srečka... ko mene ne bo... prosim te...«

Justa je v začudenju komaj ujela te besede. Telo ji je objel vroč val, bridko jo je stisnilo za srce. Breda ni mogla vzdržati njenega pogleda.

Svatje so se še dolgo šumno zabavali. Ob mraku je Rupnik predlagal, naj se odpeljejo v okolico. Večer je bil lep, mil, vonjiv, kot vsi pomladni večeri... Justa je ostala doma. Izgovarjala se je s trudnostjo. Bila je v resnici izmučena, a njeno telesno neugodje je večidel izviralo iz njenega duševnega razpoloženja. Srečko si je želel na zrak, veselil se je vožnje, rad bi se rešil v pozabo. Na Justine besede je hlinil glavobol in ostal doma. Svatje so se odpeljali.

Justa je stopila v Bredino sobo. Bila je za tisto noč njena. Obstala je v svetlobi luči in si pritisnila roke na lica. Zaprla je veke, srce ji je burno utripalo... Tedaj je potrkalo na vrata. Zdrznila se je. Bila je začudena: kdo more biti?

»Dalje!«

Prešlo je nekaj trenutkov, preden so se odprla vrata. Vstopil je Srečko Robek. Obstal je za hip na pragu, bil je bled v obraz, ves izpremenjen, kot da se bori z nezavestjo. Od strašne zadrege in razburjenja so se mu pačila lica. Ko je bila Breda odšla, je pil vino ko vodo. Vinjenost se mu je poznala le v očeh, zavest mu je bila jasna. Bil je v stanju, v katerem se začno odpirati skrivnosti same od sebe in bruhajo na dan.

»Kaj mi hočete?« je dahnila Justa.

Saj je vedela, da se ga ni treba bati. Toda njegov izraz je bil tako ne-navaden, da jo je kljub tej zavesti obšla rahla groza.

»Ali dovolite, da vam nekaj preberem?« je rekel negotovo, trepetaje in stopil dalje.

»Prosim,« je dejala začudena. »Saj ne bo dolgo, ne? Sédite.«

Sedel je. Justa mu je sedla nasproti, zrla ga je napeto, z radovednostjo. S tresočo se roko je izvlekel iz žepa neke papirje, ki so bili z gosto pisavo popisani čez in čez. Vse, kar je imel na srcu, je bil pred dvema nočema izlil na tiste strani. Hotel je, da izide tistega jutra v podlistku nekega dnevnika. S polnim imenom. Urednik mu je vrnil rokopis. In šele tedaj se je s strahom zavedel: če bi bilo to natisnjeno? Toda občutil je tako težo v srcu, da se je moral nekomu razodeti. Njeni najboljši prijatelji. Ko je držal rokopis v tresočih se rokah, so se mu črke strnile v velik, črn madež. Dvignil je oči, ki so izražale nekaj neizrekljivega, čeljusti so mu trepetale. Še preden se je mogla Justa prav zavedeti, kaj se godi, so mu zleteli listi iz rok in mu padli po tleh, fant je zdrknil na kolena pred njo in zajokal.

»Vi ste njena najboljša prijateljica,« je prišlo med solzami in med hlipanjem iz njega, »vam lahko povem... Jaz jo ljubim... Večkrat, še včeraj, sem hotel reči Jermolu: pustite mi jo, ona vas ne ljubi; ona z vami ne more postati srečna... Nisem mogel... nisem mogel...«

Več ni mogel govoriti, jok mu je vzel besedo. Položil je glavo na Justino koleno in hlipal ko dete. Telo se mu je krčevito stresalo.

Justa še nikoli v življenju ni bila tako prepadena. Sedela je brez sape, ko okamenela, strmela na njegove rjave, skuštrane lase, a ni mogla spregovoriti.

Fant se ji je smilil. Zdaj je nejasno razumela tudi Bredino obnašanje. Zasmilila se ji je tudi ona, a ne tako globoko kot fant. In vendar je v tistem hipu oba tudi rahlo zamrzila. Premagovala se je v svojih čuvstvih. Pred njo je stopilo življenje kot nerazrešena uganka. Ona ga ni mogla soditi. Ona je mogla reči samo: táko je... nerazrešno.

Premagana od tega čuvstva je dvignila roko. Padla ji je na njegove lase, začela jih je božati. Imela je občutek, da mu je mati. To ji je dobro delo, saj ni imela otrok ne moža, materinska čuvstva so ji neizrabljena spala v notranjosti. Darovala jih je temu fantu, ki je potreboval pomoči. Pri tem ji je zvenelo v ušesih zadnje Bredino naročilo: »Zavzemi se za Srečka...« Biló ji je do joka, občutila je neko neumljivo grozo, a vendar je našla mir, tolažeče besede.

Pravila mu je, da razume njegovo bol. A vse bo pozabil in se bo čez leta z grenkim nasmehom spominjal tega trenutka. On je še tako mlad, njemu se šele odpira življenje. Ali je pomislil, da je Breda starejša? Taki zakoni so redko srečni. Poleg tega je še dijak. Koliko let bi ga morala čakati! In: ženin jo ljubi, saj jo je čakal v zvestobi toliko let... In še in še...

In bolj ko mu je prigovarjala, bolj se ji je zdelo, da ne najde pravih besed. Bila je ženska, ki se ni brezpogojno vdajala svojim čuvstvom. Tako je tudi govorila... Čutila je, da se je fantu jok polegel, nehal je hlipati. Poslušal je njene besede. Ni mu rekla tistega, kar je pričakoval, po čemer ga je žejalo. Bil je globoko razočaran nad njo, nad samim seboj, nad življenjem. Čakal je, da ga neha božati. Nato bi se dvignil in pobegnil iz sobe.

Res je utihnila in umaknila roko, kot da se je utrudila. Srečko se je dvignil, a ni pobegnil. Okrenil je obraz od Juste, kot da se sramuje, in si z roko brisal lica in oči. Stopil je do okna. Dolgo je gledal v mrak ulice, na kateri so že gorele redke luči.

V sobi je postalo strašno tiho in tesno. Justa je še vedno nepremično sedela. Še nekaj mora reči, zaključiti, a dolgo ni našla prave besede.

»Gospod Robek, prespali boste, nato boste mislili in čutili drugače,« je slednjič spregovorila. »Ona je poročena, zdaj je konec in... Govoriva o čem drugem...«

Robek se je naglo okrenil proti nji. Bil je ves mračen, veke so mu težke ko svinec legle na oči.

»Takah stvari ni mogoče prespati,« je rekel trdo.

Nato ni vedel, kaj naj še reče, kam naj pogleda, kam naj se dene. Pograbil je papirje s tal in jih je hlastno stlačil v žep.

Postal je še za trenutek in upiral v Justo oči. Nato se je zdrznil, ji segel v roko in zašepetal: »Oprostite!« Z omahujočimi koraki je stopil do vrat in zapustil sobo... Justa je posluhnila: odšel je po stopnicah, na cesto.

BESEDA UMIRA

ANTON TRSTENJAK

Ni majhne važnosti za naše duhovno-kulturno stanje, ako so sodobnemu človeku vprav one zmožnosti, ki postavljajo človeško duhovno-osebno dostojanstvo na neprimerno vzvišenejše mesto nad vsem ostalim svetom, samo znak duševne plitvosti ter moralne in fizične nemoči. Tako je danes stanje človeške besede. Beseda pomeni sodobnemu človeku nekaj mrtvega, neosebnega, kar je brez ljubezni in duha, za kar torej ne nosi nobene osebne odgovornosti, zato lahko v njej mirno uteši tudi svoje najgrše strasti. Pogled v njeno bistvo in iz tega izvirajoče notranje zakonitosti nam stopnjema pokaže, da je v krizi sodobne besede zgoščena teža vse novodobne duhovno-kulturne krize in da najdejo njeni simptomi nenavadno točno vzporednico v znakih obdajajoče jo socialno-gospodarske krize.

Beseda je po svojem osnovnem dušeslovnem jedru izraz osebno-duhovne dejavnosti človeškega duha, je v zavest stopajoče življenje človeške duše, bodisi da je izraženo in zaznavno samo lastnemu osebkku ali pa tudi sočloveku; beseda v tem smislu je torej istovetna z idejo, z mislijo, z zavestnim duševnim aktom. Stara skolastična filozofija je imela radi tega za njo tudi naziv: notranja beseda, beseda srca (*verbum cordis*) — v nasprotju z vnanjo besedo, glasom našega jezika (*verbum oris*)¹, ki je tako rekoč odmev notranje besede.

Vnanja beseda — beseda v vsakdanjem, in to le površnem pojmovanju — in notranja beseda nista torej dve različni besedi, ampak le dve stopnji, dva položaja ene in iste misli oziroma besede. Vnanja beseda je le netočen, več ali manj grob izraz notranje besede: je skromen poizkus okorne snovi, posnemati in izraziti duhovno dejavnost. Zato je to beseda v manj popolnem smislu, zlasti zato, ker pod besedo razumemo tako v navadnem kakor znanstvenem oziru: umski dej kot predočevalca predmetnega sveta in kot organ človekovega občevanja z vsem ostalim osebnim in stvarnim vesoljstvom. Kot taka najde notranja beseda svoj naravni korelat (sočinjenico) v vnanji besedi. Čim bolj popolneje vrši človeška beseda to funkcijo, v tem popolnejšem smislu je res beseda; to pa je gotovo misel, duševni dej, ideja, notranja beseda sama, vnanja beseda je le nepopoln nadomestek te ideje.

Notranja beseda je namreč prvič mnogo točnejši predstavnik, predočevavec predmeta ko goli vnanji glas, drugič je tudi predočevanje in posredovanje ideje samo, dasi se v glavnem vrši po zunanji besedi, po »glasu«, vendarle točnejše in končno edino možno po notranji besedi. Pri njej ima namreč svoj začetek v govorečem in svoj zaključek v poslušajočem človeku. Nobena še tako fino izgovorjena beseda ne more predočiti zaželenega predmeta, ako poslušavec nima zmožnosti, da bi si na njeno pobudo stvoril idejo, t. j. notranjo besedo. Da se izraz rabi v navadnem življenju skoraj izključno

¹ Prim. Sv. Tomaž, *Summa Th. I. q. 34. a 1.*

o vnanji besedi, temu je poleg usodne poplitvelosti in površnosti človeškega mišljenja iskati razloga predvsem v enostavnem dejstvu, da človek v vsakdanjem življenju pozablja na nevidne vzročne zveze ter obrača pozornost le na vnanje čutne in zaznavne pojave, kar je tu še prav posebno umljivo, ker ima »beseda« po svoji naravni težnji po vnanjem (slišnem) duhovno-telesnem izrazu značaj eminentne socialne činjenice, ki se izraža predvsem v tem, kar imenujemo: govorjenje (v najožjem smislu), t. j. tvoritev vnanjih, slišnih besed. Toda točneje znači govorjenje: razodevati komu svoje pojme (misli). Posredovanje teh misli ima svoj vmesni člen v vnanjih besedah, toda svoj izvor in zaključek ima v notranji besedi. Če pri vsem tem še upoštevamo dejstvo, da se pojem govorjenja sme omejiti tudi na goli samogovor, kjer potreba vnanjih besed odpade, potem je izraz »beseda« v vsem svojem obsegu uresničen le v notranji besedi. Da tu s polno pravico pojem samogovora tudi teoretično upoštevamo, uvidimo, ako pomislimo na izredni življenjski duhovno-kulturni pomen, ki ga ima pri človeku vprav tišina in globina samogovora.

Potemtakem pa iz dejstva, da je samogovor najdovršenejši način izražanja človeških idej, besede (mislimo tu samo na vlogo, ki jo ima samogovor v umetnosti vseh panog!) — sledi še naslednja, tudi v bistvu »besede« ležeča zakonitost: beseda je tem izrazitejša, tem silnejša, ima tem več življenjske dejavnosti in privlačnosti v sebi, čim popolnejša je sozvočnost (harmonija) med notranjo in vnanjo besedo, čim finejši, vernejši odraz notranje besede je zunanja beseda. Višek tega skladja je sevé tam, kjer vnanja beseda sploh potrebna ni (samogovori); to pa zato, ker samovoljni znaki zunanje slišne besede značijo kot taki že po svojem bistvu napram čisti duhovni besedi večjo ali manjšo neskladnost, obratno pa pri samogovoru sicer vnanja beseda po svoji snovni (slišni) strani odpade, a ne odpade njena funkcija: biti vmesni posredovalni člen med govorečim subjektom. Ta posredovalna funkcija med predmetom oziroma idejo drugih subjektov in med lastnim subjektom je zlasti v samogovorih prav posebno dejavna. Zato moremo tudi tam, kjer vnanja beseda kot taka odpade, s polnim smislom govoriti o »harmoniji med vnanjo in notranjo besedo«. Gre namreč za harmonijo v funkciji. In ta je tu najpopolnejša. To sozvočno besedo, oziroma sozvočno funkcijo vnanje in notranje besede imenujemo — živo besedo.

Dvoje se zrcali v živi človeški besedi: svet (vsebina), ki ga prikazuje, in naš lastni duh, ki je njen tvorec. Kot taka ima torej beseda svojo nalogo predvsem v tem, da veže človeškega duha z bitno-vrednostnim vesoljstvom v njem samem in izven njega. Ta njena funkcija je duši tako nujna, da brez nje preneha živeti. Tako pomenja živa beseda hkrati hrano za človeškega duha. V njej se razodeva čudovita, a vendar popolnoma nepoznana, neupoštevana zakonitost človeške osebnosti, ki obstoji v težnji, stati z vsem bitno-vrednostnim vesoljem v vitalnem, duhovno-tvornem, organsko-rastočem stiku. Stik pa pomeni vedno neko soglašanje med objemajočimi se poli; in življenje označujemo kot svojevrstno, namreč dinamično labilno ravnotežje med osebkom in njemu polarnimi silami. Za človeško življenje posebej pa smo mogli ugotoviti značilno tripolarno, trismerno ravnotežje osebnosti, namreč: v smeri

narave — kulture — nadnarave². Ako torej obstajajo načelni dušeslovni temelji žive človeške besede v funkciji nadomestnega predočevanja in občevanja naše osebnosti z bitno-vrednostnim svetom, potem seveda sledi, da je prav v živi besedi iskati tudi osnovnega činitelja življenjskega ravnotežja, t. j. zdravega, osrečujočega stanja človeške narave.

Obratno je prav v razmerju žive besede do človeškega duha na eni in do vsega ostalega sveta na drugi strani iskati hkrati zadnjih kali vsake duhovno-kulturne krize, t. j. onega položaja, ko človek izgubi svoje polarno življenjsko ravnotežje. Zato ni brez vsake kulturno-zgodovinske ironije dejstvo, da je pravo osebno-organično pojmovanje človeške besede začelo ugašati šele s tisto dobo, ko se je svet začel oddaljevati od one filozofije (skolastične), ki je svoj bogati duhovni svetovno-nazorni svet zgradila v veliki meri prav na osnovi tega neposrednega, osebnega pojmovanja človeške besede, in jo s prezirom zavračati kot zastarelo, neživljenjsko in abstraktno.

V živi človeški besedi so osredotočene več ali manj vse zakonitosti, na katerih sloni notranje polarno življenjsko ravnotežje človeške osebnosti. Iskati jih bo treba na podlagi dozda povedanih nekako v štirih smereh:

1. v razmerju žive besede do odgovarjajoče ji vnanje besede;
2. v odnosu do v njej zajetega sveta, t. j. njene vsebine;
3. v razmerju do njene lastne duhovno-dejne strani; in
4. v zvezi s celotno polarnostjo človeške narave.

I

Človeška beseda je tem pogatejša in tem silnejša, čim ožje sozvočje vlada med vnanjo in notranjo besedo. Ta zakonitost je dejanski ne samo za vsako osebno življenje toliko važna, da si brez nje harmoničnega osebnega življenja sploh ne moremo misliti, ampak tudi za celotno duhovno-kulturno udejstvovanje je podan z njo dvig in padec vsake kulture. Na tej točki postane beseda eminentnega socialno-etičnega pomena, ki je z močno razširjenim modernim tiskom stopnjevan do naravnost usodne važnosti: vso duhovno-kulturno krizo sodobne družbe moremo mirno označiti kot krizo naše tiskane besede.

Dušeslovno ozadje vsega tega leži v sledeči črti.

Ako hoče človeška beseda biti to, kar njeno bistvo in naloga zahtevata: duševna dejavnost, ki posreduje človeški osebnosti svet in njegove vrednote, ob katerih se sprašča v novo rast, mora biti njegov neposredni osebni odraz, nekaj njemu čisto osebnega, iz nje mora dihati ves človek. Biti mora torej ne samo umsko dojetje predmeta, ki obsega samo razum, ampak mora zajeti celo umsko-nagonsko naravo. Zato mora značiti ne le golo več ali manj podzavestno (»mehanično«) zaznavanje predmeta, ampak mora pomeniti osebno obvladanje, osvajanje sveta, kajti le taka beseda pomeni resnično duhovno-osebno življenje človeške narave. Zgolj mehanično razumsko predočevanje

² Ta trojna polarnost je seve rezultat enega vidika, dado se ugotoviti pod drugim vidikom tudi druge polarnosti. Enako moremo tudi v vsaki izmed označenih treh najti zopet številne silnice človeku nikoli izčrpljivih zakonitosti življenja.

predmeta se približuje že trpni animalni zaznavi predmeta, ki nima do njega nobenega dejavnega, samostojnega osvojevalnega razmerja. In prav tu, ko gre za razmerje notranje besede do vnanje, je predvsem važno vprašanje: ali je ta beseda »moja«? Le takrat namreč, kadar imamo do svoje besede, svojih idej čisto neposredno, osebno razmerje, moremo s polnim smislom govoriti tudi o skladju med notranjo in vnanjo besedo. Kajti kakor hitro je beseda vržena med svet, je možno ohraniti med to vnanjo in odgovarjajočo ji notranjo besedo samo tako dolgo notranje sozvočje, dokler ima človek do te v svet vržene besede svoje res osebno razmerje. Kakor hitro to razmerje preneha, mu stoji njegova lastna beseda nasproti ravno tako tuja, neosebna in mrtva, kakor vsak drug pojav. Čim bolj osebno prežeta je kaka beseda, tem lažje postane tudi osebna last drugih ljudi³; čisto naravno: čim več duha vsebuje beseda, tem sorodnejša je tudi duhovnemu teženju sočloveka! Vnanja beseda, n. pr. knjiga, je pri tem le sredstvo za posredovanje notranje besede našega srca, je v službi osebnosti in kot taka izrazito kulturno sredstvo. Čim osebnejša, bolj duhovna je, tem silnejše in neposrednejše kulturno sredstvo nam predstavlja. Zato nam je knjiga, ki stoji za njo močna osebnost, dobra prijateljica, ker nas dviga nevidna sila duha, ki iz nje govori; privlači nas, čutimo se z njo duhovno sorodne. Isto velja narobe: čim manj osebnega odnosa ima tiskana beseda do človeške osebnosti, tem manjša je njena privlačna sila, tem manj dostopna je svetu. Tedaj ne predstavlja duhovno-kulturne sile, ampak obratno: navlako, del mrtve civilizacije, ki otežuje duševno prožnost.

Zgodi se torej lahko, da nastopi neke vrste nadproizvodnja govorjene, pisane oz. tiskane besede napram notranji besedi. To je pojav duhovno-kulturnega hiranja, kakršno preživlja prav sodobnost. V ne majhni meri je treba vzroka temu iskati pač v dovršenem in zato silno razširjenem novodobnem tisku.

Koliko revij, časopisov, brošur in knjig izhaja danes po vseh deželah! Bilo bi vendarle naravno pričakovati, da bo v tem primeru tudi duhovno življenje bogato kakor nikoli. Mislili bi, da bo sodobni človek tako izobražen in načitan, da ga bo sama izobrazba in duhovitost. Toda tu najde proizvodnja naše umsko-srčne kulture svoj verni analogon v sodobni tragični socialno-gospodarski krizi: proizvod je neizmeren, a ta gre mimo širokih mas, mimo človeškega duha. »Duhovna kultura« je nakopičena po knjižnicah in založbah, neprečitana kot mrtva, brezkoristna črka. Ali pa jo sicerčitajo, toda brez

³ Končno je v tem eden izmed osnovnih dušeslovnih temeljev občestva, ki obstoji v tem, da ima več (množica) ljudi skupno, namreč osebno razmerje do iste ideje; tako jim je skupna ideja, beseda hkrati osebna vez, in sicer neposredna, ker ideja, ki je »med kom«, radi svoje idealne (oz. duhovne) nevidne bitnosti nikoli ne pomeni ločenosti in posrednosti, marveč združenje. Osebnost pa končno ni nič drugega ko: osebna vez, oz. družba osebno drug na drugega po skupni ideji vezanih ljudi. Občestvo po svojih osnovah sega vsekakor še globlje, v kolikor ta osebna vez ni samo skupnost idej, marveč osebnosti kot takih; ne samo skupna cenitev iste ideje, ampak tudi skupna ljubezen in spoštovanje istih oseb! Kar je v »osebnem« razmerju človeka — do ideje in do sočloveka (= osebe) skupnega, je torej: osvojevalni, duhovno-osebni značaj našega deja napram svojemu predmetu.

koristi. Je, kakor da vlada nadproizvodnja človeške misli, besede, za katero ni odjemalcev, ali pa so ji prešibki!

Za vsem tem pa umira živa beseda, gineva moč človeške osebnosti, duhovnosti in kulture. Da je torej možno vzdržati ravnotežje, sozvočje med notranjo in vnanjo besedo, da ostane beseda živa, polna duha in ustvarjajoče sile, je treba upoštevati jako preprosto, prav za prav samo ob sebi umevno načelo, ki je položeno v skrivnost človeške besede, t. j. potrebo molka. Čudovito vsakdanje, nobenega strokovnega izraza ni treba za to, in vendar znači prav ta zakonitost dobršen del metafizike človeške kulture, posebno človeške misli.

Moderni duh napredka (vsi ga nosimo v srcih — žal!) je obrnjen izključno navzven. Neizmerno več govori nego misli, mnogo več piše in čita nego more sam osebno obvladati. Zato je kljub napredku in ogromnim izsledkom na polju umskega pronicanja v tajne narave reven, tragično plitev, nesrečen. Postal je suženj črke! Postala mu je samonamen. On mora zopet nazaj k samogovorom... V tišino, samoto in globino molčeče rasti človeške osebnosti. Danes je človek premalo sam, ali če je, ne zna živeti sam v sebi, iz globine svoje duše, takoj se dolgočasi, potrebuje »duševne hrane«, zato čita. Sam iz sebe ne zna več čitati, ne govoriti, ne misliti. Molk je v naših očeh danes znamenje nezmožnosti, neumnosti; tih je, ker ne zna nič povedati⁴.

Tu so močna odporna protistremljenja v smeri samote in molčanja: planinstvo in slično! Toda tega ne more vsakdo, pa tudi treba ni končno. Nasprotno, označili smo to kot brezupne poizkuse, beg pred samim seboj.⁵ Človek je lahko sam, grozovito sam sredi največjega hrupa velemest, bučečih družb in zabav: homo internus! Grozovita, nedopovedljiva je taka samota, sila njenih globin je pretresljiva! Tak človek dobi polagoma tudi moči za govorjenje, ne da bi s tem svojo samoto in tišino motil: to so močni ljudje, po njih kliče sodobnost.

Zato je treba zlasti brezpogojne omejitve časopisov in glasil. Tisk bi se na splošno moral omejiti, kajti on ni samo stvar tehnike in denarja, ampak je stvar naših duš, naše umske, moralne in religiozne rasti, je predvsem socialno-etičen činitelj! Peter Lippert se je v nekem zasebnem razgovoru izrazil, da bi morali 90% knjig mirno odstraniti, ker samo škodujejo. Kako bridka ironija obstoji pač danes, ako gledamo statistike, kjer se kulturno stanje meri po številu knjig in revij. Kdo pa jih čita? Oziroma: kaj in kako čitajo ljudje! Saj čita se vprav danes ogromno, a slabe stvari in nesamostojno! S tem so združena tudi druga usodna dejstva: ako malone vsako društvo, vsaka bratovščina izdaja svoje glasilo, je nujna posledica, da zmanjkajo sodelavci! Zmožni ljudje porazgube svojo moč po vseh mogočih listih, zato je za prispevek vsaka še tako slaba dobrodošla. Na drugi strani pa radi tega pešajo in prenehajo izhajati vsa monumentalnejša, boljša glasila, ker ni

⁴ Prim. Fritz Klatt, *Die schöpferische Pause*, Jena, 1928, str. 53.

⁵ Prim. članek v 7.-9. številki lanskega DiS-a: V borbi za kulturo novega človeka, str. 289 do 302, s katerim stoji pričujoča razprava v ozki razvojni zvezi. Ta misel je seveda vse drugo prej ko omalovaževanje planinstva in sličnih gibanj, nasprotno! Treba je ozadje te trditve razumeti v vsem svojem obsegu!

sotrudnikov in ker svet za težje, solidnejše čtivo nima več smisla. Tako imamo naravnost organizirano in društveno zaščiteno razširjanje plitvosti, in sicer pod pretvezo požrtvovalne kulturne delavnosti. Najhujše pri tem je dejstvo, da je ob preobilici izdanj onemogočena stvarna kritika in nadzorstvo, ki bi slabe, nemoralne, skratka nekvalificirane stvari (mašila!) zabranila ter tako občinstvu dajala vsaj nekoliko smernic. Hkrati ima ta nadproizvodnja tiska kot pojav sodobne skrajne specializacije tudi to usodno posledico, da človeka v njegovi notranjosti, v kolikor ni že itak po svojem socialnem stanju razdvojen in nesrečen, popolnoma razdvoji ter enostransko usmeri. Tako prav tisk pospešuje ono usodno pomanjkanje sinteze in totalitete življenjskega nazora, ki v svojem razvoju novodobnega človeka vede vedno bliže neizogibnemu kulturno-etičnemu in religioznemu propadu v objem. Znak te krize je zanimiv in čisto naraven pojav, da radi tega vedno bolj prevladuje in resnično uspeva samo ona oblika tiskane črke, ki se v s a j kolikor toliko približuje osebnemu značaju neposredne žive besede: reklame, letaki, dnevniki, brošure, ilustracije in slično!

II

Drugi vzrok opisane duhovno-kulturne krize je treba iskati v smeri predmetne, vsebinske strani človeške besede. Notranja beseda izgubi svoje sozvočje z vnanjo besedo, s svojo osebno ustvarjajočo silo tudi takrat, kadar njena vsebina ne odgovarja duševni strukturi dotične osebe. Vsebina žive besede postane namreč del človeka samega. Toda tak živ odraz njegove lastne osebnosti postane beseda le takrat, ako človek govori iz svoje lastne idejne zakladnice, sam iz sebe, iz s v o j e duše, s v o j e besede. Vsebina njegove besede mora biti njegova osebna last, ker le tako je zmožna vzdržati sozvočje z vnanjo besedo in s tem polarno življenjsko ravnotežje do vseh pojavov, ki človeka obdajajo. Samo tako ima beseda tudi dva znaka resnične osrečujoče kulture: ljubezen in čut odgovornosti. Človek namreč tako dolgo nima svoje samostojne besede z lastno vsebino, dokler te tudi o s e b n o n e o b v l a d a. To osebno obvladanje vsebine pa obsega ne samo razum, ampak celega človeka, tudi njegovo čuvstveno, nagonsko stran, predvsem pa ono umsko-nagonsko dejavnost človekovo, ki je pri besedi kot socialno-etičnem činitelju posebne važnosti: t. j. ljubezen. Ker pa golo umsko obvladanje narave še ne pomeni resnične osebno-osrečujoče kulture, zato je z ljubeznijo prežeta živa beseda v resnici eden izmed osnovnih temeljev prave kulture. In sicer je tu neposredno mišljena predvsem ljubezen do predmeta (vsebine), v kolikor vidi v njem tako rekoč del oz. izraz lastne ali tuje osebe⁶. Zato živa beseda ni samo spoznanje in resnica, ampak tudi ljubezen in vrednota. Ako odpade osebnostno-socialni značaj človeške besede, odpade tudi ljubezen in vrednota, tedaj je beseda mrtva. Kdor nosi v sebi živo besedo, nosi življenje, in življenje je luč, ki sveti,

⁶ Torej je tudi tu formalni vidik (motiv) ljubezni — oseba, predmet kot tak sploh načelno ne more biti predmet resnične ljubezni, dasi se tu predstave in umski deji nekako osredotočijo neposredno v predmetu (vsebini) besede, vendar so ti samo pogoj in osnova, na kateri sloni resnična ljubezen do osebe, katere duhovni izraz je vsebina besede.

greje, osrečuje. »Topla beseda«: utrip srca čutiš v njej, kdor je je deležen, je srečen. Enako šele taka živa beseda, ki ima človek osebno razmerje do nje, nudi brezpogojno osnovo za čut odgovornosti. Ako mi je beseda tuja, mrtva, čemu in kako naj bom odgovoren zanjo?

Kjer torej človek do vsebine svojih besed nima osebnega, živega odnosa, tam nastopi dvojnost: njegova na zunaj govorjena oz. tiskana beseda gradi neki svet, ki je popolnoma tuj onemu v njegovi notranjosti. Tako si stvari človek nehote dva sveta, ki gresta vsak svojo pot, nevede za svoje nasprotje. To prisilno tuje razmerje njegove notranjosti napram tiskani črki in njeni kulturi ga vedno bolj ovira. In ne samo, da iz te neskladnosti nastane notranja razklanost, ampak to stanje nasproti svojemu »kulturnemu proizvodu« vedno bolj ubija tudi njegovo lastno duhovno-osebno silo: beseda lastnega srca ob tej dvojnosti umira. Tako postane kriza tiskane besede obenem kriza žive besede.

Ta usodna dvojnost med strukturo sodobne duševnosti in notranjo besedo na eni strani in med vnanjo, tiskano besedo in njeno »kulturo« na drugi, je najžalostnejši znak samoprevare in propada novodobne duhovne kulture. V njej je obsežena predvsem težka problematika duhovnih ved (filozofije!) in šolstva. Tudi tu moremo ugotoviti naravnost presenetljivo sličnost s sodobno gospodarsko-socialno krizo. Kakor vlada tu na eni strani javno uzakonjen liberalistični (»kapitalistični«) socialno-gospodarski red, ki mu na drugi strani ogromne mase ljudi po temnih rovih, barakah in beznicah ob gladu in grožnji izpodkopujejo temelje, tako leži tudi naša »kultura« zaprašena po knjižnicah in revijah, mimo nje pa gre življenje ne samo delavskih vrst — ampak več ali manj n a s v s e h svojo nemirno, iščočo pot naprej. Iz izložb gleda »naša« beseda mrtva ter brez osebne samoobrambne moči nemo prenaša omalovaževalno in prezirljivo besedo, polno osebnega ognja mimoidočih množic. Dve kulturi, čisto tuji in sovražni druga drugi: ena, še neizrečena, tvori dušo sodobnega človeka, druga leži v tiskani besedi (»naša kultura«), ki zanjo večina sploh nič ne ve, ali pa jo čuti kot morečo črko brez duše in umevanja.

Sledimo temu razvoju nekoliko nazaj!

Prenagli razvoj novodobne civilizacije je namreč imel za nujno posledico, da je človeštvo ni moglo sproti osebno obvladati, si je organsko prisvojiti. Posledica tega je bila, da se je človek s prejšnjo kulturo in miselnostjo, s prejšnjim gledanjem na svet (naravo in nadnaravo) nehote odtuževal onemu delu svojega bivanja, ki mu je bilo tako rekoč vsak dan v službi in toku te civilizacije. Čim dalje je to šlo, tem manj mu je njegova »izobrazba«, »kultura« in »šola«, v kateri je bil vzgojen, nudila za »vsakdanje življenje«. Začel je pogrešati mostu med življenjem in šolo, in še več: med kulturo in kulturo. Doslednosti, ki so jih ljudje tu izvajali, so bile različne. Nekateri so začeli zavračati temelje svoje dosedanje izobrazbe kot nevzdržne: zavračali so vero, duha itd. — naturalisti! Drugi so se otresali odločno »modernega duha« kot nevarnega in kvarnega ter se zaprli v stoletja starejšo miselnost svoje vzljubljene izobrazbe — konservativisti, »nazadnjaki«. Še drugi so hoteli obdržati oboje: in mazilili so modernega duha iznajdb in napredka z modrostjo staro-

krščanske in klasične miselnosti. Svet pa je šel svojo razvojno pot naprej in jih zaznamenoval s pečatom filozofov-idealistov, ki »ne poznajo življenja«.

Vse to se je stopnjevalo. Najprej se je zdelo, da bo zaključek vsega samo versko-duhovna kriza modernega človeka: odtujil se bo veri in Cerkvi ter povečeval napredek uma in tuzemske kulture. Danes, ko tiskana beseda s kulturnimi pridobitvami na videz triumfira, pa je stopil človek v svojem tragičnem razvoju še korak dalje.

Ako smo namreč mogli trditi, da se je 16. stol. odtujilo Cerkvi, 18. stol. Kristusu in 19. stol. Bogu, potem sodobnost danes s strahom uvideva, da se 20. stol. odtuja celo svoji lastni, toli povečevani kulturi in humaniteti, t. j. samemu sebi. Ta razvoj je šel nujno to pot: ni namreč prave kulture brez religije, kdor se torej oddalji veri, si izpodkoplje temelje kulture; temu se je pridružila okoliščina, da ta »kultura« sama prav za prav sploh ni bila njegova, ampak idejni zakladi prejšnjih stoletij, ki si jih novodobni človek ni mogel osebno osvojiti. Manjkala mu je moč osebnosti, ki je neodvisna od umske zmožnosti, ker je odvisna od vseh drugih činiteljev bolj nego od zgolj umsko-prodorne strani. Odtod je umljivo dejstvo, da je obdržal še najbolj skladno in srečnostno razmerje celega človeka do modernih pojavov kulture — konservativni duh preprostega človeka. Ta »konservativnost« je bila namreč v njem oni regulator, ki ga je oviral sprejemati vase pojave na način, ki mu ni bil primeren. Posledica je bila, da je sprejel vase nekoliko manj in počasneje, a kar je sprejel, je postalo del njegovega bistva, sonaravno, je bila živa beseda, ker je mislil in govoril sam iz sebe. Tako je po eni strani sprejel v glavnem vse resnične vrednote moderne kulture, po drugi strani pa obdržal tudi ona večnostna načela in vrednote, ki jih je sprejel iz preteklih stoletij in ki jih nobena kultura ne sme zrušiti. Na ta način se je tudi on »moderniziral«, ne da bi pri tem zabredel v ono usodno krizo, ki jo doživlja zlasti enostransko napredni meščanski človek. Jasen dokaz za to bi nam nudila analiza n. pr. dobre krščanske kmečke duše.

Tega moderni človek na splošno ni znal uresničiti, najmanj pa v znanstvu, v tistem področju, ki naj bi bilo kažipot in smernica vsakokratni dobi. Manjka tistih močnih osebnih nosilcev, ki bi se zavedeli te svoje naloge ter z močjo svoje tvornosti vtisnili znanosti, sploh vsem večnostnim načelom zopet svojega duha, svojo govorico, svoj čas. Tako pa je ostala duhovna veda po večini mrtva, tuja, brez duše. Občutimo jo kot sestav vse mogoče navlake iz vseh stoletij, vse govori iz nje, samo lastna doba, lastna duša s svojimi potrebami in vrednotami ne. Svet ima občutje, kakor da mora knjiga, pisana od duše do duše, biti eo ipso že radi tega neznanstvena. Človek si mora pri moderni filozofiji ubiti prej polovico svoje duševne prožnosti, preden se sploh prerije preko zgodovinske navlake izrazov, opredelitev in mnenj do stvari same; in ko je prišel do nje, razočaran ugotovi, da je iskal vse kaj drugega, da obravnavana snov sodobnega človeka sploh ne teži, ali če ga, da razpravlja o njej na popolnoma tuj, nedostopen način.

Niti ne zavedamo se, kako neprimerno drugačno je bilo pač znanstveno razmerje tudi najabstruznejšega skolastika do življenja v primeri s sodobnim

znanstvenikom. Takrat ko je mladi bistri Duns Skot morda s kakim folijantom pod pazduho (po naših predstavah) hodil v šolo, so bila šolska vprašanja v glavnem hkrati tista vprašanja, s katerimi se je bavila doba tudi izven šole (celo vladarji so imeli čas, ukvarjati se s čisto teoretičnimi vprašanji), perečih kulturno-življenjskih vprašanj, ki jih šola človeku ni dala na pot, a bi jih bila morala, neposredno ni bilo. Kolikor so bila, so bila ali neposredno praktičnega ali pa navadno politično-borbenega značaja. Vse ogromne sestavljene problematike celokupnega življa, ki danes zavzema vse človekovo zanimanje in čas, ni bilo. Zato je prej šola tudi človeka — v nekem oziru vsaj — res neposredno usposobila za življenje. Danes je drugače. Naš šolar stoji — čim više gre, tem bolj — pred popolnoma tujim aparatom. Po eni strani zahtevajo vsemogočega znanja od njega, ki morda čisto nič ne rabi njegovemu duševnemu ustroju, po drugi pa mu na vprašanja, s katerimi ga življenje neposredno obdaja, ne dajo nobenega odgovora, dasi bi morda ne samo v enem izmed predavanih predmetov našla svoje najprimernejše mesto! Ko pride ven, z žalostjo uvidi, da ga šola vzgaja za svet, ki ga ni! In ker v svetu ne najde nobenega oporišča za sestav izobrazbe, ki jo je prinesel iz šole in ki je po svojih osnovah gotovo odločilne važnosti za vse življenje, zato izgubi kmalu še ta edini drobec svoje izobrazbe. To noče biti »kritika« šolstva, gre nam marveč tu samo za dušeslovno ozadje duhovno-kulturne krize. Kako naj ima šola stik z življenjem, kako naj zadovolji gojenca in ga napravi za močnega osebnega nosilca nove kulture, ko pa je vsa znanost, vsa duhovna tvornost sodobnosti, na kateri in iz katere raste vsakokratno šolstvo, sama v znamenju te vsebinske odtujenosti, neorientacije ter duhovno osebnostne oslabeledosti?

To čutimo na vseh poljih bodisi profane, bodisi verske literature, najbolj pa morda verske.

Manjka resnično žive besede, ki bi vžigala srca. In ker izginja to osebno razmerje do besede, izginja tudi čut odgovornosti: odtod ta žalostna splošna neznačajnost, propadla nenravnost in plitvost. Človeku naša znanost, vsa nepregledna tiskana beseda ne nudi ničesar več in on zopet je preslab zanjo. Človek bi se na prvi pogled morda čudil: toliko religiozno pobudne literature (vsako udruženje ima malone svoje glasilo!), in vendar se od dne do dne novi tisoči oddaljujejo od vere in morale! Mislil bi, ne gre drugače: »mi storimo svoje«, a ljudstvo, to ljudstvo nima več smisla za kaj višjega, nadnaravnega. Toda kljub temu, da to v veliki meri drži, storimo vendar mnogo premalo! »Vi nimate pojma, koliko se za vrtečimi se stroji med tovarniškimi delavci debatira o veri in cerkvi,« mi je dejal zaupno mlad socialni demokrat. Ljudi žeja po utehi vere in nadnaravnega sveta, a ga ni, ki bi razumel utešiti to žejo! Mi ne znamo iz svoje duše in za svojega sočloveka govoriti, ne znamo ponesti med množice — žive besede. »Otrok je danes vse prezgodaj prisiljen s tujimi besedami govoriti« in kar je najhuje, ker še osebno ni dovolj dozorel za samostojno mišljenje — tudi misliti. »Po vsej Evropi razširjeno nasilje nad človeškim duhom ima tu svoje glavno izhodišče.«⁷ V osvetlitev naj služi

⁷ Fritz Klatt, Die schöpferische Pause, str. 52.

samo en primer (vsebinske različnosti), kako različno je pač lahko stališče in obravnavanje na istih splošnih načelih sloneče verske književnosti (in filozofije). Pri sv. Tomažu bi po sodobnih pojmi pričakovali kot osnovo njegove filozofije do podrobnosti izvedene dokaze za bivanje božje, pa se začudimo, ko vidimo, da ima njegova ogromne knjige obsegajoča *S u m m a* o tem samo nekaj strani. To vprašanje takrat ni bilo v ospredju. In v najnovejšem času zopet čutimo, da je ona apologetična, recimo jezuitska doba (z nastopom protireformacije) z ogromno težo dokazov itd. v svoji aktualnosti že mimo sodobnosti. Tudi danes človek potrebuje in želi apologetike, toda z »dokazi« v dosedanjem smislu mu na splošno sploh ne moremo več blizu. Tudi sodobni človek ne odklanja znanosti kot take, on odklanja neko določeno znanost, tudi ne odklanja filozofije »perennis« kot take, ne, ampak želi samo, da bi bila to »njegova« znanost in znanost »zanj«.

Kdo bi si upal tajiti, da vsemu temu ni tako! Toda težje je najti, dvigniti to resnično »novo vsebino« in hoditi to novo pot. S tako ironijo gre sodobnost mimo duhovne znanosti in vse pisane besede, da se čutiš malone dolžnega, opravičiti se pred njo, preden in zakaj sploh pišeš! Zato se čuti človek ob znanosti in mrtvi tiskani črki kar osamljenega in malodušnega. Ali ima smisel, da se spričo železno-betonske grozeče socialno-gospodarske resničnosti sploh še ukvarjamo z mrtvo besedo? Tisk je sicer velesila — to še vedno velja. Toda ta velesila preživlja danes neopaženo, a nevarno in težko — ne gospodarsko, marveč duhovno-kulturno krizo! Zato so ob vsej tej resničnosti razbolele duše mladega rodu znamenit dokument tega težkega trenutka.

Mladi človek čuti porajanje nove, žive besede v svoji duši, poganjajo kali nove, osebno prežete, močne filozofije; ogromna neobdelana polja, zakopana in še nesproščena bogata vsebina se odpira pred duhovnim pogledom v bodočnost. Dozdaj smo vedno zmotno istovetili »praktično znanost« z znanostjo, ki služi življenju, in zato rajši dajali prednost čisti »teoretični znanosti« kot edino pravi strogi znanosti. Pa se nismo zavedali, da mora končno vsaka duhovna veda (panoga) služiti tudi življenju, ne da bi radi tega izgubila kaj na svojem čisto »teoretičnem« znanstvenem značaju. Seveda, možna je ta ločitev le, ako najdemo tej novi čisti znanosti — ki pa je v službi življenja — tudi novo vsebino, t. j. v s a j delno nov predmet! Tega pa ni bilo možno najti, ker je *d e f a c t o* (načelno morda ne) stala vsa metafizika na postavki, da je med njo in dušeslovjem nepremostljiv prepad, oziroma da je vsak poizkus premostitve nehote propast resnične objektivne metafizike. Pri tem navidez edino pravilnem sklepanju je znanost spregledala, da je navsezadnje glavni predmet vsega njenega razglabljanja osebnost in da do zgolj stvarnega sveta — v kolikor prihaja pri metafiziki v poštev — pridemo zopet le skoz prizmo osebnosti, in še več: da je najgloblja metafizika obsežena prav v razmerju ne samo osebe do osebe, ampak tudi: osebe do stvari in — stvari do osebe!

Tudi v bodoče se bo pulila filozofija za izraze, toda način gledanja v svet bo moral imeti svoje težišče v lastni osebnosti, biti bo moral živ odraz tega, kar novodobnost nosi v svojem srcu. Tudi tu bo slonela na večnoveljskih načelih in resnicah, tudi njen zaklad ne bo nekaj absolutno »novega«, ravno

tako bo črpala iz virov prejšnjih stoletij in njih delavnic, toda to bo pomenilo — ne navlako, ampak osebno prožetje in selekcijo duhovnih vrednot. Zato ni čuda, ako Przywara o Petru Wustu, enem izmed novejših, ki poizkušajo v tej smeri, pravi, da imajo vsa njegova monumentalnejša dela naravnost neko avtobiografsko noto na sebi, kar da je znak vseh novejših.⁸

Ali bo novi rod dosegel to? Ali bo dovolj močan? Dal bo novih močnih nosilcev in osebnostnih tvorcev — samo, ako se povrne prej k samemu sebi ter prisluhne v globine samote in molka, tiho snujoči rasti nevidnih duševnih sil.

III

Še globlje prodremo v zakonitosti žive človeške besede in vzroke njene krize, ako jo motrimo po njeni duhovno-idejni strani.

Tako dolgo ne dobim do svoje besede pravega notranjega osebnega razmerja, tako dolgo mi bo njena vsebina tuja, mrtva stvar, dokler sem do nje v bolj ali manj trpnem, nedejavnem razmerju. Tu ne pomaga nobena, sama na sebi še tako sorodna in osebi sozvočna vsebina, ako je ustvarjajoča osebna sila preslaba. Z ozirom na to moremo pač govoriti o ustvarjajočem oz. stvariteljskem človeškem duhu. Ustvarjajoča je v nekem smislu človeška dejavnost v toliko, v kolikor postane po njegovih duševnih dejih (predstavah, mislih) del njemu tujega sveta v taki meri duhovno pričujoč, da ta svet zanj nima več samo predmetnega, t. j. od njega neodvisnega, oddaljenega stvarnega značaja, ampak da postane kot sestavni del njegovega duševnega doživljanja (žive besede) res dobesedno, v najstrožjem smislu: del njega samega. V kolikor je predmet kot vsebina duševnega deja hkrati njega sestavni del, velja to sploh za vsak duševni dej, pa naj si bo človek ob njem še tako trpen. Toda tam, kjer dobi ta duševna vsebina hkrati čisto osebno razmerje do celotnega človeka, tam smo tudi čisto znanstveno upravičeni trditi, da je postal predmet del njega samega. Tako predočevana, osebno osvojena stvar ostane človeku sicer še vedno le stvar in človek — v smislu Vebrove filozofije — do nje ne more imeti višjega osebnega čuvstva ko golo cenitev, toda radi tega tvorno-osvajajočega, »ustvarjajočega« razmerja nasproti predmetu postane človek s a m osebno drugačen, bogatejši: ustvaril si je v duši nov svet. Zato prav nič neznanstveno ne zveni znana prislovica (zlasti v področju umetnosti): bil je velik duh, ustvaril je v sebi čisto svoj svet, ki ga je popolnoma osrečeval i. p. Ako to misel izvedemo do njenih zadnjih doslednosti, je popolnoma točna. Lastnost takega notranjega bogastva, ki si ga kdo ustvari v sebi, vključuje namreč tudi vse vesoljstvo v smislu človeškega polarnega naravno-osebnostnega bistva: naravo — kulturo — in nadnaravo (Boga)!

Temu se pridruži hkrati še druga osrečujoča poteza, ki obstoji v neki čudoviti, za nas nemirne novodobne ljudi že popolnoma nepoznani in zato skriynostni dejavnosti človeške osebnosti, s katero liki skrajno občutljiv barometer reagira takoj na vsak vitalno-duhovni pojav v samem sebi in izven sebe. To je naravna človeške narave same: da v vsakem oz. že pred vsakim

⁸ E. Przywara, Ringen der Gegenwart, I. str. 334.

vidnim pojavom vidi in čuti tudi njegovo nevidno, bodisi zgolj idejno bodisi vitalno in duhovno stran, da vidi, oz. bolj čuti preko mej zgolj snovno-vidnega sveta. Ako je beseda res živa, mora dihati skrivnost. Šele tu živi človek resnično: osebno-samostojno, sebe vredno duhovno življenje, tu je oporišče vsake velike osebnosti, navidez vklenjene v majhne razmere. Praksčanska doba je nazivala to lastnost naše osebnosti in njene žive besede: karizmo, pri čemer niso mislili izključno na izredne nadnaravne darove in milosti, ampak tudi na čisto naravno zmožnost in krepost osebnosti.

Karizma — tudi ta stvariteljska nevidna notranja sila ima svoje naravno oporišče predvsem v globinah tišine in samote! Glavni pogoj za to je namreč neka notranja svežost in prožnost duševnih sil, in ta prožnost se ohranja samo takrat, kadar ima pogon in ritem vse osebne dejavnosti svoj izvor v enotni veliki in silni ideji, ki ga tako rekoč dviga nad vse enodnevnne malenkosti, ki le prerade človeka tlačijo k tlom ter tako prevzamejo človeško pozornost, da presliši vse globlje skrivnostno in tišje snovanje življenjskih pojavov. V ideji je vedno skrivnost: kako čudovito medsebojno oplojevalno razmerje vlada med idejo in osebnostjo, dušo! Vsa še tako silna dejavnost človeškega duha ne bi nič koristila res močnemu osebnemu življenju, ako bi bilo brez notranjega pogona — ki je samo v sili ideje. In obratno se vprav tu jasno kaže, da ima ideja, ki je sama na sebi vendarle brez vsake stvarne, realne biti (in zato moči), toliko vpliva na duha le zato in v toliko, v kolikor je sama odsvit in odraz neke višje osebne sile — Boga.⁹ Tu smo torej dobili nov ponovni dokaz za postavko, da je sila žive besede navsezadnje odvisna — ne samo od umske, ampak predvsem od celokupne osebnostne globine. Pri pojmu te »velike ideje« kot gonilne sile močnih globokih osebnosti torej zopet ne gre za izredno umsko, zgolj vsebinsko bogastvo te ideje, ampak predvsem za neke vrste prvenstveno, najintimnejše osebno razmerje človeka vprav do te ideje v primeri z ostalimi! Na ta način se namreč nehote stopnjuje zgolj duhovna dejavnost človeka samega in tako je celotna osebnost takoj za stopnjo višje, bolj poduhovljena in radi tega finejša, sprejemljivejša za vse duhovne, nevidne pojave življenja. Tako se torej tudi s te strani ta izrazita poduhovljenost in stvariteljska sila osebnosti izkaže kot izrazito dejnega in ne vsebinskega značaja.

S tem je hkrati že naznačeno, v čem obstajajo glavne ovire, ki to prožnost in svežost duhovnih sil zmanjšajo oz. popolnoma starejo.

Škodljiva ji je predvsem vsebinska preobloženost; nujna posledica take preobloženosti je namreč okoliščina, da človek svojo gonilno, osrednjo idejo, ki je tako rekoč živec te močne duhovne prožnosti, nehote izgubi iz svojega centralnega duhovnega obzorja, ono najintimnejše razmerje do nje se poleže in z njo notranja sila in prožnost lastne duhovnosti.

S to vsebinsko preobloženostjo je v zvezi enostransko umska usmerjenost, ki preveč računarsko ozkosrčno računa povsod le z vidnim, trenutnim uspe-

⁹ Tu bi bila sploh zanimiva studija, da si slednjič ideje brez neke končne osebno-izvirne note, t. j. neke osebnosti, ki je njen prvotni izvor, sploh misliti ne moremo. Končno je seveda vsaka ideja — vsaj po svojih osnovnih elementih odsvit božjega stvariteljskega (edinega v polnem smislu!) uma — kot izvirnega torišča vseh idej in vsega mišljenja.

hom. To je tisto novodobno naprednjaško stališče, ki je v zmotni samoprevari proglasilo razum za najvišjo instanco. S tem je izgubilo smisel za vse višje in globlje, kar presega človeški um, ter dovedlo do groznega poplitvenja celotnega življa. Tako stališče je smrt velikih idej in s tem smrt žive, prožne besede. Kako naiven je prav za prav človek v takem početju! Godi se mu kakor »naivnemu realistu«: ko opazuje blestečo se zvezdo na nočnem nebu, se ne zaveda, da je preteklo sto in sto tisoče let, odkar je šinil na zemljo njen svetlobni žarek in da morda te zvezde že davno ni več tam na oboku svetovnega obzorja; enako moderni skrajni racionalist in pozitivist: medtem ko se je bavil s površjem in mehaničnim dogajanjem življenja in sveta — ga je življenje prevaralo za sto in sto tihih in globljih skrivnosti, ki so šle nevidno mimo njega.

Tretja nevarnost za prožnost osebnosti obstoji v preobilnem govorjenju. Že imenovani Fritz Klatt pravi: »Molk je stvariteljski odmor med poslušanjem in govorjenjem, počitek, iz katerega edinega lahko privró lastne človekove besede na dan.«¹⁰ Dasi velja namreč po eni strani zakonitost, da se duševna prožnost stopnjuje le, ako se sprosti, najde svoj izraz v živi besedi (ne v goli pasivni čuvstvenosti), vendar je po drugi strani na škodo duhovni svežosti in tvornosti, ako se misel prepogosto in prenašlo razblini v besedi (na zunaj), preden je beseda v človeku samem meso postala.

Kot zadnjo — silno škodljivo oviro duhovno osebne prožnosti in svežosti, je treba omeniti prevelik vpliv tiskane besede. Svoj čas se je napisala samo tista beseda, ki je pomenjala za svet res nekaj izrednega, vsakdanja in šolska neposredna izobrazba se je posredovala pretežno s pomočjo žive besede. Radi tega je bil otrok prisiljen od vsega začetka samostojno misliti in govoriti, ako je hotel, da je postal kos izročeni mu besedi. Na »knjige« in priročnike se ni mogel zanašati (vsaj na splošno ne): zato je bilo to, česar ni imel v glavi, zanj izgubljeno. Prevladovati je torej morala, najsi je bilo duhovno-kulturno obzorje morda še tako ozko, osebna dejavnost. Danes je to ravno narobe: dasi je naše kulturno obzorje objektivno mnogo bogatejše, vendar v duši sodobnega človeka prevladuje osebno-trpno, nesamostojno, revno razmerje nasproti vsem tem pojavom. Človek danes že izza prav nežnih, nerazvitih let, ko še sploh misliti ne zna, veliko čita in malone vso svojo šolsko in privatno izobrazbo dobiva potom tiskane besede; zato ni še sploh nikoli poizkusil, kako bi mu bilo v duši in kako razmerje, kak pogled na svet bi dobil, ako bi se ista ideja, ki jo čita iz knjige, porodila v njem samem, ako bi bil on tvorec besede. V tem tiči dušeslovno ozadje »priučenosti«. In čutimo, da je človek danes domala v vsem le priučen, nenaraven, nesamostojen, plitev. Če bi ne bil, bi pač moral prav za naravne, neposredne življenjske pojave imeti največ smisla, a je prav tu neusmiljeno reven. Tu torej tiči v nemajhni meri dušeslovni vzrok one duševne okostenelosti, neprožnosti našega duha: oni skrivnostni karizma, ki daje človeku videti tudi preko vidnega sveta v tajne življenja in duha, ki ga dviga kvišku, da v enodnevní vsakdanjosti živi večnostno življenje —

¹⁰ Na navedenem mestu; str. 53.

to silo osebnosti nam je zlomila mrtva črka! Tu, v tej priučenosti tiči tudi končni vzrok omenjenega prepada med: šolo in življenjem. V osvetlitev nam tu izvrstno služi znano nasprotje med pristnim, nerodnim kmečkim in »brihtnim« mestnim dijakom.¹¹ Le-ta je malone že v zibelki znal čitati, bil obložen z vsemi mogočimi duševnimi spretnostmi, še preden je prišel v šolo, dočim je kmečki otrok videl in slišal prvič vse te učenosti šele v letih svojega zakesnelega razvoja. Posledica je, da je mestni dijak v prvih letih studija mnogo brihtnejši in »prožnejši«, dočim kmečki okorno, počasi misli. Ko pa prideta v leta resnične osebne samoodločitve in prožnosti, kjer nastopijo zahteve resnično stvariteljskega duha in žive besede, tedaj se to razmerje zaobrne: v prožni neprisiljeni rasti razvite in v molku očuvane duševne sile dobijo tu v kmečkem človeku svojo osebno izrazitost in stopijo na dan, dočim ostane človek, ki je tip kultiviranih mestnih razmer, tudi vnaprej enak povprečni tip povsod »verziranega«, »praktičnega« in »izobraženega« modernega človeka, ki mu dušeslovje popolnoma utemeljeno prideva značaj plitvosti. Žal, da sta to le dva »tipa« in da dejanski orisani »kmečki« tip vedno bolj izginja.

Iz povedanega sledi, da bi se kljub vzgojnim prednostim, ki jih v nekem oziru ima, morala vsa naša mladinsko- in neposredno vsakdanje praktično-vzgojna literatura silno zmanjšati — v korist neposredni živi besedi, ki zahteva v poslušalcu enako intenzivnega in samostojnega sodelovanja.

V tej dejno stvariteljski šoli žive besede leži v glavnem obsežena tudi najgloblja skrivnost vsake umetnine, zlasti pesništva. V pomanjkanju te prožne stvariteljske dejavnosti človeškega duha tiči končno tudi najtišji razlog dekadence in epigonstva v umetnosti. Razmerje umetnosti do žive besede je torej različno od znanosti v tem smislu: dasi je živa beseda — kakor smo videli — končno vedno bolj ali manj odvisna od dejne, stvariteljske sile pristojne osebnosti, vendar je v znanosti odločilne važnosti predvsem njena vsebina, dočim je umetnost tudi tu še prav posebno odvisna od stvariteljsko dejne strani človeške besede. Čeprav sto umetnikov obdela isto snov, bo vendar pri resničnih umetnikih nastalo v tem primeru tudi zares sto različnih, samostojnih umetnin (in ne golih »plagiatov«!). Narobe pa ne more biti noben še tako silen duh samostojen, »ustvarjajoč« znanstvenik, ako nima nove vsebine, novega predmeta (vsaj delno) za svojo znanost; z ozirom na prejšnje znanstvenike bo kvečjemu le njihov interpret, dasi morda genialnejši od početnikov samih! Teh zakonitosti bi se morali zavedati zlasti katoličani.

Priznati si moramo, da ima sodobno katoličanstvo vse premalo močnih nosilcev resnično stvariteljskega duha. Tlači nas k tlom, kakor bi ne bili v posesti velikih idej, ki so polet duha. Tako živimo v kontrastu z lastnim katoliškim bistvom: biti nosilci in glasniki žive Besede in stvariteljskega Duha. Res je sicer, da je ob silno sestavljenih činjenicah versko-kulturne krize nešteto vzrokov izven nas in neodvisno od nas, toda priznati si moramo, da nikoli ne bi mogla živa katoliška beseda v srcih ogromnih množic tako močno usahniti, da se nikoli ne bi mogel svet v taki meri odtujiti vrednotam nadnaravnega

¹¹ Pri tej primeri gre le za tip, ne za posamezne osebe, ki delajo pogosto izjemo!

življenja, ako bi mi sami bili močni nosilci žive besede, ako bi bili vidci v luči stvariteljskega duha božjega, ki so zmožni v vsakem pojavu in pridobitvi civilizacije videti klic časa, nalogo trenutka, nevidni duhovni korelat njegovega bistva. Tudi za ogromno tehniko in črnimi stroji tiči skrivnost, skrivnost duha-tvorca, in če velja globoka katoliška resnica, da je za vsakim dogodkom, ki pride človek z njim v dotiko, treba videti prihod duha, vnanjo milost, koga ne prevzame potem naravnost pretresljivo spoznanje: kako silno išče danes ta duh vedno novega prodora v človeških dušah!

Ako so katoličani prej kaj radi trdili, da niso poklicani obvladovati tega sveta, njega pridobitev in vrednot in so tako tem bolj puščali prosto pot usodni »sekularizaciji«, brezboštvu novodobne kulture, bi imeli morda prav, da niso pri tem zašli v dve zmoti: zavedati bi se bili morali, da šele potem, ko afirmiramo in smo v posesti teh zemeljskih vrednot, moremo vse to tudi posvečevati in da šele v tem posvečenju raste kraljestvo božje na zemlji; kje pa boš gradil, v katerih nosilcih boš posvečeval nadnaravne sile božjega kraljestva, ako sočasno zanikaš naravno-biološke osnove njegovega bistva! S tem je bila združena druga napačna predstava: vse preveč smo zamenjavali Cerkev s katoličanom, njenim udom. Res je, da Cerkev kot taka po svojem božjem poslanstvu ni poklicana, da se udeleži vsakega kulturno prodornega gibanja, ker bi se s tem nujno z drugimi vred tuptam zaletela in doživela idejno-kulturni polom. Temu nasprotuje njena statično-hierarhična narava, ki zahteva, da naj bo Cerkev vedno kakor svetilnik, ki kljub nemirom in blodnjam narodov mirno in neomajno kaže smernice našega življenja. Toda iz tega nikakor ne sledi, da mora tudi član Cerkve sam biti radi tega kulturno nedelaven, da je statičnost Cerkve nasprotna osebni dinamičnosti in stvariteljskim pogonom njenih članov! Nasprotno! S tega osebno-človeškega vidika gledana je tudi Cerkev silno dinamična, napredna, kajti v kolikor govorimo pri njej o bistveni statičnosti, je to izraz njenega božjega poslanstva, nadnaravnega značaja, ki ima svojo osnovo v večni statičnosti neizpremenljivega božjega bistva, ki pa je zopet z vidika omejenih človeških sil dinamičnost, najsilnejše življenje.

Če potemtakem danes tudi vse propade, vsa ogromna civilizacija pod silo usodne gospodarsko-socialne resničnosti, če je beseda nasproti tem dejstvom kakor mrtva, je eno samo orožje, ki ostane učinkovito tudi v dneh skrajnje socialno-kulturne anarhije in nemoči, ko propadajo tudi vse organizacije in je treba človeka iskati v ogromnih masah kakor izgubljen atom, ko odpoveduje tiskana reklama —: sila duha, moč osebnosti in živa beseda! Na to mora biti katoliški človek pripravljen. V tem obstoji klic, naloga sodobnega trenutka, v tem edini smisel vseh obširnih debat o težki krizi in grozečem prevratu. In zopet: ne gre pri tem za rešitev Cerkve, ampak nas samih! Gre za živo katoliško besedo v tebi in tvojem sobratu!

Mi smo trenutno vse preveč zajeti v mišljenje in sredstva meščanskega kulturnega stila, ki daje organizaciji — vsaj praktično, načelno morda ne — prednost pred duhom, ki začenja vsako akcijo s formo, z vnanjo, vidno organizacijo, od zgoraj, od zunaj, in poskuša šele tako prodirati na globoko v duše

in sejati seme žive besede! Toda medtem je skrivaj prišel sovražnik in zasejal drugo seme naravnost v duše, katere so se nam odtujile, ne da bi mi to opazili.¹²

Manjka nam danes tiste duhovne stvariteljske osebne sile, žive katoliške besede, ki bi trgala, podirala, vžigala in gradila, bila ne kot magična, marveč božje — privlačna sila! — Duh veje, koder hoče — pa je vel skoraj izključno le še po naših organizacijah. Potrebne so — toda kje je bila tista apostolska živa beseda, ki gre od osebe do osebe, ki sledi človeku in njegovim potrebam na vseh nevarnih potih bodisi v podzemlje ali kamorkoli. Juridično zaokrožen delokrog je najlažji in najtočnejši, a ima eno nevarnost, da se njegovi udobni pozi življenje izmakne in gre svojo pot v nova neodvisna središča; da človek ne ostane tu pastir brez ovc, je treba žive besede, ki ni omejena in udobno podprta z vsem mogočim, treba duha, ki vse vidi, na vse reagira in ki veje — kjer hoče, pa nikdo ne ve, odkod! Poslednje je posebno važno: ako si zaznamovan s pečatom svoje pripadnosti, ne moreš kamorkoli, najmanj tja, kjer bi te bilo najbolj treba!

Prvenstvena stvariteljska sila človeškega duha in žive besede nam kaže, da končno res ni največja tragika, ako vsega, kar bi rad, ne moreš razviti v svojih neodvisnih društvih! Res je: božja pravica se krši, a ne zlomi se njena moč! Ako se katoličan ob tem preveč zbega, velja zanj Kristusova beseda: Ne veste, čigavega duha ste!

IV

Iz dosedanjih izvajanj sledi, da ima metafizika, t. j. dušeslovno-bitnostna zakonitost žive človeške besede ne samo v človeku samem fino dušeslovno ozadje, ampak da stoji tudi z vsem ostalim vesoljstvom v čudovito ozkih in našemumu umu ponajveč sploh nedostopnih medsebojnih odnosih.

Živa beseda je tisti duhovno-bitni činitelj, s katerim dejanski stoji in pade polarnost človeške narave, njen življenjski slog in sreča. Polarna ravnotežnost v človeku namreč sloni na njegovi duhovni tvornosti in dejavnosti: ta pa ima svoje torišče v živi besedi. Zato tudi moremo le tako dolgo govoriti o zdravem življenjskem stilu, dokler pomeni vse človeško kulturno udejstvovanje osebno obvladovanje narave in njenih sil, ker le tako more ostati tudi ob visoki stopnji civiliziranosti še vedno v neposrednem, organskem razmerju do narave. In samo tisti človek, ki so mu vse kulturne pridobitve res le sredstvo v službi njegove duhovno osebne rasti, more videti v vseh stvareh tudi njih nevidni bitno-vrednostni smisel in s tem smisel svojega življenja. V tem obstoji končno tudi dušeslovni temelj človeške sreče: zavest, da živim življenje, ki ima svoj smisel, t. j. ki je vredno življenja. Odkrivati smisel življenja, ta končni steber vse polarnosti človeške narave, pa je naloga žive človeške besede. Ta življenjska polarnost ima ne samo po svoji dušeslovni, ampak predvsem tudi po svoji bitno-vrednostni strani, t. j. vsa globoka metafizika našega osebnostnega bistva ima svoj polarni sredotok v živi besedi. Skozi njeno prizmo se pretakajo sile narave, kulture in nadnarave. Ako ugasne luč vere, zablodi

¹² »Potem pa je prišel vrag in jim ukradel besedo iz njihovega srca.« Lk 8, 12

narava in se ruši kultura. Čudovito so to globoko metafiziko človeške misli izrazili že srednjeveški misleci, ki so zgradili na njej vso spekulativno bogoslovno vedo, izhajajoč pri tem iz sv. Janeza: V začetku je bila Beseda in Beseda je bila pri Bogu in Bog je bila Beseda. V njej je bilo življenje in življenje je luč ljudem — — Tu pa nam ta osnovni stavek postane nehote obratno: zaključek naše dušeslovne analize človeške besede; v njem najdejo vse dosedanje načelne trditve tudi svojo zadnjo bitno-vrednostno, t. j. metafizično-filozofsko osnovo, ne da bi bilo pri tem treba posegati v področje teologije. Vsa duhovno-fizična resničnost ima namreč svoj bitno-vzročni izvor v Bogu in kot taka je vsaka več ali manj odsvit, odraz njegove absolutne božje (troedine) osebnosti. Zato smemo kot katoličani pač zaključiti:

Naša živa beseda pomeni duhovno-osebnostno dejavnost, tvornost, ona je izraz naše osebnosti same — ker je podoba božje osebnosti, ki iz nje izhaja večna Beseda.

Naša živa beseda je delo duhovno-osebnega stvariteljskega duha, saj je odraz, odmev Besede, ki iz nje večno izhaja stvariteljski Duh modrosti in ljubezni.

Naša živa beseda, porojena iz globin duše, je kot predočevalka, srednica med našo lastno osebnostjo, osebnostjo sočloveka in vsem neizmernim svetom, sicer nepopoln, a veren odsvit v neskončni osebi božji vekomaj rojene Besede, ki je meso postala in prišla med svoje, da bi postali otroci božji.

Vem, naša vera v vse to je že zelo sramežljiva, toda pogledjmo tej sramežljivosti v njen tragični obraz: vprav v stoletju, ko se človek vse bolj oddaljuje Besedi, umira v njem s sonaravno nujnostjo tudi njegova lastna živa beseda!

VERGERIJ

FRAGMENTI IZ DRAMSKE PESNITVE — MIRAN JARC

VERGERIJ (*v ječi. Čita sv. pismo iz sv. Pavla Korinčanom I*)

VERGERIJ: »Ne seješ telesa, ki bo nastalo, ampak golo zrno... Bog mu pa daje telo, kakor je hotel... drug je sijaj nebesnih in drug zemeljskih teles... seje se duševno telo, vstaja duhovno telo... Prvi človek je iz prsti, zemeljski, drugi človek iz nebes... Meso in kri ne moreta podedovati božjega kraljestva in tudi minljivost ne podeduje neminljivosti... Glejte, skrivnost vam povem: Vsi ne bomo zaspali, vsi pa se bomo spremenili... Želo smrti je greh, moč greha pa je postava...«

Postal je prvi človek Adam. Duh
oživljajoč pa je poslednji Adam.
Skrivnost — skrivnost: ne bomo vsi zaspali.

a vsi se bomo spremenili... smrt
je strta v poveličanju duha.
Nosili smo podobo zemeljsko,
telo je iz prsti — telo duševno,
telo duhovno iz nebes. Vem, vem:
umreti mora seme, da gre v rast.
Od zvezde zvezda loči se po siju.

JEČAR (*vstopi*): Prijatelj vas želi, Vergerij.
VERGERIJ: Mene?!

JEČAR: Spustim ga. Bodi. Radi vas, Vergerij,
sem, kakor da ne vidim. Ali prosim
oprezno, hitro... (*Odide.*)

VERGERIJ: Vendar, vendar nekdo.
Še nisem mrtev, svet še name misli.

KERN (*vstopi*): Vergerij!
VERGERIJ: Kern. Kern, ti?!

KERN: Ne sam.
Še drugi so na cesti. Tvoji zvesti.
VERGERIJ: Kot v sanjah si prišel. Vonj zemeljski
je dahnil v to prostorje mrzlih misli.
Prišel si v prazno celico k puščavcu.
Vesel sem te človeka. Strah in up
vas še vihari vse, ki ste na prostem,
še se radujete dozdevnih zmag.
A jaz — že davno vse je za menoj.
Vse izravnano, veš, zato pozdravljen.
KERN: Vse izravnano, praviš. Iz srca?
Veš, takrat, o, kako bi ti povedal:
ne, nisem te izdal...

VERGERIJ: Pustiva tisto!
Prah in pepel! Zdaj vse je za menoj!

KERN: Še ni končano vse. Zdaj, prav na koncu
smo spet na pragu silnega pričetka.
Povedat sem prišel...

BLAJ (*vstopi*): — — — —
KERN (*Blaju*): Kaj, tudi ti?

Ni varno, rajši spodaj bi ostal.
Če nas zalotijo. — (*Vergeriju.*) Ta — to je Blaj.
Rad bi te videl, ves je zate vnet.

VERGERIJ: No, bliže, bliže...

BLAJ: Veliki vodnik,
ki sem o vas že toliko presanjal,
ki narod vas opeva že v legendi...

VERGERIJ: No, no, ubog sem človek... Kar v srce
me je prešinilo, ker sta prišla.

Da so vam vendar dovolili zdaj,
 — vseh pet let še ni bilo žive duše —

KERN: O, dolga zgodba je ta težka pot
 do tebe. Sila, zvitost, podkupnina
 in čas... pa to ni važno...

BLAJ: O, Vergerij,
 kako sem srečen!

VERGERIJ: Hvala za obisk.
 O, tu je mrzlo, mračno. Še beseda
 je redka ptica v tem odljudnem gnezdju.
 Le misel, ali ta v vsešir razpeta,
 razmika mi zidovja in obzorja,
 in vodi v svobodo nadzemskih zarij,
 da gledam vanje kot zamaknjenec
 v obljubljenjo deželo, breztelesen,
 brezčasen. Polno je tedaj srce
 besed, ki z njimi bi opeval carstva,
 zakrita zemeljskim očem, nevajenim
 očiščujoče temé samotne ječe.
 Samó nikogar nimam, ki bi ž njim
 v besedi živi, topli se razvnemal
 na božjih romanjih, kot sem nekoč
 razvnemal se v načrtih osvajalnih
 s tovariši, ko z drzno mislijo
 sem tkal osnutke in jih izvrševal,
 gnan po neznani sili... Komu v čast,
 se zdaj sprašujem, komu v blagor?

KERN: Kaj?
 Vprašanje? Ko vendar ves narod ve,
 kaj si mu dal. Kako si klesal v srca,
 spreobračal duše, z neugnano voljo
 si dramil ogenj v množicah...

VERGERIJ: Preteklost!
 Nikomur v blagor.

KERN: Kaj? Tak duh!

VERGERIJ: Potrpi!
 O, še je volja v meni, še bi klesal.
 Moža kot jaz — veruj — ne ukloni ječa,
 vendar mu preusmeri strugo volje.

BLAJ: Težkó je možu, ki je desetletje
 oral podobo svoji zemlji, rušil
 pregraje bojazljivosti privzete,
 iz sebe metal ogenj žive vere
 v vstajenje naroda v ponižanju.

VERGERIJ: Ne, Blaj! Zapisano je le do tu,
ne dalje. Bog določil je človeku
višino vzgona, višje ne uspe ti.
O, vem, vem, ni še konca moji poti.
Prav zdaj...

KERN: Prav zdaj, Vergerij, smo prišli
po tebe.

BLAJ: Vsa ta črna leta mrtvi,
upognjeni...

KERN: Ti ljudstvu boš vodnik!

VERGERIJ: Kako? Saj ne razumem. Zli nemir
se drami z srcu. Slišim prav? Temá
meglí se pred očmi. Preteklost blodna
spet sili mi v zavest. Sem slišal prav?
Kaj: prošnja? Naročilo? Kdo me kliče?

KERN: Začudenje te je obšlo. Odpor
se te polášča. Saj, saj. V tej samoti
se več ne vežeš s svetom, ki se zvija
pod bičem samozvancev! Naše ljudstvo,
ki si mu ti v zavest priklical vero
v bodočnost svojo, je zdaj tujcem plen.
Možé, ki so sprejeli plamen iz tebe,
uklepajo, razdvajajo družine,
a mladi rod zavajajo v svoj tabor,
izdajniki prejemaajo nagrado,
njim so odprta vrata vsepovsod...
Med množicami vre. Črn vihar.
Potisočerjene se zbirajo vse sile,
ki jih obup na novo je razbičal
v vulkansko lavo. Klateži, brezdomci,
brezposelni se zbirajo, gneto se
pognani v eno voljo. A mogotci
že slutijo, da bje zadnja ura...
Vsi čakajo samo moža, ki stopil
bi k njim kot rešenik! Vergerij — ti!
Zvon tvoje je ime! Ti nam zazvóni! —

VERGERIJ: Bog! O, Bog! Kaj se godi!

BLAJ: Vergerij! Sleherni, najmanjši iz ljudstva
vas kliče, vem, poznam jih kakor sebe,
ki dali ste mi s svojim silnim zgledom,
da vem za smisel svojemu življenju,
večen dolžnik sem vam. Zdaj naj povrnem
vsaj nekaj: naj pomagam vam odtod!
Življenje naše in teh paznikov,
ki morajo vas stražiti nevoljni,

smo tvegali, da smo prišli do vas.
Na cesti čaka skrito naše spremstvo.

VERGERIJ: O, Bog! Čemu ta blazna preizkušnja!

KERN: Vergerij! Čakamo...

VERGERIJ: Ta vest ni v radost
in ne v uteho in ne v povračilo.
Zaman si prišel, Kern.

BLAJ: Kaj, Vergerij!

Če prosimo...

KERN: Ne, Blaj, ni prošnja to.
Stotisočev mrtvaški krik, Vergerij,
dosega te... zahteva te, Vergerij!
Stotisoči, ki si jih bil privedel
do jasnosti...

VERGERIJ: in ki sem jih zapustil?

KERN: Ne, ne, ne prostovoljno. Krut spomin
na uro, ko so te odvedli v ječo,
ti brani zdaj...

VERGERIJ: To je pozabljeno.

KERN: O, saj razumem! Ljudstvo zbegano —
saj veš za množic spremenljivost bežno —
se je takrat potuhnilo boječe,
takrat, ko so oblastniki te ujeli
in vrgli te začasno...

VERGERIJ: Nihče, Kern,
ne pade od sile izven sebe. Padec
že nosi v sebi človek sam.

KERN: Modruješ?

VERGERIJ: Modrost iz teh samotnih let...

BLAJ: Vergerij.
Preveč nestrpni smo od koprnenja.
Povejte nam, pokažite nam pot.
Storite čudež, vse je v vaši moči.
K rešitelju prišli smo v zadnji uri,
iskali smo vas vsa ta črna leta...

VERGERIJ: Ti Kern? Spet mi boš tako ob strani
kot takrat, ko si me izdal?...

KERN: Vergerij!

VERGERIJ: V najtežji uri mojega življenja
si me zapustil. slepo se umaknil...

BLAJ: Gospod, kaj slišim!

KERN: Ne razumeš, Blaj.
Mlad si. Še vse premlad. Ne veš za brezna,
ki roparska preže na dušo...

BLAJ: Kern!

KERN (*Vergeriju*): Čemu zdaj tvoj očitek. To je prošlost.
 Umaknil sem se res, izvil se oblasti,
 ki položila nate je rokó.
 A čakal sem, da naš se čas dopolni,
 pričel sem, kjer si nehal in pripravil
 pričakujoči narod na vstajenje.

VERGERIJ: Vem, vem, ostro si gledal mi v snovanje,
 povzpeti si se hotel kakor jaz,
 sledeč nagonov ukazalni sili.
 Sila je slepa, sila je brez greha,
 vulkan, vihar, potres, povodenj, ogenj.
 In človek, ki se v njem vzbudil je demon
 osvajanja...

KERN: povzpenja se v brezmejnost.

VERGERIJ: Resnično: mnogo si prejel od mene.
 Kot da iz tebe bivši govorim.

KERN: Moč tvojo čutim v sebi. To mi daje
 pravico, da sem te prišel spominjat:
 Kar si od nas zahteval, zdaj od tebe
 zahteva narod... Kjer si nehal prej,
 zdaj nadaljuj. Pripravili smo vse.
 Vergerij, ne oklevaj. Nisi sam svoj,
 ujet si v svojo misel, ki odmeva
 oživljena v stotisočih... Kam gledaš?

VERGERIJ: Blaj, ko te vidim, mlad si, zaupljiv,
 kot narod, ki še veruje v čudeže,
 povej resnico: Kdo te je poslal?
 Čemu? Kaj si se zmedel zdaj ob meni.

BLAJ: Gospod... kako sem jasen bil doslej,
 a zdaj... kaj slišim... vse se mi megli...
 beseda o izdajstvu?

VERGERIJ: Vse še izkusiš,
 če boš predal se klicu po oblasti.
 V tej borbi za dosego vsemóči
 ne boš poznal nikogar, ne boš ločil
 najbližjih, ljubosumno boš nastavljal
 pasti... vrh piramide ni prostora
 za dva...

KERN: Vergerij, prosim te, pozabi!

VERGERIJ: Kaj nisi rekel: vse je izravnano?
 Je, če sva si samó prijatelja,
 je, če si prišel k meni le kot človek
 k človeku, ne pa, če si odposlanec
 prišel k voditelju... ne, še visi
 račun...

KERN: V tej uri, ko obup preti
pognati množice...

VERGERIJ: Poslušaj mirno:
jaz nisem tisti, ki ozdravlja z mečem.
Posnemal si me, v dno mi nisi videl.
Veš kdo sem? Človek, ki je stopil v noč
z višav, a brez odpora. Brez odpora!
Ti pa si zbežal, bal si se zrcala,
ki ga nastavlja noč viharni duši.
In, če si še poslej tolažil narod
z imenom mojim, če si ga zavajal
s prividi — delal nisi mi po volji.
Ta kraj je zame posvečenja hram
in moral sem po tajni volji gnan
semkaj, odkoder ni povratka več.

BLAJ: Gospod, gospod, zaupajte se meni,
pripravil sem vam skrbno zavetišče...

VERGERIJ: Ne, ne tako! Naj kamorkoli grem,
grem nov, ne prejšnji. Prejšnji sem umrl
pred pragom ječe...

KERN: O, prekleta noč
samote zavajalne in izdajske!
Ti, ki smo določili te za vodjo...

VERGERIJ: Kako si v zmoti. Ni bila samota,
ki me je potegnila v novi prostor,
moj duh pritegnil vase je samoto.

KERN: Duh samosvojski, zli!

BLAJ (*Vergeriju*): Ne! Govorite,
kot razodetje so mi ta odkritja,
ponižno jih sprejemam...

KERN: Naj se vrnem
brez tebe, naj zavpijem v svet...

VERGERIJ: Prepusti meni. Nase glej...

KERN: A narod
zahteva...

VERGERIJ: Narod? Narod? Ta beseda
stokrat oskrunjena, stokrat pretveza
pohotnim osvajalcem. Česa hoče
ta narod? Kruha, svobode, krvi?
Vse to sem dal, kot more dati le
pohotni osvajalec, suženj sebe.
Vse to se je razblinilo in narod
ostal je, kjer je bil, ostal bo tam,
kjer je, če bo igrača osvajačev.
Da, česa hoče ljudstvo? Prost polet,

besedo prosto? ... Le v sproščenem duhu
 rodi se svoboda, ki vre brez mej.
 Na dno ti vidim, dvojnik moj nekdanji,
 Kajn te vihari, Kajn, državnik prvi.
 V njegovem znamenju rasto države,
 stolp babilonski vzpenja se v škrlatu
 krvi prelite. Kajn sem bil! A Kajn
 ne nosi blagovesti ... Kdor postavlja
 zidove, bo zazidan. — A v zamiku
 mi sveti blesk nezemeljske beline:
 ta sij izseva Abel, večni tujec,
 brezdomski, brez države, njegov dom
 je večna družba svetih, ki jih vlada
 najvišji knez ...

BLAJ:

O, mojih davnih sanj ...

KERN:

Kaj čujem: tak uporni duh nekoč,
 zdaj vdan in strt in sebi izneverjen ...

VERGERIJ:

Kedaj bo narod naš vendar spoznal
 namig skrivnostni vseh porazov svojih,
 ta narod, tisočkrat v srce udarjen,
 ta narod, ki mu vek za vekom krči
 njegovo ozko zemljo! ... Vsi polomi,
 ponižanja mu kažejo usodno,
 da ni poklican za stavbitelja,
 ki si gradi kraljestvo Kajново,
 ne, ne, za višje je izbran najmanjši:
 najbednejši gradil bo božje carstvo.
 To tvoj odgovor?!

KERN:

Pojdi, izkušnjavec!

VERGERIJ:

Izdajnik!

KERN:

Zrno mora prej umreti ...

VERGERIJ:

KERN:

Izdajnik!

BLAJ (*skoči proti Kernu*): Kern!

KERN:

Mrtev si za nas,

Vergerij! (*Odide.*)

BLAJ:

Gospod, gospod, izbriši iz spomina
 to težko uro. Jaz ti ostanem zvest ...

NEVIDNI ZBOR (*v daljavi*): Zakaj, zakaj nas tepeš, Bog,
 ves svet — brez konca noč.
 Upor se je raztajal v jok,
 gnev je le še nemoč.

BLAJ:

Ljudstvo, ljudstvo!

NEVIDNI ZBOR:

Blodé brez dela ob vsaki uri
 izgnanci: oče, brat in sin.
 Ne išči, vse zapró ti duri.

O, človek poln bolečin.
 Zaman, Gospod, te prosimo,
 le v veter vero trosimo.

BLAJ: Vergerij!
 NEVIDNI ZBOR: Ne ve več mati za otroka,
 ki klati se nagnit in suh.
 Zaman se upira mehka roka,
 za kruh jo ugrablja potepuh.
 V telesih mre že rod bodoči,
 spočetja brani se naročje...

BLAJ: Zemlja se maje in v razdor vesoljni
 prijezdil bo s krvavim mečem Kajn.
 Vergerij! Kaj poslej... O Bog, o Bog!

VERGERIJ: Besede moč ugaša v noči jeze...
 NEVIDNI ZBOR: Zemlja usliši naše ječanje,
 daj nam v sebi večno spanje.

VERGERIJ: ...in samo človek sem še, brez imena...
 (Blaju): Zapusti me, spomin zavrzi v molk.

BLAJ: Kern! Kern! Padi nanj prekletstvo!
 (Vergeriju): Duhovni oče!

VERGERIJ: Bodi mož!
 BLAJ: Bojim se.

Vsega bojim se, zase, za ves svet:
 Kern je Kajn... in Kajna se bojim...
 VERGERIJ: Mož bodi!

BLAJ: Črna slutnja je že davno
 kljuvala, ko sem prvič ga ugledal...
 VERGERIJ: Zaupaj v večno tehtnico...
 BLAJ: Vergerij,
 zaupam v vas... (Odhaja.)

VERGERIJ (*pred velikim sodnim zborom*)

VERGERIJ: Tu sem. Misel. Beseda. Volja. Dejanje: Človek!
 Žrelo večnosti me je vrglo iz sebe.
 Trpljenje mi je iztrgalo krik iz noči strmenja.
 O, da napolnim prostorje in čas
 z ognjem žeje po večnosti,
 o, da prekoljem z bliskom besede zemeljsko vzdušje
 in z viharjem svojega prebujenja
 preplavim države in narode.

O, da obudim v življenje puščavo civilizacije.
V okamenelo tišino prizovem rastline, drevesa!
Sveta drevesa, deleč zamaknjenja svetim samotcem.
Sveti samotci, vstanite, pojdite v svet
ubijat mrtvo smrt in oznanjat novo smrt,
smrt vstajenja!

Mrtva smrt, tisočeroobrazna,
Kajnovi znamenje:
zakrinkana laž prijateljstva in sprave,
bogočaščenja in ljubezni,
pogodb in sklepov, zvez in bratstva,
gobavost jaza, ki samega sebe časti,
ki zida sebi spomenike,
ki gradi mrtvim slave hram,
ki goni milijone na morišča,
v barake, v ječe in blaznice.
Kajnov duh, smrt in satan:
v vulkanih plesišč in beznic trgujejo z besedo in s pesmijo,
telesa in duše prodajajo,
tihotapci se zalezujejo in ovajajo,
krvave roke si spirajo z vinom in godbo,
gnijoča telesa dramijo v objemih vlačug,
plešejo, plešejo po odru iz hrbtov sklonjenih množic.

Tu sem: vtelešen krik,
zamolkel, kot da se je stresla zemlja
žejna svetlobe.
Duh večnih prostorij, kjer ni ne globin, ne višin,
osrčje žarečih sil,
brez legende, brez aureole, brez skrivnosti.
O, življenje,
da bi bili v njem kot ribe v morju,
kot otrok v telesu!
Milost, milost, zasij nam do globin morja!

Mračne sanje pradna se dramijo v soju neznanem.
Tu sem: trpljenje me je priklicalo.
Abel kliče, kliče, kliče.
Gledam navzgor kakor drevo,
ki prestreza zvezde v svoje šumeče vejevje.
Prestresam srca, da bi vanje prelil
svojo večno molitev:
Pridi, pridi sveti, novi Jeruzalem!

UČITELJICA SVETIH TREH KRALJEV

BOGOMIR MAGAJNA

Tako je bila lepa, da ni prav nič čudno, če se je to dogodilo. Ne bom popisoval tega, da so jo zasnubili tovariši vsi po vrsti, a je odklonila vse. Bili so omamljeni od njene silne duše, prekrasnega telesa in divnih oblačil, ki si jih je sama naredila. Potem pa je nekoč pretepla postarnega ravnatelja. Nihče ni hotel vedeti, zakaj. Seveda pa se je kmalu razneslo in je o tem govorilo skoraj vse mesto.

Mesec dni zatem je bila Nada predstavljena na tisoč in več sto metrov visoko goro. Tista gora se je imenovala: Vrh pri svetih treh kraljih, radi cerkve svetih treh kraljev, radi treh soh v njej, ki so nosile imena: Gašper, Miha, Boltežar. Nada se temu ni prav nič upirala. Slovo od tovarišev je bilo prav lahko. Kaj se hoče, ljubili so jo sicer, a še bolj so se bali ravnatelja. Tako se je napotil ta lepi otrok mesta na visoko samotno goro.

Vrh svetih treh kraljev se je dvigal iz osamljene pokrajine, ki se je valovito gubila v vsa obzorja. Gašper, Miha, Boltežar so strmeli v ta obzorja že tisoč let, kakor da bi pričakovali, da bo od nekje prišla neka lepa svetla zvezda. In da bo potem vse drugače v tej divji samoti. Tisoč let so čakali zaman. Njihovi obrazi so bili voščeno blede, v čelu so se Gašperju prikazale globoke razpoke — Mihi je trepetal srd na ustnicah in velika žalost je ležala v črnih zenicah Boltežarja, škrlat je že odpadel z lesenih gub plaščev. Otrplo koprnjenje je samevalo v vseh treh pogledih. Ob nedeljah so sicer prihajali ljudje v cerkev. Dobro je bilo videti, kako so počasi lezli navzgor po bregovih zgrbančeni starci, uvele starke, mrki očetje, noseče matere, nesrečna dekleta in fantje in žalostni, bedni otroci. Prav nič veselega ni bilo na vseh teh ljudeh — nobene sreče, nikakega upanja. V vseh dušah se je bohotilo koprnjenje pobegniti nekam preko teh pokrajin, ki se širijo vsenaokrog. Onkraj njih so široka mesta, sinje reke in nemo živo morje, po katerem je mogoče priti prav v neki drugi svet. Toda nihče ni šel. Noč in dan so se borili z zemljo, z vznožjem in pobočji te visoke gore. Valili so seno za seboj po rebreh, vpregali so se v klade in jih vlačili navzdol ali navzgor, nalagali so si butare na ramena in se znojili pod njimi. Toda vse to bi ne bilo nič, če bi bilo le količkaj veselja v teh krajih. Pa ni hotelo priti od nikoder — ni ga hotelo biti niti s solncem, niti z viharjem in metežem, ni ga hotelo biti niti v pomladi, niti v poletju, ne v jeseni, ne v zimi. Delali in pili so vino, da bi se prikazalo veselje — pa so iz vina le sklonili glave in žalostno zastrmeli v tla. Še vsako nedeljo so se napotili z župnikom v cerkev na vrhu, da bi se z njim ozrli v nebo. Pa so se župnik in oni zagledali namesto v nebo nekam drugam. Nihče ni vedel povedati, kam se je zagledal, niti župnik ne, ki je preživel mladost nekje drugje, pa se je je sedaj komaj spominjal.

Ta župnik, lep starec s srebrnimi lasmi in blagim pogledom, v katerem se je hotela zbuditi tolažba, pa se ni upala, da bi ne bila laž, je učil deco v šoli na Vrh pri Svetih treh kraljih. Vsak dan so prihajali otroci na Vrh.

Sredi širokega travnika za visoko pečino, da bi bila obvarovana pred viharji, je stala koča z učilnico in s stanovanjem pod streho, majhno kuhinjo in sobico, v katero je v deževju silila voda s strehe in se raztekala po gostih pajčevinah, visečih s stropa, prepreženih po kotih in po golem starem posteljnaku. Radi te sobice župnik ni zaprosil za pomoč. Kdo bi pač hotel priti v to divjo samoto, v to bedo. Dokler se niso pričele delati megle med njegovimi očmi in velikimi črkami v abecedniku. Niso pomagali naočniki. Zaprosil je, naj mu pošljejo pomoč, v majhni veri, da bi ga uslišali. Nerodno in plašno je še pristavil na koncu prošnje, da bi mu pozneje ne očitala vest, kako bedno je prav za prav učiteljsko stanovanje in naj pomisli, kdor bi sprejel, da je do prve velike ceste pol dneva in do železnice cel dolgi dan. Tako je končal prošnjo, upajoč, da se bo le odločil kak star človek, ki bi rad samote, gori na vrh.

In tako je nekaj tednov potem silno ostrmel župnik, ostrmeli so sveti trije kralji, ostrmeli so ljudje in vsa pokrajina.

Gori po bregu je stopala prekrasna deklica, kakršne ni še nikdar in nikoli videla ta pokrajina. Starci in starke so začudeno dvignili glave in si meli oči — možje in žene so se spogledali med seboj, kakor bi hoteli primerjati, fantje in dekleta so se skoraj zasmeli, otroci so drveli iz vseh koč in se ustavljali pred to prikaznijo v spoštljivi razdalji. Dečki so potegnili klobuke z glav.

»Kdo je ta zvezda, ki vzhaja na vrh v belem dnevu,« so se vprašali sveti trije kralji.

V topih očeh vseh treh kipov se je naenkrat prebudilo življenje. Najmlajšemu, Boltežarju, so zatrepetale ustnice: »Kdo je ta prekrasna deklica?«

Župnik je s strmenjem odstopil od okna, odhitel po stopnicah in po zeleni trati nasproti prikazni. Obstal je med encijani in marjeticami in plašno pričakoval. Poleg dekleta je stopal navzgor težak z veliko košaro na rami. »Ali je ona tisto, za kar sem prosil,« se je vprašal župnik in si mel oči, da bi bolje videl. »Pogled me ne vara. Toda saj ni mogoče, da bi nekaj tako lepega poslali na vrh!« Strah, da bi to ne bila le prevara, se je boril z veseljem, ki se je budilo v njegovem srcu.

Pa ni bila prevara, prav nikaka prevara. Bila je prekrasna deklica, ki se je ustavila pred njim in se mu zagledala v oči z blagim nasmehom. Ko je videla sive lase in plemeniti obraz, ki ga je takoj presodila, je izpregovorila s srebrnim glasom, polnim spoštovanja: »Jaz sem Nada, učiteljica svetih treh kraljev.«

Radostno je župnik stisnil drobno belo roko in je ni spustil, ko je vodil deklico za seboj. »Nada, morda se še ne zavedate, v kak kraj so vas poslali. Bojim se, da ne boste vztrajali dolgo. Toda veseli bomo vsake ure, ki jo boste žrtvovali za nas. Bojim se pa, da vam ne bi zamrlo, ugasnilo življenje tu gori. Na vrhu ni smeha, ni godbe. Mrka tišina vam bo vladala v mali sobici. Vaša duša bo zakričala po življenju, do katerega imate pač vso pravico. Bog vam je dal najlepši obraz. Še meni, ki nisem pričakoval ničesar in sem se hotel le Bogu posvetiti, je zamrlo življenje v tej samoti. Ni me strah starosti, niti smrti se ne bojim, a kolikokrat sem se zbal dneva, ko so se mi v jutru

odprle oči. Zopet bo treba preživeti ves dolgi dan. Zopet se bo plazilo solnce neskončno počasi preko brezkrajnega oboka in bo zatonilo zato, da bo drugi dan prav tako neutrudljivo počasi lezlo čez nebo. Tako se je vleklo dolgočasno solnce celih štirideset let in le kak vihar je za uro ali dve pretrgal enakomerno dolgočasje. Odvadil sem se tu gori onih ljudi onstran hribov. Če sem se vrnil v mesto, so se moje noge dvigale na ravni gladki cesti, kakor da bi hodil po strmem bregu. Ljudje v mestu so se z začudenjem ozirali name. Rad bi govoril z njimi, a nisem našel več prave besede. Nekako strah me je bilo pred njimi in sem spoznal, da je vse kakor zakleto in da ne smem več z Vrha, tako da zadnja leta nisem niti hotel več v mesto, razen vsako leto po sveto olje. O, tako je obsojencu, ki pride po mnogih letih iz ječe, pa si želi v ječo nazaj. Ne pripovedujem vam tega, da bi vas preplašil — le vest mi velewa — da bi vi vedeli zbežati, ko vam bo ukazalo srce.«

»Ne veste, gospod župnik, da je bilo lepše vaše življenje kot življenje onih, ki se odevajo v škrlat, ki pijejo iz zlatih, z dijamanti okrašenih kelihov? Ne veste, da ste živeli veliko življenje in da vam je bilo sredi solnca dolg čas zato, ker je bilo solnce v vaši duši svetlejšje od onega na nebu. Da, tu je samota, tu ni nikake grdobije. O, tam doli bi lahko imela vsega. Vem, da sem lepa in mnogi so hodili za menoj. Bili so sanjavi umetniki bledih obrazov. Poklekni so hoteli pred menoj. Vse polno prekrasnih besed so govorili. In vendar sem jih spoznala v dno duše. Če bi bila njihova, bi me bili pripravljani zamenjati za denar, ki niti mojega telesa ne bi odtehtal. Živijo tam doli ljudje, ki zidajo svetišča lepote, ne radi te lepote, ampak zato, da bi laže zaslužili v njih in se z izkupičkom laže vdajali grdobiji. Da, so nekateri, ki tega ne poznajo, pravi borci za lepoto, toda tem ne dajo živeti. Dà — tudi te sem spoznala. Ostrmeli so ob moji lepoti, a nihče izmed njih se ni upal k meni dvigniti rok. Saj je vedel, da je obsojen v smrt in se je zbal priviti me v svoje naročje. Nekoč je živel tam doli človek, ki se je predrznil biti upornik. Dvajset let se je bál. Vse svoje blato so zmetali nanj, da bi ga umazali. In ko ga niso mogli umazati, so ga vzeli v svojo sredo, z eno roko so ga slavili, z drugo so neprestano nalivali strupa v njegovo čašo. On ni spoznal strupa in je pil. Tako je poginil tudi on. Tedaj so z veliko radostjo pokopali njegovo truplo in da bi se le ne prebudil še kdaj, so zavalili spomenik na njegov grob. Potem pa so spoznali, da bi se dalo zaslužiti, veliko zaslužiti z njegovimi deli. Šli so na široki trg in prodajali njegova dela noč in dan. Toliko je bilo teh del, da so jih morali izvažati celo v inozemstvo, kjer so jih prodajali po zmernih cenah. Na njegova dela pa so obešali listke s svojimi besedami, s svojimi imeni in podobami, tako da so zraven vsega prišli celo do slave. Tam doli je mogoče zaslužiti denar celo s svojim prepričanjem. Včasih je treba le skloniti glavo in reči 'dà' in naenkrat se ti dobro godi. Naenkrat so pred teboj postavljene sladčice, pisane obleke in vse, karkoli ti poželi srce, odprta ti je pot v vsa zabavišča celega mesta. Vse to bi lahko imela tudi jaz in vendar sem rajši prišla na vrh. Ne bilo bi mi težko živeti tam doli, pa sem prišla na vrh in hočem živeti tu gori. Ne bom pobegnila, gospod župnik. In najsi je solnce vsak dan enako — tam po leto in dan ni videti solnca.«

Župnik je strmel v njene oči in naenkrat se je radostno zasmel, kakor da se je šele sedaj spomnil, kje je živel. Poklical je služkinjo in ji naročil, naj prinese vina in jedi. »Radujem se za te besede, ki ste mi jih povedali. Radi teh besed bo moje življenje vse veselejše odslej. Komaj ste prišli, ste že ustvarili novih moči v moji duši. Uredili vam bomo sobico, da ne bo silil dež vanjo. Njene stene bomo okrasili s cvetjem. Morda pa res ne boste zbežali od svetih treh kraljev.«

»Ne bom zbežala od svetih treh kraljev. Je lepa vaša cerkev?« In župnik, ki se doslej nikjer ni upal omeniti svoje cerkve, je pričel govoriti navdušeno: »Da, stene so sicer prazne, brez slik. Stoletne klopi so izgubile barvo. Z zvonika odpada omet, kakor ste morda že videli. Niste še videli? Ljudje nimajo denarja, da bi popravili. Saj komaj sami živijo. Nikdar jih nisem silil v to. Toda nekaj le ima naša cerkev. Ima tri sohe svetih treh kraljev. Tisoč let so stare. Kak mladenič jih je moral izklesati iz lesa.«

»Kak mladenič.«

»Ne vem prav zagotovo. Toda zdi se mi, da je moral biti mladenič, kajti Boltežar — kdo bi ga sicer mogel izrezati tako? Boste videli. Star človek bi ga ne mogel narediti tako — da, nekdo, ki mu je mlada duša zavriskala po lepoti in ljubezni. Saj tisti kip je živ — tudi Gašper in Miha sta živa — toda Boltežar vas gleda tako, da se vam na mah vzbudi v duši nekaj, kako bi povedal — tisti umetnik je moral res pričakovati nekaj velikega, kakor da je sam pričakoval zvezdo.«

»Je zvezda prišla?«

»Njemu, mladeniču?«

»Da, njemu, mladeniču.«

Župnik se je zagledal v učiteljico in osupnil.

»Morda je prišla, morda ni. Da, mogoče je, da ni prišla. Nekaj takega je v tistih očeh, kot da še ni prišla in da še pričakujejo. Bog ve, kaj je moralo biti potem s tistim mladeničem. Morda je odšel v svet. Morda se je tudi ubil. Včasih se mi je zazdelo, da se je ubil in sem molil za njegovo dušo pred oltarjem. Zlasti na praznik svetih treh kraljev sem molil.«

»Vam je potem biló, kot da je bila vaša molitev uslišana?«

»Dà, zdelo se mi je tako — vendar sem potem molil še vsako leto posebej. Zdelo se mi je, da moram moliti. Nekaj čudnega mora biti v onstranstvu in nihče ga še ni doumel izmed živih. Nihče izmed živih ga ne bo doumel. In kako naj bi ga doumel, ko pa je neskončno.«

Med tem razgovorom so prišli na vrh možje. Nerodno so udarjali težki čevlji po kamnitem tlaku.

»Prišli smo, da vam ponudimo hrane in vina. Dolgo smo vas čakali in sedaj ste zares prišli. Pomagali vam bomo, kakor da bi bili naša mati. Prosimo vas, ne zbežite iz tega kraja. Tukaj je žalostno in težko — vendar ostanite — prosimo vas.«

»Ne bom zbežala.«

Bela roka se je stegnila v težke, začrnele, žuljave dlani, ki so se bale stisniti, da ne bi zbolelo tega lepega angela. V očeh se jim je porajalo veselje.

»Ne boste zbežali?«

»Ne bom zbežala.«

Dospeli so otroci. Prva deklica je nosila polno naročje cvetja — encijane, rokavčke, marjetice, zlatice, rumenke in sinje dušice. »Prinesli smo vam cvetja,« je rekla deklica in položila rože v njeno naročje. Nada jih je objela — rože so se stisnile na belo platno nad dvigajoče se prsi — rdeča pentlja se je pridružila cvetju. Potem je stisnila v naročje najmlajšega dečka, ki se naenkrat ni več bal. Otroci so se zasmeli. Kar naenkrat se jim je zarisalo veselje v oči in na ustnice.

»Učila vas bom tudi pesmi in veselja,« je rekla Nada.

Potem se je napotila v cerkev. Solnce je padalo na sam oltar — na sohe svetih treh kraljev. Vsi trije kralji so zastrmeli vanjo. Tretji in najmlajši kralj je imel teman obraz — črne lase — črne obrvi — črne oči. V očeh je ležala velika ljubezen.

Učiteljice se je polastila brezmejna radost. Razprostrla je roke in se počasi bližala oltarju. Pred njim je obstala in se zagledala v tri obraze: v veliko modrost prvega, v veliko moč drugega, v veliko ljubezen tretjega.

Razločno je slišala v svojem srcu, kako so rekli trije:

»Končno si vendarle prišla, zvezda!«

»Prišla sem,« je odgovorila Nada.

»Izgubili smo zvezdo. Skrili so nam jo ljudje. Iskali smo jo tisoč let, končno si se pa sama prikazala. Šli bomo za teboj, da poiščemo resnico. Potovali in iskali bomo v tvojem žaru. Mi hočemo jasne poti,« je rekel prvi kralj z dolgo brado, iz čigar oči je sijala velika modrost.

»Srca velikih ljudi so poteptali z nogami. Za tilnik so nasilniki položili ljudem verige. Hočejo moriti nedolžne otroke, da bi s tem ubili Boga. Pravični se morajo skrivati v goré in ni jim dana nikaka sreča. Toda v mojem srcu živi velika moč. Meč ob mojih ledjih je pripravljen. Povej mi, zvezda, ali naj dvignem meč?« je vprašal drugi kralj — tisti, ki se je z desnico naslanjal na težki meč. »Čakal sem tisoč let. Ali je prišel čas?«

»Dvigni meč in pokončaj nasilnike, da ne bodo morili nedolžnih otrok,« je odgovorila Nada. Drugi kralj se je radostno zasmel.

»Pred tisoč leti sem prišel na to goro, da bi zagledal zvezdo, ki bi mi pokazala lepoto in ljubezen. Samega sebe sem upodobil v pričakovanje lepote in ljubezni. Pripravljen sem bil čakati v samo neskončnost. Vendar je moje srce umiralo v grenkosti. Vpraševal sem solnce, ki je vsak dan tonilo: Kdaj? In solnce mi ni vedelo odgovoriti. V tej samoti sem čakal noč in dan tisoč let in nikdar nisem zatisnil oči, da bi se odpočil od koprnjenja. Neskončno trumo ur sem presanjal o tebi, zvezda! Povej mi, ali me hočeš peljati v lepoto in ljubezen?«

»Peljala te bom v lepoto in ljubezen.«

Mladenič z žalostnimi očmi se je radostno zasmel.

Naenkrat mu je ugasnila žalost v črnih zenicah.

Drugi dan pa je bila nedelja. Iz vseh koč so prihajali ljudje na vrh. V zvoniku je zvonilo nenavadno veselo. Tako veselo ni zvonilo še nikdar.

»Nekak angel je prišel iz daljnega mesta,« so govorili ljudje med seboj.
»Pojdimo, da ga vidimo.«

»Pravijo, da je lepa kot zvezda.«

»In da še nikdar ni bilo v tem kraju tolike lepote.«

Ljudje so se zgrinjali v cerkev in naenkrat je bila cerkev premajhna. Nada je stala spredaj pred oltarjem. Sto in sto oči je strmelo vanjo. Vsi so mislili: »Ali je mogoča tolika lepota? In kako, da je prišla v naš kraj?«

Župnik je pridigal:

»Kot svetla zvezda je prišla k nam. Povedala je, tam onkraj obzorij ni lepo. Tam je doma nasilje in krivica. Razodela je, da je tu lepše in pravičnejše kot v daljnem mestu. Sama je zbežala od tam, zato da bi bila njena duša bliže solncu, kot so bliže solncu naše duše. Dvignila nam bo težke misli iz samote. Razvedrila bo vaša srca. Razgibala bo vaše duše. Ni se zbala strmih gora, niti viharjev, ne mraza. Učila vas bo modrosti. Povedala vam bo, kako ugrabite zemlji njene sokove, da vam bo rodila v enem letu več, kot vam je rodila doslej v desetih letih. Napeljala bo solnce v vaše hiše. Učila bo vas in vaše otroke smeha in radosti. K svetim trem kraljem se je prikazala zvezda. Vodila vas bo v lepše, veselejše dni. Poslušajte jo in ljubite jo vsi!«

Truma v cerkvi se je razgibala. Veselje se je prikazalo na obrazih.

»Svoje prekrasno življenje, svojo prelepo mladost hoče žrtvovati vam...« je nadaljeval župnik in beseda mu je kipela v navdušenju.

Odslej je prišlo vse polno veselja v pokrajino svetih treh kraljev. V vseh kočah ga je bilo dosti — v dolinah — po bregovih in na vrhu. Nedelje so se izpremenile v praznik. Otroci so se zbirali na vrhu in rajali — otroci, živ smeh. Stala je med njimi Nada, živ smeh. Med tednom so se zamaknili vanjo, poslušali njene besede, spoznavali ves velikanski svet. Plavala je pred njihovimi očmi rajska podoba in bilo je nemogoče ne ljubiti je. In ko so šli na pašo, so jo zagledali na vrhu. Stala je pod visokim solncem in jih pozdravljala z roko. Nič več niso utrujeni posedali za samotnimi grmi. Trata je oživela. Bila je kot pisana preproga, na kateri so se igrali z belimi kamni — ali pa poletavali od cveta do cveta kot metulji.

Možje so prihajali k nji in jo vpraševali, kaj bi bilo mogoče narediti. Kaj bi bilo mogoče narediti, jim je povedala Nada. Govorila jim je o belih hišah in solnčnih sobah, o rdečih jabolkah in zlatem vinu. In glej, kar naenkrat so se spremenile koče v bele hišice, kar naenkrat so se spremenila okna v široka vrata solncu, kar naenkrat je zaživela sreča v svetlih sobah. Ljubezen v njih je bila večja od dneva do dneva, rojstva vse manj boleča, prsa mater polna mleka in zdravja. Sadovnjaki, ki niso rodili doslej, so se upogibali pod težkim rdečim sadjem, trte, ki so rodile doslej skoraj le vitice in uvelo listje, so polnile sode s sladkim zlatim vinom.

Gospodarji so sami dospeli k župniku: »Ali bi ne bilo mogoče z novim ometom olepšati cerkve svetih treh kraljev?« so vprašali. »Saj ni več bede med nami.« In naenkrat je zasijala cerkev na vrhu v živi snežni belini. Pa so rekli: »Pokličimo še umetnika, da nam bo poslikal sohe svetih treh kraljev.«

Tedaj se je Nada uprla. Obraz ji je zatemnel, udarila je z drobno roko po mizi in zaklicala: »Ne!«

Možje so se začudili, začudil se je sam župnik. Nihče ni umel njenega upora. Skušali so jo pregovoriti. Toda ona je zopet zaklicala: »Ne! Ni še med nami umetnika, ki bi mogel poslikati sohe svetih treh kraljev. Ne iščite ga! Ko pride čas, bo prišel umetnik sam na vrh, kajti tako mu bo ukazano. Ako pokličete koga drugega, pojdem jaz od vas.«

In tako so ostali v beli, prenovljeni cerkvi sveti trije kralji v starih oblačilih, od katerih je odpadala barva, in se nasmehnili Nadi, kadarkoli je prišla v svetišče.

Iz petja duš in src je hotela Nada ustvariti živo petje. Vsi mladci, vse mladenke doline so se zbrale ob nji. Nada jim je govorila o lepoti besede, potem o globokosti besede, potem o zlatih barvah melodij. Dvignila je gosli — zaigrala in zapela je sama. Mladci in mladenke so ostrmeli. Toda Nada jim je zaklicala, naj pojejo z njo. Zapel je ves zbor — in so ostrmeli ljudje po bregovih in dolinah. »Kaj je čudo prišlo k svetim trem kraljem? Kaj se godi na vrhu?« V nedeljo pa se jim je zdelo, da je rajski zbor zapel med njimi. »Kdo je že slišal tako pesem? Saj ne more biti lepše v daljnih mestih, niti onkraj morja.«

Iz mesta so poklicali Nado. Ljudje so se zbali: »Tam je lepo, lepše je kot tu. Ne povrneš se,« so govorili. Nasmehnila se je: »Povrnem se.«

Potovala je dan in noč in prišla v ranem jutru v mesto. In glej, zazdelo se ji je, ko je stopala, da ne hodi po ravni, lepo tlakovani cesti, ampak da stopa po puščavi, polni pustega razbeljenega peska, da stopa preko ostrih mrtvih čeri in da ljudje niso ljudje, ampak lutke, bitja z ubitimi dušami.

Povedali so ji. »Umrl je ravnatelj, storili so ti krivico. — Mi smo te poklicali nazaj.«

Ozrla se je v obraze. Polni pohote so strmeli v njeno telo. Ozrla se je v oči. Neskončna suženjska pokornost je ležala prikrita za zenicami.

»Kdo mi je storil krivico? Čutil je, da ima silo in me je hotel imeti. Uprla sem se mu. Zato me je Bog nagradil z zemeljskim rajem. Na njegovem mestu bi vsak izmed vas skušal storiti isto.«

Začudili so se in ostrmeli: »Mar pojdeš nazaj v hribe?«

»Pojdem nazaj na gore,« je odvrnila.

Šla je mimo kavarn. Bledi umetniki so že sedeli nepremično za mizami in strmeli v strop. Eden med njimi pa je okrenil glavo in jo zagledal, ko je šla mimo okna. Planil je s sedeža na cesto, drvel je za njo in na samotnem prehodu, kjer ni bilo ljudi, je potem, ko se je previdno in plašno ozrl krog sebe, naenkrat padel pred njo na kolena. Dvignil je roke kvišku in zajeceljal, kakor da bi hotel moliti: »Nada, Nada!«

Ozrla se je zaničljivo nanj.

»Kaj hočeš?«

»Ostani pri nas! Na tisoče jih je, ki te čakajo po tvornicah. Brez dela in brez kruha so. Na stotine jih je po pisarnah, ki jim je tilnik otrpnil, in mnogo

bledih umetnikov, ki te čakamo. V ljudstvu vre, v ljudstvu se pripravlja. Zdi se, kakor da je nekdo nevidni že dvignil meč in bo zamahnil. Pridi k nam in daj nam upanja!«

»In ti, klavirni človek, zakaj čakaš v kavarni dan za dnem? Zakaj ne greš in ne zakričiš? Zakaj ne udariš?«

Bledi umetnik je vztrepetal. Ves se je stresel in tresoči se prst položil na ustnice: »Pst, da te kdo ne sliši!«

Nada je odsunila z nogo kleččega umetnika, potem pa je odhitela iz mesta. Tako je hitela, da je prišla prej kot v enem dnevu nazaj na vrh. Tukaj je stopila v cerkev k svetim trem kraljem.

»Pripravljeni bodite, sveti trije kralji,« je zaklicala.

Sveti trije kralji so se zasmejali polni radosti.

Pokrajina je gorela v divnem čaru barv. Solnce je jadralo visoko, visoko proti zenitu nad njeno glavo.

Veter je vihral z njenimi lasmi, z belo obleko, ki se je zvijala krog vitkega telesa, z rdečo pentljo, ki je plapolala med izbočenimi prsmi. Nada je pela poltiho. Župnik je poslušal in strmel skozi okno. V obraz se mu je risala skrb. »Zagrabilo jo je koprnenje. Zbežala bo,« se je zbal v svojem srcu. »Bog, prosim te, naj ne zbeži, vsaj toliko časa, da za večnost ne zaprem oči, naj ne zbeži. Kdo jo kliče? Kdo bo učil otroke te doline, če pojde? Kdo bo podpiral njihove duše? Prosim te, Bog, daj, da ne zbeži!« Nada je zavriskala. Vrisk je planil v vse doline. V njenih očeh se je nenadoma porodilo koprnenje. »Vse dotlej ne pojdem od tu, dokler ne prideš, potem se povrneva skupaj in spremeniva vso deželo v dolino svetih treh kraljev. Kje si umetnik, ki boš sam po sebi, ne da bi ti kdo ukazal, prišel k meni na vrh in odel tri kralje v novo oblačilo? — — —«

CHESTERTONOV »VEČNI ČLOVEK«

EDVARD KOCBEK

»Humiliez vous, raison impuissante;
taisez vous, nature imbecile.« Pascal

I

Angleški kulturni svet šteje Gilberta Keitha Chestertona poleg Wellsa in Shawja med svoje najpopularnejše duhovne ustvarjalce. Vsi trije imajo nekaj skupnega, bili so vsak na svoj način posledic polna reakcija na viktorijansko epoho. Že od mladega sta Chestertona odkritosrčnost in neustrašenost sproževali z magično vzmetjo prešerne upornosti in ga približevali vsem toriščem duhovne tvornosti. Chesterton je žurnalist, teolog, romanopisec, filozof, biograf in humorist. Njegova življenjska izpoved pa leži posebno v dveh plasteh ustvarjanja, v avanturistično-humoristični umetnosti (njegov »Četrtek« je prišel tudi do nas) in v kulturno-zgodovinski literaturi. V slednji velja poleg Belloc-a (ki z njim tvori znani par Kastorja in Poluksa, ali kakor Angleži pravijo »Chesterbelloc«) kot kulturni leader angleških katolikov. Od doma anglikanec, je namreč prešel fazo ateizma, deizma, spiritizma, Visoke cerkve in okrog l. 1922 stopil v katoliško Cerkev, kamor je že dolgo kazala njegova knjiga »Orthodoxy«, napisana v l. 1908.

Le na prvi pogled je čudno, da človek, ki ustvarja detektivske romane in velja za enega najboljših humoristov, piše tudi ideološke razprave o zemlji in človeku, o religiji in zgodovini, kajti če pogledamo globlje, se nam odpre med obema deloma razumljiva, skoraj nujna zveza. Že iz otroštva sta ga v najmlajšo dobo ustvarjanja zanesla svojstvena elementa, avanturistični in magični aspekt resničnosti, in mu v svoji osnovnosti ostala do danes. To je svoboda do nature, ki je njena sila v neprestani nenadnosti in novosti celotne danosti, dokler se natura ne izlušči kot samostojen in samosvoj pojav. Pravi, da sta ga zaporednost fizičnih pojavov in njih neprestano drugačna čudovitost privlačevali že kot otroka in da je od teh pojavov začel strogo ločevati svet logične ali matematične urejenosti. Ta dvojnost resničnosti, statičnega in določenega ter dinamičnega in nedoločenega sveta, je Chestertonovo osnovno spoznanje, ki je iz primitivnega instinkta dozorelo v veličasten supranaturalizem. Sprva je oba svetova ločila nujnost, oziroma nenujnost; prvi svet je bil nujen, ker ga ne moremo spremeniti, niti si ga ne moremo misliti spremenjenega, drugi svet pa ni bil nujen in si ga torej lahko mislimo spremenjenega. Ta skritost življenja ga je vedno bolj zanimala, živel je v babičnih pravljičah in v pojavih nature. Življenjska fantastičnost se mu je zgostila v element, ki ga je začutil neobhodno potrebnega človeški zavesti in to tako močno, da je začel živeti iz polnega prepričanja o svetu, ki biva iz nesmotrne smotrnosti in se iz neznanih vzrokov magično izživlja. Znan je njegov takratni izrek: »Učenjak pravi: Prerežite pecelj in jabolko pade, čarovnica pa pravi: Zatrobi v rog in stolp se podre.« Ta pravljični svet mu je živel sredi fizičnega, združen z njim in zgrajen iz drevja, trave, vode, škratov in lepih nenadnosti. Med temi pojavi in človekom je za Chestertona obstajala privlačnost in jih vezala v celoto naravnega življenja. Čeprav je v golem fizičnem svetu priznaval stanovitnost dejstev, vendar v njih dolgo ni mogel videti splošne zakonitosti, kajti ta zaradi logične uniformiranosti rada izgubi svoj čar. Toda izkustvo človeka izmirja. Počasi se je misterioznemu aspektu sveta pridružil razmišljajoči element. Ni mu šlo več le za čar, umetnik Chesterton je videl, da ni samo v posesti zadovoljujočega občutja, marveč neke resnice. In tedaj se je v zavesti premoči nad okolico mlada moškost v njem prvič zasmejala.

Izkustvo mu je odkrilo ohranjenost človeških nagonov v ljudskih množicah. »Sredi nature živi modrost neznanega človeka.« Dvoje dejstev mu je bilo takoj jasnih: da sta dva svetova, večina ljudstva in manjšina učenjakov in da je resnica eno-

stavna, nedeljiva, da se ne da drobiti v sisteme, teorije in hipoteze. Zato gre edino ljudstvo vedno naravnost in se ne vara, kajti njegovo mnenje je glas Boga; edino ljudska mnenja so polna, vesela, nagonsko-zanesljiva; modrost iz nature, zmes misticizma in ljudskega instinkta, mu je hranila resnicoljubnost, ki je z njo glasno povzel svojo besedo. Tedaj se je v Chestertonu rodil »ideološki žurnalist«, kakor mu pravijo in kakor je res, kajti ta oblika zanj ni samo praktična, marveč človečanska, četudi mu filozofi očitajo paradokse, esteti formo, žurnalisti pa globino. Ko je fantastičnosti pridružil fanatičnost, mu je z izvirnostjo sile bila dodeljena naloga, ki jo je Chesterton brez odloga prevzel nase, kajti kulturna zgodovina priča, da je bil on edini, ki je v začetku 20. stoletja branil človeka pred intelektualizmom.

Ta intelektualizem je ob njegovem času nosil ponosna imena: Darwin, Pater, Wilde, Nietzsche, Spencer. »Poetje so verovali v lilijsko cvetje, scientisti pa v opice«, pravi Ramon Fernandez. Oba, esteticizem in scientizem, sta pri omejevanju človeka postala sama nečloveško omejena, dajala sta namreč prednost le nekaterim čuvstvom in izkustvom. Izobraženstvo, ki jih je navdušeno gojilo, je napravilo prepad med seboj in povprečnim človekom, kar je Chestertonu pomenilo prepad do resnice. Napisal je dve študiji, prvo o Dickensu, ki je v njej povedal, da le velika umetnina ne izgubi stika z ljudsko pametnostjo in s tem z resnico, drugo pa o Browningu, kjer dokazuje, kako se resnica lahko skriva za težko obliko. Slehera oddaljenost od vulgarne resničnosti mu je sumljiva, zato napada moderno znanost ter njeno dialektiko in vse prazne naslade nad mehanično zgradbo misli in iluzij. »Učenjaki so blazni doktorji in blaznost ni nič drugega, nego pojav razumske nenormalnosti, nikdar pa predstavne ali čutne eksaltiranosti. Umetnost še ni nikogar poneumila.« Hkrati z naturo brani umetnost, vendar pa se že tedaj obrača tudi proti Wellsu in Shawju, ki paktirata z modo in imata zato vsak svojo predstavo novega človeštva. Chesterton jima pravi: »Treba je graditi na človeštvu, kakršno je.« Zakaj? Ker je povprečen človek pokoren instinktu dobrega in zlega in obsega v sebi ravnotežje vseh sil.

V tem močnem odboju, ki je postal prava pravcata miselna koncentracija, se je Chesterton začel opirati zlasti na tradicijske organizme, ki s svojo plastiko vzbujajo človekovo zaupanje. Videl je namreč, da je resnica kljub enostavnosti tuja in da jo je treba podati v privlačni obliki. Srečanje resnice in nature je bilo potrjeno v oplemeniteni avanturistični nenadnosti. Sam pravi: »To je nekaj čudovitega in že davno pozabljenega, da je resnica bolj tuja od privida.« Fantastičnost mu je postala na novo resnična in resnica fantastična. Svoje bogato občutje je podredil umetnostnim zakonom, v svoje izkustvo je sprejel pojav paradoksa, enostavna resničnost mu je postajala simbolična, izraz je bil izpoved. Mistični realizem mu je pognal prve težke sadove, absurdnost življenja mu je postala draga. Pater Brown, eden izmed njegovih junakov, pravi: »Resnico smo našli, toda resnica je absurda.« V detektivskih zgodbah igra ta duhovnik vlogo detektiva in njegova mnenja so čudovita, neverjetna, nasprotujoča si, ki pa se navsezadnje vedno uresničujejo in potrdijo. Živi nesmisli in nerazumljiva nasprotja so Chestertona vedno bolj zasegala, zlasti vprašanje: zakaj je religija tako vesoljna, pa vendar skrita, tako neprijemljiva, pa vendar predmet sovraštva? Naturnemu instinktu in tradicionalnim vrednotam se je zato pridružil tretji, religiozni element.

II

Taka je torej bitna zveza med navidez oddaljenima si deloma Chestertonove ustvarjalnosti, ki pa nista le razumljiva, njuni elementi se celo prepletajo, neprestano vežejo med seboj in dopolnjujejo. Njegovi romani so polni duhovitih misli in pogovorov, na drugi strani pa so njegovi eseji in druge neliterarne oblike obdani z umetniškim čarom. Zdi se, da nas v poslednjih najbolj mika njegova zvestoba do samega sebe, prijeten in neznosen človek, intimen in brutalen, nepreračunljiv kakor sleherno ospredje časa, kratko: ideološki žurnalist. Leta 1908 je izdal že omenjeno

knjigo »Orthodoxy«, ki je bila prva večja življenjska izpoved. Ni še bil katolik, vendar se njegovo gledanje in razmišljanje vedno bolj obrača k Cerkvi. Knjiga je zanimiva, ker je v svojem obsegu prav za prav apologija vsega krščanstva, zgrajena na temelju apostolske veroizpovedi, četudi je virtuelno branil že tudi katoliške resnice. Prišel je do skladnosti med Naturo in Razodetjem. »Tedaj je nastalo v meni izkustvo, ki ga je težko opisati. Zdelo se mi je, da sem od svojega rojstva zagvozdjen med dva ogromna stvora, ki ju ni bilo mogoče razdeliti, četudi sta bila različna po obliki in brez vidne skupnosti, svet in krščanska tradicija. Glejte, in takrat sem odkril v svetu udor in na drugi strani v zaletu krščanske teologije hrapavi osti podoben pojav, ki je bil natančno prilegljiv udoru sveta.« Tako je Chesterton iz fragmentov osebne zgodovine, angleških ter evropskih pogledov in filozofsko literarnih slik ustvarjal ravnotežje med svojim temperamentom in objektivnostjo življenja, med dogmo in misterijem, med asketičnostjo in senzualnostjo, posebno med Cerkvijo hierarhičnega reda in religiozno romantičnostjo, kajti baš v poslednji, v nekaki ortodoksni romantičnosti, se zdi, da leži glavno odkritje teh prvih krščanskih izpovedi. Krščanstvo mu je »živ in praktičen roman«, zadovoljuje hrepenenje po imaginativnem in obenem aktivnem svetu in odkriva v njem deželo, ki je obenem tuja in domača, fantastična in varna, »hiša našega Očeta«. »Zato verujem v Cerkev«, pravi na koncu knjige, »ker mi ni mrtva, marveč vedno živa učiteljica in ker ne vem samo, da me je včasih nečesa naučila, marveč sem prepričan, da me bo tudi jutri nečesa naučila.«

Tako se je tudi zgodilo. Chestertonova vednost se je zgostila in narastla v zdravo napetost moža, ki bojaželjno išče osebnega srečanja z nasprotnimi idejami. Ta prilika se mu je ponudila, ko je H. G. Wells pod naslovom »The Outline of History« izdal svojo originalno svetovno zgodovino, ki se je zaradi svojega poljudno-znanstvenega značaja razširila v mnogih prevodih po vsem svetu. Wells je hotel napisati epopejo človekovega napredka na zemlji in je v ta namen izbral obliko poljudne zgodovine. Zgodovinske podatke, ki so se mu zdeli značilni, je zbral in uredil pod enotnim vidikom razvoja, nato pa jih predložil strokovnjakom, ki so mu delo strokovno popravili, nakar ga je nasičenega in zaokroženega izdal. Knjiga obsega vso različnost zemeljskega planeta, od časa, ko je še plaval amorfen v naročju žareče nebuloze, do sklenjenega versajskega miru. Kljub temu vzponu delo ni enotno. Pozna se mu sestavljanje gradiva, heterogenost dejstev, ki se nikoli ne dajo končnoveljavno ukloniti ali vsaj urediti. Človek ima vtis, da knjiga ni enotno razodetje, marveč težaven rezultat kolektivne misli, ki se išče in popravlja. Vse to pa se godi iz neke vere, Wells veruje v usovršenje snovi, odtod ljubezen do njene zgodovine. Pravi namreč: »Zgodovina je princip in središče sleherne zdrave filozofije in velike literature.« Oboževanje človeka in človečanstva, ki sledi iz take snovne sredotežnosti, pa tiči zlasti v iskanju koristi. Zgodovina je Wellsu uvod v življenjsko prakso. To je pretresljiva avtodidaktičnost, združena s prosvetljenjsko idejo, svobodomiselna solidarnost in humana pedagogika. Radi tega je njegova knjiga ideološko delo, kar velja še tem bolj zaradi neprestanega vrednotenja zgodovinskih pojavov. Wells n. pr. sodi, hvali ali zavrača zgodovinske osebnosti. Zato je Wellsova zgodovina prekoračenje običajnih mejâ, svobodna misel ga žene do rezkega nazorskega stališča na strokovnih tleh. Toda ne smemo pozabiti, da je bil Wells med tistimi, ki so na koncu viktorijanske dobe raztrgali farizejski plašč angleške družbe. V njem je ostalo precej nepomirljive strastnosti. Zato ga pri oznanjanju življenjske praktičnosti ne vleče le radost nad razumsko jasnostjo, marveč tudi etična vrednota. V tem je podoben morda Renanu: iz zgodovinskega izkustva se razvijajoče človečanstvo naj bo temelj človeštva. »Brez nje smo kaos«, pravi Wells. To je v njegovi religiji najvišje bitje, zavestno bivajoče le iz zgodovine.

Taka manifestacija človeškega duha je prišla Chestertonu v njegovem razvoju kakor nalašč. Na Wellsovo knjigo, ki jo je izobraženstvo večjih narodov hrupno

sprejelo, je namreč Chesterton leta 1925 napisal tako spontan odgovor, da je v vsej enotni obliki iskati zlasti izraza njegove osebne sile, šele potem neke vrste katoliški odgovor na pozitivistični nazor o človeku in svetu. Chesterton je svoj odgovor naslovil: »The everlasting Man«, t. j. Večni človek in že v naslovu poudaril metafizičnost svojega stališča. V svojem načinu knjiga ni kaka korektura svetovne zgodovine ali vsaj strokovna konfrontacija zgodovinskih dejstev, marveč kratka, a monumentalna apologija od Boga ustvarjenega človeka. Chesterton se je utaboril v žarišču posledic Wellsovega nazora, pretehtal vse njegove napake in ideološko razvil najvažnejša zgodovinska dejstva in ne kakor Wells, ki je v zgodovini razvil svojo ideologijo. Chestertonu je vesoljna zgodovina človeškega rodu od jamskih početkov do začetkov krščanstva enoten čudež. Že ta kretnja, da mu je s pojavom krščanstva prava zgodovina zaključena, mnogo pomeni. Po Kristusu je dan človeštvu poln smisel, doba po njem je doba čakanja konca, ali kakor Chesterton kratko pravi: konec sveta. Bitno problematičen mu je le čas pred Kristusom, toda tudi ta le navidezno, kajti tudi tu najde trdne točke in sledove smisla. Zato v svojem odgovoru osvetli človeka le v nekaterih izbranih trenutkih in pokaže smešen boj antropologov s predzgodovinskimi znamenji ter gigantski boj bogov z demoni in boj izraelskih prerokov in rimskih konzulov z Molohom. Vseh osem poglavij knjige se vrti prav za prav le okrog treh glavnih vprašanj, okrog zgodovine človeka, zgodovine religije in zgodovine kulture.

III

Zgodovina človeka se začne s prvimi pismenimi izročili, doba pred temi spomeniki je neznana. Toda kljub temu se je v zadnjih desetletjih bohotno razmahnila predzgodovinska znanost, ki ji je tudi Wells odmeril mnogo prostora. Objekta ta znanost seveda nima, pravi Chesterton, razen nekaj lobanj. Zato se »znanstveniki« zatekajo k hipotezam. Vse govori o divjem človeku, romani se pišejo o njegovem dejanju in nehanju, skratka »jamski človek je vogelni kamen medicinske in literarne psihologije« in popularna znanost govori danes o pithecanthroposu kakor o Robespieru. Toda vsa obilica znanstvenih podrobnosti je zelo neverjetna in zdi se, da se s to polznanostjo družijo celo neznanje. Odkod vedo profesorji, da so bili predzgodovinski prebivalci recimo goli, se vprašuje Chesterton. »Ne bom sicer trdil, da so se naši predniki oblačili in tkali pletenine, le to trdim, da nimamo niti za eno niti za drugo zadostnega dokaza... Ako o teh dejstvih malo premišljujemo, bomo zagotovo našli, da s predstavo kot je oblačilo ali lepoticje niso nezdružljiva.« Ali zakaj naj bi bil predzgodovinski človek neveren, če na jamskih stenah ni verskih znamenj? Toda, kaj je lažje, odgovarja Chesterton, narisati žival ali versko občutje? In Wellsu, ki hoče razložiti religijo iz verige slučajno vpadaajočih vzrokov, iz strahu pred poglavarjem, iz sanj in iz opazovanja rasti in propada v naravi, pravi: Če je bila recimo med težkimi sanjami, žitnimi polji in oboroženimi starešinami sploh kaka zveza, ali ni bila to vprav religiozna ideja, če je pa nekaj vzrok, ne more biti hkrati posledica. Le neki že dani nagon je lahko vezal tako različna dejstva. Kakor ne pride pesniški čut od prozodije, tako ne izhaja religija iz verskih obredov.

Človeštvo je pred umetnijo pisanja gojilo že druge umetnije in zato predzgodovinski časi niso nujno barbarski časi, marveč doba, ki ni ničesar tako zapisala, da bi mi mogli razbrati. Tako je treba gledati zlasti na znamenja in sledove po jamah in votlinah. Iz njih diha mladost duha, ob okornih in otročjih potezah se človek spomni svoje mladosti in dogodivščin po gozdovih in pod drevesnimi koreninami. V brezskrbnem realizmu nature je treba nedolžnega gledanja dejstev. Če bi pripeljali v jamo otroka, pravi Chesterton, bi v znamenjih na stenah zanesljivo našel resnico, v njih bi namreč spoznal svoj nagon po risanju. Slike jamskega človeka pričajo o drzni podjetnosti primitivnega bitja, ki hoče preko težav. Taka zmožnost pa je lastna le duhu, občutenja misterija sanj in smrti, lepote narave in živali je zmožen

le človeški duh. Edino pri njem so nekatera izkustva in čuvstva prestopila prag kreativnega izraza. Odvišnost energij govori o človeku, ki je rad poslušal žuborenje potoka in rad gledal gibko igro košut ob vodi ter v posesti neke duhovne zmožnosti celó sam ustvarjal znamenja, ki so mu ugajala.

Človek je torej že od nekdanj nekaj izrednega, skoraj tujega v svetu. Takšen je človek danes, tak je bil tudi v predzgodovini, človek je celota, nerazumljiva celota. Evolucionist pa hoče svet in človeka, ki sta že itak preogromna pojava, še preiskovati z drobnogledom. Slehera malenkost mu je izhodišče drznih dedukcij in vedno novih hipotez, zanemarja pa celotni in splošni smisel. Zato ne more videti središča resničnosti in njenega reda, zato tudi ne razume navidezne praznote predzgodovinske dobe in je s svojo kompliciranostjo krivičen primitivni dobi človeka. Problemi primitivnega življenja hočejo namreč primitivne enostavnosti; da razumemo otroško dobo sveta, nam je treba otroške čistosti. Chesterton jo naznači mimogrede v eni izmed podob: »...Ozračje je polno krilatih čudežev in v zelenih globinah morja se premikajo ogromna tiha bitja; nenavadni stvori hodijo po štirih šapah, najnenavadnejši od njih pa stoji na dveh nogah. Glejte, to so dejstva, ki so ob njih atomi, evolucija in nemara sam solnčni sistem le hipoteza.« »Človek namreč ne predstavlja evolucije, ampak revolucijo.« »Resnica je le ta, da se je v nekem danem, znanosti nedosežnem trenutku, izvršila neka preobrazba, ki o nji ne morejo pričati niti kamni niti kosti, in da je človeška duša zaživela.« Slehera resna zgodovinska knjiga je dolžna, da nam poroča o takem resničnem človeku in nam ga od vseh pričetkov pokaže samotnega, edinstvenega, v polnosti njegovega človečanstva istovetnega le s samim seboj. Nam naj zadostuje le ugotovitev, da se je s človekom pojavil nezaslišano nov pojav duha. Skoraj nestrpno vzdikne Chesterton: »Sprejmimo človeka kot dejstvo, če se zadovoljimo z nepojasnjnim dejstvom, sprejmimo ga kot žival, če nam ugaja živeti med izmišljenimi živalmi.«

IV

Drugo veliko vprašanje, ki se zdi Chestertonu posebno važno, je zgodovina verstva. Ta problem si zastavi ob zgodovinskem pojavu poganstva, ki je bilo najpolnejše ravno v dobi pred Kristusom in ki ne gleda nanj vertikalno ali geografsko, marveč horizontalno ali psihološko. Zato razdeli vse religiozne pojave pred Kristusom v štiri plasti: Bog, bogovi, demoni in filozofi.

Ideja enega samega Boga je živa tem bolj, čim starejša in enostavnejša je zgodovina, in prehaja v medel spomin, čim bolj se človeško življenje komplicira. Najbolj to dokazujejo študije o religiji divjakov; najnižji avstralski divjaki imajo namreč monoteizem. Ime edinega Boga se pri njih sploh ne izgovarja, marveč je skrivnost rodu. Divjaki kažejo le groteskne strani skrivnosti, smiselne in posvečene pa skrivajo in maskirajo za množico bogov. Ideja o eksistenci Boga mora biti zelo stara in nima zveze s poznejšo mitologijo; ni se torej razvijala, pač pa skrivala in pozabljala. Odtod čuvstvo božje odsotnosti, ki ga je imel včasih tudi izraelski prerok, ko je gledal Boga v hrbet. Prav močno pa živi to čuvstvo v žalosti poganske poezije, v legendi o zlatem veku, v priznavanju Usode nad bogovi ter v pričevanju Sokrata, Marka Avrelija in Virgila. »Če po človeško govorimo«, pravi Chesterton, »so Boga dali svetu Judje.« Na vseh svojih dolgih potih so na svojih ramah nosili v skrinjo zaveze zaklenjeno skrivnost človeštva. Judovska prohibicija podob nam je ohranila Boga čistega in jasnega. Njihovi preroki so z idejo Boga ohranjali poznejšemu svetu vse kulturne vrednote. Knjiga Jobova, stoječa nad Ilijado in grško tragedijo, je srečanje modrosti in poezije, izničenje optimizma in pesimizma, povelicanje sredine, ki je pripravila pot krščanski kulturi. Bistvena poteza hebrejskega značaja je v skrivanju in bdenju, toda vseeno je Izrael imel le polovico resnice. Zgodilo se je, kar pravi indijska prerokba: Bogovi in ljudje so sanje Brahme, oboji bodo izginili ob njegovem prihodu.

Bogovi so namreč naraven pojav, znan pod imenom mitologija, ki izhaja iz pesniške potrebe človeškega duha, kakor pravi Chesterton, in ne iz abstraktne personifikacije naravnih sil, kakor trdi pozitivna veda v teoriji o enotnem mitu in njega razširjenju. Edini kriterij je umetniški, kajti za razumevanje fantastičnosti je treba modrosti in občutja, pravega pomena grotesknosti znanstvenik ne dojame. Kdor hoče te odtenke obseči, mora poznati nepotolaženo žejo umetnika po prodiranju v intimnost lepote. »Resnični umetnik se bolj ali manj prepričuje, da se dotika transcendentnih resnic in da so njegove podobe senca resničnosti, ki jo vidi kakor skozi tenčico.« Mistika instinkta je občutljiva za neko skrito prisotnost drugega dela predmeta, ki ga hoče v lepoti objeti. Človek ne bo nikdar vedel, zakaj se njegova predstava posluži podob prej, nego jih je razum mogel kontrolirati in zakaj so pesniške metafore često čudovito tuj pojav na svetu. In šele v tej nerazumljivosti nam postane mitologija razumljiva, posebno še v dveh dejstvih, ki sledijo iz njene psihologije. Prvič so vtisi njene imaginacije na splošno lokalizirani, niso alegorije razvite iz abstrakcij, marveč idoli razviti iz podob. Ti idoli so bili na nižji stopnji fetiši, na višji bogovi in lari. Drugič pa dovoljujejo poganski pobožnosti vso lestvico subtilnih odtenkov. Vsebina mitov jih torej ni mogla vezati na stalno absolutnost. Ti miti so namreč normalen plod človeškega duha, duhovni plod zemeljske samote. Kdor jih ne ljubi, ne ljubi človeka. Kdor pa jih ljubi, spozna, da niso religija, četudi so izpolnjevali religiozno potrebo. »Poganstvo je namreč v svoji mitologiji poskus doseči božjo resničnost brez pomoči razuma, le z golo imaginacijo.«

Tretja plast poganstva so po Chestertonu demoni, nizke sile vražarstva in čarovništva. Čarovniške navade segajo v vse čase, posebno v izobražene, kjer sicer niso identične z racionalizmom, pač pa ga spremljajo, kajti obema je temelj skepticizem ali vsaj agnosticizem, najbolj pa so se razbohotile v kulturni dobi poganstva. Zdi se, da so pogani črno magijo čarovništva izvajali z večjim prepričanjem in z manj prijetno fantazijo kakor belo magijo mitologije. V obupu in kadar je bilo treba kaj za vsako ceno doseči, se je človek vrgel rajši v naročje temnim silam, kajti te se ne šalijo, bogovi pa se. Iz bojazni pred nizkotnostjo zadeve so se ljudje rajši obračali k nizkim, zaupljivejšim duhovom. Toda to zatekanje k njim je imelo vedno za posledico novo idejo: naklonjenost demonov so zaslužili v podobnosti njim ter v izpolnjevanju njih etikete. V tem je tudi razlaga kanibalizma, ki ni niti primitiven, niti bestijalen, marveč umeten. Avstralci ne žro ljudi. Maorci, ki so omikanjši, pa. Enako rafinirani sta bili kultura Mehike in Peru-ja, ki so ju pozneje neizrekljivo presegli prebivalci Tira, Sidona in Kartagine. V teh je demonija dosegla svojo zadnjo nečloveškost, obsedlo jih je mistično sovraštvo do ideje otroštva. Kljub temu je ta doba morala priti, kult demonov je vedno sledil kultu bogov, oziroma Boga.

V poganstvu, ki je dosledno ločilo religijo od razuma, se je nato kot četrta plast javila rahla težnja intelektualiziranja. Politeizem ni bil poganom nikdar to, kar katoliku katolicizem, namreč popoln in vseobsegajoč sistem, vsota resnic, ki odgo-varjajo sestavi duše. Poganstvo je bilo nasičeno le z imaginativno religioznimi smisli. Vesolje mu je bilo blesteča tkanina mitov, legend, vsakovrstnih božanstev, prepletena s črno nitjo diabolizma. Razum ni prišel do javne besede in če je kljub temu začel sredi poganstva tudi modrec graditi sistem bitnosti, je vanj mirno vpletal tudi bogove, saj je svoje misli gojil bolj iz neke radovednosti in zabave, kakor iz neodložljive potrebe. Njihova borba je bila borba brez strasti in ni imela zveze z ulico. Niti Aristoteles, največji in najpraktičnejši med njimi, ni nikdar prišel do ideje, da bi Delfom ob stran postavil kot tekmeča nov kult Absolutnega. Svoboda je bila istovetna z nevezanostjo, zato so njegovi in Platonovi nasledniki spremenili filozofijo v sofistiko, ki pa v njej razvoj poganstva že sovpade z razvojem poganstva kulture.

Že v svojih prvih trenutkih nam zgodovina odkriva človeštvo v polni kulturi: velikanska mesta, nagrobni spomeniki, templji in bogastvo. Govoreč o njih trdijo pozitivistični zgodovinarji dvoje: prvič smatrajo kulturo kot plod razvojnega napredka, drugič pa trdijo, da je podlaga kulture despotizem, oziroma, da je zaradi njegove nemoči mnogo plemen ostalo v trmasti nespremenjenosti, t. j. v barbarstvu. Chesterton je prepričan, da ni sledu, ki bi pričal, da je primitivna vladavina tiranska, pač pa pravi zgodovina, da predstavlja despotska oblika večkrat izmučeno demokracijo. »Ideja primitivnih zajednic je čista demokracija.« Rezultati najnovejše znanosti že prinašajo na dan gradivo, ki potrjuje resnico, da predzgodovinski človek ni poznal le nasilja in vraž. Človeška zgodovina ni razvoj s temnim začetkom, marveč zgodba, ki ji manjka prvo poglavje. Barbarstvo in kultura nista zaporedni razdobji, marveč soobstoječa pogoja življenja.

Potem preide Chesterton k pojavom posameznih kultur samih, najprej na Egipčane in Babilonce. Prvi Egipčani so bili prebivalci avtonomnih mest ob Nilu, povezani v neke vrste federacijo; vsaka občina je plula pod znamenjem kake živali, ki si jo je svobodno izbrala, kar pomeni dvoje: neodvisnost, s katero si jo je izbrala, in medsebojno odvisnost, radi katere si jo je izbrala, oboje po principu sodelovanja, ki na njem temelji človeška svoboda. Če je Egipet navdahnjen umetniško, je Babilon točna arhitektura diagramov. Babilonska kultura je resna, statična, polna težkih in ostrih simbolov. Chesterton razloži, zakaj: »Zgodovina Babilona je neprestana bramba proti puščavskim rodovom, ki so stoletje za stoletjem naskakovali njegove nasipe.« Ta vzrok vsebuje tudi dokaz za soobstoj nomadizma in kulture. Kljub tem ohranjenim podobam Egipta in Babilona, ki se jim v še večji razmaknjenosti pridružuje kultura Kitajske, Mehike in Peru-ja, so nam ti kulturni pojavi tuji, kajti našo zavest je hranila poznejša, sredozemska kultura.

Tej sredozemski kulturi je Chesterton posvetil morda najlepše strani. Zemlje okrog morja, ki se vanj stekata Nil in Tibera, so mu središče zgodovine, orbis terrarum, kultura Uliksa in apostola Pavla, Biblije in Homerja. Naše prve jasne zgodovinske podobe imamo iz sredozemske dediščine, njeni elementi so prišli iz Egipta in Babilona, potem iz Krete in Troje, nato iz Helade in Lacija. Prav posebno pa podčrtuje Chesterton dejstvo, da je Sredozemlje bilo torišče boja med zlim in dobrim, od bitke pri Salamini do bitke pri Lepantu. Na bregovih Sredozemskega morja sta vzrastli tudi dve poganski kulturi, ki sta ta strašen dvoboj mesa in duha dokončali. To sta latinska in punska kultura. To ni bil niti vojaški, niti trgovski konflikt, to je bil boj bogov z demoni. Rim je padel. Kartagina je postala pomorska velesila in finančno središče sveta. Toda čudno, Rimci so bili še vedno nespravljeni, vedno znova so umirali in se zanašali le na svetost pravde, dokler niso postali končni zmagovalci in s tem utemeljitelji človečanstva.

V tem boju so Rimci brez dvoma reagirali kot zdravi, normalni ljudje. Kmalu pa se je njih kultura začela polniti s spolnostjo in nenormalnostjo. Začela se je pijanost bajk in podob, neomejena imaginacija je zalila človeka, rodovniki bogov so se začeli mešati, družba je postajala vedno bolj sestavljena. Le v zatišju dežele je Virgil še opeval domačo pobožnost, slavo domovine in zemlje. Toda pastirji in njih pesmi so začeli prav tako izumirati, kajti paganus je pobožen prebivalec dežele in poganski bogovi so bili izdani celo v svojih domovih. Družba je prevzemala grške ekstaze, orientalske bakhanalijske in semitske perversnosti. Cesarstvo je postajalo servilen sistem, kakor danes industrijski. Družina je začela propadati, državljani so postajali prosvetljeni, to je »nezmožen za ustvarjanje mitov«. Intelektualna aristokracija je ginila, »filozof je, rajši kakor bi umolknil, postal sofist, sofist retor, retor kramar z ugankami, odkoder je bil le majhen korak do čarovništva«, pravi Chesterton. Človek je dosegel meje svojega napora, mitologija in filozofija sta se izčrpali do dna. Od vere v Boga, ki je bil tudi poganstvu prvi element, je na eni

strani ostal stoicizem, na drugi pa majhno judovstvo, varujoče svoj zaklad. Vsi drugi so padli v ateizem, v monotonosti so se izmirile vse religije, vsakdo je postal svoboden.

Tedaj je nekje v Orientu nastala majhna sekta in se čez nekaj časa pojavila na raznih krajih cesarstva. Oznanjala je nepojmljiv nauk. Tiho so se širili njeni pristaši in v njih navzočnosti je zavladal molk, dokler jih niso začeli hipoma mučiti in preganjati. In tedaj jih je začel obsvetljevati žarek luči, ki še do danes ni ugasnila in ki Chesterton pravi o njej: »To je bil žarek luči, to je bil blisk, s katerim je svet samega sebe premagal, se osvojil in kronal. To je bila gloriola sovraštva, ki obdaja cerkev božjo.«

VI

Govoreč ob neki priliki o arhitekturi, pravi Willy Haas nekako takole: »Tri fanatike poznam in jih spoštujem, arhitekta Loosa, dunajskega satirika Karla Krausa in pisatelja Chestertona.« Morda vzbuja tudi ta Chestertonova knjiga dojm fanatičnosti, dejstvo je, da je njegova vera v njej tako silna, obenem pa enostavna, da se človeku 20. stoletja zdi neprimerna, celo nerazumljiva. Kakor se je nekdanj rogal estetom, vegetarijancem, feministkam, lepim ljudem in filozofom ter se pri tem opiral na somernost in normalnost nature, tako se je zdaj njegov porog spremenil v nenorčavo, glasno sodbo nad združenimi kaotičnimi silami zemlje, opirajoč se pri tem na skrit smisel zveze neba in zemlje. Zato je treba videti v Wellsu več od posameznika, kajti tistih nekaj kratov, ko ga Chesterton imenuje z besedo, meri vedno na kompleks nasprotnikovega mnenja, ki prestopa osebne meje in se spaja z mnogimi elementi v nadindividualni svet svetovnega nazora.

Wells je ogromen, slikovit in neenoten, njegov napon je analitičen, poln ljubezni do snovi, imanentno pravičen, zaposlen z drobnarijami. Niza jih eno na drugo, združujoč poljudno znanstvenost s preroštvom, kajti Wellsova neprestana skrb je poveličanje ideje napredka. Zato razvija časovno lestvico od sedanjosti v preteklost in od sedanjosti v bodočnost in na podlagi življenjske dialektike istoveti razvoj z napredkom. To ni samo pozitivistična vera v naturo, v humano indiferentnost, v novo človečanstvo, to je vseobsegajoča volja samočloveka, starodavna pot upora.

Chesterton je preprostejši, urejen, enostaven in monumentalen, njegov napon je sintetičen, ni zaposlen s trenutkom, marveč z velikimi elementi naravnih nagonov, tradicij človeštva in razodetja. Človek in svet sta mu danosti, ki se ne razvijata, pač pa spreminjata. Vse je vedno prisotno, nič ne izgine, nič ni absolutno novega, vse se le zamenjuje. Vse biva drugo z drugim, stvarstvo je od začetka do konca sveta zaokrožena realnost, njegova resnica ne služi spoznanju, marveč odrešenju. Zato se človek ne razvija, marveč odrešuje. Trajanje človeka je življenje ritmičnih padcev in dvigov, neprestano sproščevanje in zorenje, primat etosa nad logosom.

Tu smo v žarišču velikih vprašanj, ki se njih odgovori dosledno razhajajo: bit in ideja, revolucija in evolucija, dinamični in statični red, centrum in periferija, vse in nič. Chestertonov sugestivni aut-aut vleče človeka na njegovo stran. Morda je gostota njegovega spoznanja, ki v svoji napeti polnosti razveseljuje. Njegova resnica je namreč zlasti izkustvena, ni abstraktno logična ter oropana svojega čara, veselja in tajnih simbolov. V organičnosti človekovega izkustva se namreč stapljajo neki elementi v prav tako točnem redu kakor elementi prirodoslovnega poizkusa. Nekaj praresničnega je v tej organski določenosti življenjskih resnic, njihova celokupnost tvori polnost dinamičnega sistema, trdno zvezanega med seboj, kajti kjer zagrabiš eno resnico, se tajno premaknejo vse druge. Chesterton je prepričan zastopnik izkustva, obojega, sedanjega, ki temelji na instinktu in predmetu, in preteklega, kristaliziranega v tradiciji. Ta smotrena in trdna hierarhija izkustva, ki se ji ne da nič odvzeti in nič tujega pridati, pa ima nerazumljivo potezo tujstva. Skrivnost njene resničnosti leži namreč v paradoksnosti, kajti njegova logika je aritmetična. Resnica izkustva je v neproporcionalnem vesolju, blizka nagonom,

oddaljena razumu. Chesterton vidi tudi zvezo med iregularnostjo življenja in kontradikcijami Cerkve. Zato pride do zaključka: Le krščanstvo je zmožno razložiti človekov misterij. Pot, ki je prišel po njej do tega spoznanja, ga približuje Pascalu, oba sta iracionalistična fanatika, pa se razhajata v pesimizem in optimizem. Chestertonovo supranaturalistično stališče, neprestano prepletanje veličastne vsebine z borbenostjo in apologetična ideološkost so mu prinesli naslov modernega cerkvenega očeta in človeku se resnično dozdeva, da vidi v njegovih knjigah ob poeziji Frančiška Asiškega modrost očaka Hieronima, ki ju oba zelo ljubi.

JOŽE GORJUP — CERKVEN SLIKAR

FRANCE STELE

Še pred vojno je zašlo naše cerkveno slikarstvo z drugimi panogami cerkvene umetnosti v občutno krizo. Vzroki za ta pojav v splošnem so bili različni, nemajhen vzrok pa je bila splošna usmerjenost dobe, kakor se je jela kristalizirati od konca 19. stoletja dalje. Za devetnajsto stoletje značilna in posebno v njegovi drugi polovici vsemogočna romantika, ki se je oprla na zgodovinske sloge in iz njih izvajala svoje principe in načrte, je tudi pri nas po prizadevanju mož kakor so bili prelat Smrekar, generalni vikar Flis in škof Missia ter njihovi sotrudniki postala ideal in popolnoma obvladala stremljenje duhovščine. Na vseh koncih in krajih so se restavrirale pomembnejše stare cerkve, kakor so mislili, v »pristnem« prvotnem slogu, pri čemer so mnogo resničnih zgodovinskih vrednot uničili in nadomestili z namišljenimi, ki jih že danes občutimo kot popolne nevrednote. Dober primer za to je v vsakem oziru usoda stavbinsko izrazite in važne župne cerkve v Kranju. Drugod pa so kar vseprek sanjali o velikih katedralah, ki so se jim morale umikati zgodovinsko važne prednice. Trije primeri, Stara Loka, Šmartin pri Litiji in Kočevje, so v tej zvezi značilni. Naš slovenski pokret je bil odmev velikega razvoja romantične cerkvene umetnosti vseh slogov na Dunaju in so tudi pri naših načrtih sodelovali v boljših primerih vodilni dunajski arhitekti F. Schmidt, Jordan, baron Förstel in drugi. Iz njihovega miljeja je izšel pri nas zelo popularni in v svoji smeri pomembni arhitekt Vancaš, v že degenerirani obliki pa je zastopal to strujo restavrador pre mnogih naših po potresu poškodovanih cerkva, R. Jeblinger, in v čisto rokodelski obliki končno v vseh slovenskih deželah neizmerno zaposleni Gradčan H. Pascher.

Podobno kakor v stavbarstvu je bilo tudi v slikarstvu, dà, lahko rečemo, še huje, ker tu ni bilo onega tesnega stika z dunajskim centrom kakor tam in pada začetek romantične tradicije v slikarstvu toliko pred postanek te arhitekture pri nas, da je bila ob razcvetu arhitekture slikarska tradicija že skoro odmrla. To neenako stanje se tudi prav bolešno občuti na kvaliteti celot, ki so na ta način nastale. Kolikor se slikarski dekor notranjščin drži na splošno zadovoljivi ravnini, ga redno rešuje zlasti trdna disciplina arhitekture, kateri se je bil prisiljen podrediti. Še za stopnjo slabše je bilo glede cerkvenega podobarstva, naj so ga že ustvarjali Gradčani ali Tirolci; domačini nikakor niso zaostajali za njimi in so včasih, posebno v nekaterih Vurnikovih primerih, visoko nadkrilili tako hvaljeno in pogosto naravnost protežirano tuje blago. Preglejmo pa posebej usode novejšega slovenskega cerkvenega slikarstva.

Njegove temelje je položil v tretji četrtini 19. stoletja Janez Wolf. Položaj ob njegovem nastopu je bil tak, da se je več ko polstoletna tradicija kranjske delavnice, ki jo je bil utemeljil Leopold Layer, že popolnoma izčrpala in padla na nivo rokodelstva, ki je bilo relativno dobro edino tam, kjer se je spojilo s tradicijo t. zv. ljudske umetnosti. V tem oziru so zanimivi tako Jurij Tavčar iz Idrije kakor Štefan Šubic iz Poljan ali Gosar iz Dupljan. Vez med še razmeroma dobrimi časi cerkve-

nega slikarstva na začetku 19. stoletja in Wolfovo smerjo tvorita odločilna cerkvena slikarja srede 19. stoletja, Matevž Langus in salcburžan Fr. Kurz von Goldenstein. Oba sta tipična predstavnika romantične smeri v cerkvenem slikarstvu. Četudi je Langus v svojih freskah na eni strani skoro še epigon baročnega iluzijonizma, je po drugi strani (kapele frančiškanske cerkve v Ljubljani in njegove nabožne oljnate slike) že tipičen predstavnik t. zv. nazarenske struje, ki je nastopila v prvi polovici 19. stoletja iz Rima in za nas pozneje z Dunaja kot reformatorica cerkvenega slikarstva. Kurz v. Goldenstein je bil v mladosti celo v direktnih stikih z nazarenci, čeprav mu ni uspelo, da bi si ustvaril med njimi kako uglednejše stališče. Ona dva sta nekako pripravila teren Wolfu, ki je po svoji zelo razviti šoli končno uveljavil nazarenske vzore v našem cerkvenem slikarstvu. Pred vsem je tu Führičov križev pot, čigar popolna veljava ugaša šele v naših dneh, dalje pa Schnorr von Carolsfeldova biblija, kjer so zajemali Wolfovi učenci in njih nasledniki svoj motivni svet. Kljub motivnemu eklekticismu se je Wolf sam neenkrat povzpел do resnične in učinkovite umetnosti, dočim so njegovi nasledniki, med njim celo S. Ogrin, zapadli bolj ali manj solidnemu rokodelstvu. Samo brata Šubica v sedemdesetih in osemdesetih letih sta še enkrat dvignila našo cerkveno umetnost na visok nivo. Po njuni smrti je zavladala rokodelska trojica M. Koželj, A. Jebačin in S. Ogrin. Vse, kar je izhajalo od njih in se skušalo uveljaviti in se deloma še poskuša, je zaostalo na neodgovornem nivoju obrtnika, ki ne zna ločiti meje med obrtjo in umetnostjo, na škodo obeh.

Gorje naše in polpretekle dobe v cerkveni umetnosti pa izvira zlasti iz prevelike vneme za umetnost in pa iz pomanjkanja vsake orientacije. Slikana cerkev je še danes ideal tako preprostega vernika kakor polinteligenta, pa tudi duhovnika. Borba s to splošno usmerjenostjo je neizmerno težka in to radi tega, ker je tako v masi kakor v njenih voditeljih popolnoma otopel čut za umetniško pristno in estetsko dozorelo. Ravno tendence sodobnega spomeniškega varstva, ki si je malo pred vojno ustvarilo svoje avtonomno središče v Ljubljani, so skušale to stanje izboljšati s tem, da so povsod odsvetovala prenagljeno zadovoljevanje takih potreb, kadar so izhajale iz ljudstva ali njegovih verskih voditeljev in opozarjale ob vsaki priliki na to, da mora iti zlasti za estetsko dopolnitev cerkve, če se že kaj dela. To se pa da doseči tudi s preprostejšimi in zanesljivejšimi sredstvi kakor je tveganje slikanja po nedozorelih močeh. Kajti le prevečkrat se je dogajalo, da so puščali nedorastle obrtnike, da so po estetsko samo po sebi pomembnih cerkvenih prostorih poskušali svoje jecljajoče umetništvo in pogosto pokvarili tudi že dane estetske vrednote predmeta. Ne vem, če je kdaj od pokristjanjenja sem do danes cerkvena umetnost med Slovenci tako nizko padla kakor v mnogih pojavih predvojnega in povojnega slikarstva. Vsak samouk, vsak malo ambicioznejši sobni slikar je nastopal kot strokovnjak v cerkvenem slikarstvu in dobil ne samo naročilo, ampak celo še javno pohvalo. Bridko smo občutili posledice tega žalostnega dejstva pri slikarski obnovitvi notranjščine župne cerkve v Škofji Loki, kjer so edino visoke kvalitete prostora in njegovega plastičnega okrasa rešile položaj pred popolnim polomom.

Pred vojno ni bilo znakov zboljšanja. Impresionistična struja, ki je povzdignila slovensko posvetno umetnost na svetovno višino, je ostala za cerkveno umetnost brezplodna, ker ji je manjkalo monumentalnega nagiba in znanja monumentalnih tehnik. Edini Sternen je vzdrževal stalen, v mnogem oziru za našo cerkveno estetiko plodovit stik, slikala sta za cerkve po slučajnem naročilu tudi Grohar in Vavpotič, vendar ni niti eden postal izrazito cerkven umetnik, ki bi ga bili potrebovali. Šele po vojni se je v Jakopiču odločno pojavil monumentalni čut in le obžalovati moremo, če bo umrl, preden bo našel tistega mecena, ki bi mu omogočil poslikanje takega cerkvenega prostora. V škodo naše umetnostne posesti bi to gotovo ne bilo.

Šele povojna ekspresionistična revolucija v naši umetnosti se je prav zavestno nagnila k cerkveni umetnosti in takoj pokazala željo, da se tu uveljavi. Ne le zato, ker je vsaj instinktivno proglašala poduhovljenje umetnosti, ampak tudi zato, ker je

bila od začetka usmerjena k monumentalnim in porabnim umetnostnim nalogam. Monumentalno stremeč slikar pa bo še danes težko dobil primernejše polje za izvedbo svojih idealov kakor je marsikatera naša cerkev.

Prva sta stopila na to pot brata France in Tone Kralj s svojim skupnim načrtom za poslikanje župne cerkve v Dobropoljah. Načrt se je zdel tedaj skrajno revolucionaren, a ljubitelj napredka naše umetnosti mora danes po približno desetih letih odkrito samo obžalovati, da se ta dokument novega umetnostnega pogona v cerkveni umetnosti ni izvršil. Mnogo sta ustvarila za cerkvene potrebe odslej oba brata tako v slikarstvu kakor v kiparstvu in Tonetu Kralju se je končno posrečilo, da je dobil za svoje monumentalne načrte tudi naročnikov in to skoro izključno v Julijski Benečiji. Tonetov slučaj je tekom intenzivnega petletnega dela in razvoja nedvomno dokazal, da more le zaposlitev naših umetnikov v cerkvah brez ozira na to, ali so nam a priori simpatični ali ne, dvigniti nivo naše cerkvene umetnosti. Napredek od fantastičnega, revolucionarnega načina slikanja na Premu do Avberja in Katinare je bil mogoč samo po resničnem delu, ne pa po teorijah in samem zamišljanju. S Tonetom je dobila naša cerkvena umetnost po bratih Šubicih prvo samostojno kvaliteto. Ta kvaliteta pa je še na začetku razvoja in bi bila neopravičljiva zamuda, če bi jo pustili shirati.

Zadnja leta se po mnogih znakih zdi, da je končno led naše zakrknjenosti napram uvajanju umetnosti v cerkveno umetnost končno prebit. Doživeli smo tudi še zadnja leta sicer, da so z izgovorom nedostajanja lastnih moči zaposljevali tako v Kostanjevici in drugod dunajskega cerkvenega slikarja zadnje kvalitete, da so na Mirni oddali delo Nemcu iz Rajha, a bi bil najmanj isto izvršil vsak poprečen naš sodobni slikar, da so drugod zaposljevali inozemsko družbo, ki se uveljavlja z velikan-sko reklamo, v svojih delih pa ne nudi niti nivoja že umrle domače rokodelske trojice Koželja, Ogrina in Jebačina. Kljub temu pa se v zadnjih letih množe slučajji, da se daje prilika mlajšim in najmlajšim možem, da pokažejo, kaj zmorejo v cerkveni umetnosti. Tako sta v Trzinu poslikala stransko kapelo umetniško popolnoma zadovoljivo slikarja Mežan in Pirnat, za neko hrvaško cerkev so bili po načrtih ekstremista Mihe Maleša izvršena slikana okna, ki so tako po zasnovi resnično cerkvena, kakor po svoji dekorativni vrednosti najmanj enaka tujim izdelkom. Mladi slikar Pengov, ki je izvršil že več manjših naročil, je na monumentalen, v dekorativnem oziru brezhiben način poslikal slavolok v župni cerkvi v Škofji Loki. Končno pa smo doživeli presenečenje v cerkvi sv. Miklavža v Kostanjevici, ki jo je skoraj zastonj in le za to, da bi se uveljavil, poslikal ondodni domačin Jože Gorjup.

Poznam od prej to skromno cerkvico in vem, da Kostanjevici taka, kakršna je bila, ni bila v posebno čast. Kvalitete njenega prezbiterja so bile popolnoma zabrisane po neokusni barvi, ki je pokrivala stene, rebra in sklepnike, estetsko pa je vtis notranjščine onemogočal še tipični oltar nerodnega mizarskega sloga. Z veliko ljubeznijo in razumevanjem za kvalitete, ki jih ima stavba sama na sebi, se je Gorjup lotil slikanja prezbiterja te cerkve. Vestno se je prilagodil arhitektonskemu ogrodju s tem, da je razdelitev slik podredil temu ogrodju. V veliko zaslugo mu štejem pri tem, da je znal s pravim čutom rešiti to ogrodje, obstoječe iz polstebrov, kapitelov, reber in sklepnikov, v njega estetski pristnosti, kar je dosegel s tem, da je odstranil neokusno barvo s toplega, že po svojem materialu prijetno učinkovitega peščenca ter rešil tudi v svoji primitivnosti izredno, da, naravnost čudovito reliefno glavo Kristusovo na glavnem sklepniku. Pa ne samo, da je te stare estetske vrednote rešil, on je s svojimi slikami dosegel tudi to, da je to skromno arhitekturo celo dvignil v njeni estetski pomembnosti, ker je ploskve vmes tako na gosto zamrežil z razmeroma drobno slikarijo, da vsa slikarija kot čisto estetski činitelj učinkuje samo kot posrečena dekoracija, ki pokriva med arhitekturno ogrodje razpete stene. Po načinu izdelave je G. pravi živopisec, ki pojave svoje likovne fantazije z zanesljivo pa skoro ležerno potezo kar piše po stenah.

Krivico pa bi delal Gorjupu, če bi poudarjal samo čisto umetniške kvalitete

njegove slikarije. Tudi vsebinsko je z versko poučnega in simboličnega stališča ustvaril temeljito pretehtano delo, ki ikonografski popolnoma zadovoljuje. V spodnjem pasu so nad pritličnim pasom razvrščene na onih stenah, ki nimajo oken, štiri velike mnogofigurne kompozicije iz Jezusovega življenja: dvanajstletni Jezus v templju, Jezus obudi Lazarja, vstajenje Kristusovo in Jezus izroči ključ sv. Petru. V trikotnikih sten pod svodom so naslikani tam, kjer ni oken, prizori iz stare zaveze: ustvarjenje Adama, ustvarjenje Eve, greh v raji in izgon iz raja. Nad tremi okni pa so simbolične slike: v sredi knjiga z jabolki kot simbol patrona cerkve, sv. Miklavža, ob straneh pa evharistični simboli, grozdje in žito, ki jih drže figure. V sosvodnicah nad temi slikami je naslikano življenje sv. Janeza Krstnika: oznanjenje Cahariji, obiskovanje Marije pri Elizabeti, rojstvo sv. Janeza, Caharija da Janezu ime, krst v Jordanu, Saloma in pokop sv. Janeza Krstnika. V svodnih trikotih nad sosvodnicami imamo posamezne svetnike v pokrajinah in figuralnem okolju: sv. Anton pridiga ribam, sv. Elizabeta Turingiška, sv. Boštjan, patron cerkve sv. Miklavž, sv. Janez Krstnik, sv. Neža s kostanjeviško legendo in sv. Frančišek pridigajoč pticam. V kapah na temenu svoda je naslikal ob slavoloku Marijo z angeli, Oljsko goro in Marijo Magdaleno, ki mazili Jezusu noge.

Strogo cerkven zamisel in premišljena razvrstitev podob sta iz tega opisa zadosti jasna. Iz slik pa je razvidno, da prevladuje pri umetnikovem snovanju tega dekorja epični moment, ki je v duhu ljudskega pojmovanja umetnostnih potreb. Zato ljubi mnogofigurne kompozicije s čim več postranskimi posameznostmi, pri tem pa varuje strog shema kompozicije, ki povzroča veliko jasnost tega, kar slikar pripoveduje in je kljub mnogofigurnosti kompozicija vselej priostrena na svoj glavni vsebinski moment. Tudi s te strani zasluži slikarjevo delo vso pohvalo. Razmeroma pestra barvnost pa podpira zlasti oni absolutno umetniški moment, ki sem ga zgoraj poudaril, in povzroča tem jasnejšo izrazitev temeljne estetske misli, da mora to bogato pripovedovanje, ki naj služi navadnemu človeku, zadovoljevati tudi največje zahteve sodobne dekorativne kulture.

Vem, da mnogi grajajo na teh slikah marsikako posameznost, posebno to, da telesne oblike niso prikupne, kakor smo bili doslej vajeni in ne morejo razumeti, zakaj so ravno take in ne drugačne, posebno ne slajše in bolj laskajoče tako zvanemu tradicionalnemu okusu. Ne mislim slikarja glede tega zagovarjati, razumem ga pa popolnoma. Ona absolutna estetska popolnost celote v službi estetike prostora in arhitekture, v kateri se nahaja, in ona kompozicijska pretehtanost, ki smo jih poudarili, sta mu prvo, priljudnost šele drugo in bi s splošnim značajem dela mogoče sploh združljiva ne bila. Neka trpka resnost vlada nad vsem in v tem je slikar nedvomno tudi plačal davek težki dobi, v kateri živi. V teh likih ni smeja, ampak sama resna zamišljenost, potopitev v nalogo, ki je pred posamezno figuro, ki tu nastopa, tolika, da je slikar pri tem pozabil na vso prikupnost telesnega bitja.

Jože Gorjup je še mlad. Zgoraj opisane slike je izvršil l. 1931 in ž njimi uresničil sanjo svojih mladih let, ki ga navaja na pot monumentalnega slikanja. Rodil se je 20. IV. 1907 v Kostanjevici. L. 1925 je šele zapustil gimnazijo v Novem mestu in odšel na akademijo v Zagreb. Študiral je kiparstvo pri Kršiniću in Meštroviću. L. 1927 je odšel v Firenco in pri F. Careni, E. Pozziju in grafiku C. Celestiniju študiral slikarstvo. Po izpitu se je l. 1930 vrnil domov v Kostanjevico, kjer sedaj živi s svojo ženo, ki je tudi slikarica.

Iz tega kratkega pregleda slikarjevega življenja je videti, da gre za njegovo prvo večje delo. Svoj pravi smisel za take naloge in svoj dekorativni in monumentalni talent je že s tem svojim prvim delom nedvomno dokazal in se postavil ob stran našemu, doslej najboljšemu sodobnemu cerkvenemu slikarju, Tonetu Kralju. Kakor je ta rasel ob svojih delih in še raste, tako sem prepričan, bo rasel tudi Gorjup, če se mu ne bodo ozkosrčno zaprla vrata templjev in bo mogel svoje prve skušnje izpopolniti in svoj slog razviti.

SLOVSTVO

Juš Kozak: Šentpeter. Roman. Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1931. Opremil ing. arch. Janko Omahen. Delniška tiskarna v Ljubljani. (Slovenski pisatelji-sodobniki, IV.) Strani 423.

Izmed starejših pisateljev, ki pripadajo povojni slovenski književnosti, so najvidnejši in najpomembnejši trije: Pregelj, Bevk in Kozak. Njihova dela pomenijo nedvomno višek naše sodobne epske tvornosti. V razvoju slovenske povesti in romana, ki še ni dosegel niti sto let, nimamo mnogo vidnejših mejnikov. Da mi poreče kdo, naj navedem desetero najsvetlejših imen našega pripovedništva, bi brez zadrege naštel med njimi tudi teh troje. Toda čeprav so nastopili skoraj ob istem času, je vendarle razlika med njimi, kar se tiče smeri in načina umetniškega ustvarjanja. Bliže sta našemu času pač Pregelj in Bevk, ki duhovno in stilno nadaljujeta in obenem premagujeta — sicer vsak po svoje — tradicijo Cankarjevega novoromantičnega idealizma in formalnega subjektivizma ter simbolizma, tako da ju moramo imenovati prvoboritelja v smeri sodobnega duhovnega realizma. Namesto simbola skušata ustvariti človeka, poduhovljenega sicer, vendarle pa resničnega, in to je vzrok, da se v njunem delu lirična izpoved vedno bolj umika epični objektivnosti.

Nasprotno pa se je Juš Kozak zakoreninil v tradiciji naturalizma in se je tako skoraj popolnoma izognil Cankarju. Toda v tem se nam ni razodela samo njegova diametralno nasprotna umetniška narava, ki ljubi stvarnost in je zato usmerjena v smislu čiste, netranscendentalne epike, marveč moramo v tem videti tudi izraz globlje duhovne razlike v smislu svetovnega naziranja. V idejnem oziru je Kozak duhovni dedič našega pozitivizma, vendarle pa se tudi on že oddaljuje od monističnega naturalizma v smeri etičnega in celo metafizičnega dualizma. Njegova notranja neizmirjenost je zato tudi vzrok, da nam je danes lažje govoriti o Kozakovem delu glede na kvaliteto, dočim duhovno in stilno zaenkrat še pogrešamo enot-

nih črt. Najvidnejša umetniška poteza Kozakove stvariteljske je pač v poudarku čiste epike. To prizadevanje, v katerem vidim pisateljevo največjo estetsko odliko, je obenem največjega pomena za razvoj našega pripovedništva vobče, ker predstavlja borbo za čistost literarne vrste. Pri nas je takšno prizadevanje vobče redko in Kozaku, ki se je kakor nihče drug osvobodil lirizma, gre zasluga, da smo v zadnjem desetletju dobili epično delo, ki smo ga zares veseli in ki pomeni ne le snovno, marveč tudi umetniško obogatitev našega pripovedništva. V mislih imam njegov roman »Šentpeter«, s katerim je Kozak ustvaril doslej svoj najobširnejši in, lahko rečemo, reprezentativen epičen tekst. Po njem sodeč njegove umetniške sposobnosti, ga moramo postaviti v vrsto naših najpomembnejših pisateljev. Čeprav roman v celoti ne razodeva popolne dovršenosti v smislu ideala, je pa nasprotno njegova podoba v posameznostih tako prepričevalna, da ga moramo smatrati za izraz velike umetniške nadarjenosti.

Romanopisec ima uspeh prav za prav šele s tem, če nam pove kaj novega, vendarle pa sama fabulistika dandanes ne more več opravičiti njegovega dela. Način, kako pisatelj pojmuje in oblikuje življenje, šele odloči umetniško usodo vsake literarne tvorbe. Kar se tiče vnanje snovne iznajdljivosti, moramo priznati, da je Kozaku uspelo, prikleniti na svoje delo bravčevo zanimanje, ker mu odkriva doslej v naši literaturi še neobdelan svet. Njegov »Šentpeter« je motivno novo delo in je torej najprej zanimiv z vidika snovnega literarnega repertoarja. Napačno pa bi bilo trditi, da je edinole nova, zanimiva snov vzrok, če nam roman ugaja. Zakaj še bolj nego po snovi je Kozakov roman zanimiv po svoji idejni vsebini in oblikovni tehniki. Kar naravnost naj povem, da je njegovo delo močno zlasti po svoji umetniški kvaliteti. Kot bomo videli, Kozaka niti ni v prvi vrsti zanimala fabula, dasi se je mnogo, deloma celo brezuspešno trudil z njo. V vprašanju, ali sodobno aktualna snov ali pa zgodovinska snov, se je pisatelj sicer odločil za zgodovino, vendar ima to poleg vnanjih tudi še svoje posebne, no-

tranje vzroke. Nedvomno so bili v tej zadevi odločilnega pomena, nekakšen povod najprej vnanji motivi. Pisatelja je zamikala snov, ki se mu je mogla zdeti zanimiva že z njegovega osebno-človeškega vidika (glej posvetilo!). Toda najbrže se ne motim, če nadalje sklepam, da je Kozak v svojem umetniškem stremljenju po čisti epiki, ki izključuje sleherni literarni mesijanizem in idealizem in življenjsko aktualnost vobče, mogel šele in edinole na ta način ustvariti umetniško resničen svet romana, to se pravi združiti resničnost in iluzijo, življenje in umetnost, empirijo in fantazijo — v enoto estetskega organizma. Njegov »Lectov grad«, ki ga smemo smatrati za ponesrečen poizkus, ustvariti umetniško podobo slovenske kmetiške sodobnosti, mi je dokaz, da Kozak potrebuje zlasti distance do snovi. V tem vidim imperativ njegove epične narave, ki se je mogočno, dasi še vedno ne popolnoma izčiščeno razodela v »Šentpetru«.

Najslabša stran pričujočega dela je njegova kompozicija, kar pa ni samo posledica dejstva superiornosti fabulistične snovi nad tvorcem, marveč nam to na drugi strani razodeva tudi neenotno borbo epika z ideologom, posebno še, ker ta ni popolnoma notranje harmoničen. Kaj je prav za prav »Šentpetr« — ali podoba kolektiva, kamor kaže tudi široki naslov, ali podoba Zamejčevega rodu v času tik pred njegovo katastrofo? Mimo teh dveh pa se nam razodeva še tretja možnost, ki ima zame še največjo prepričevalnost, namreč da je poudarek dela v podobi čiste človečnosti, za katero sta drama Zamejčevega rodu in podoba šentpeterskega kolektiva nudila pisatelju samo okvir in snovno podlago. Res, da je v prvi vrsti poudarjena usoda Zamejčevega rodu, vsaj v fabulativnem smislu, vendar je vidna tudi celota, za kar govori tudi koncentracija prostora v smislu šentpeterskega zemljevida, na katerem se vrši domalega vse dejanje. Vobče je roman prostorno vidneje označen nego pa časovno. V tem oziru je bilo za pisatelja usodno, da ni vedel, ali naj roman utemelji sociološko z vidika kolektiva, ali naj ga opredeli le naturalistično v smislu usodnega determinizma krvi, kar je sproti onemogočalo tudi umetniško obvladanje fabule, ki razodeva veliko neenakomernost ter stalno nihanje med individualističnim zgledom Zamejčevega rodu in po-

dobo mikrokozma v smislu epopeje Šentpetra. In tako je postalo »šentpeterstvo« le vnanja motivna zadeva, zgolj snovni okvir, ki za roman ne pomeni nič bistvenega, zlasti pa ne pomembnega in odločilnega za njegov umetniški značaj. Pisatelj bi bil obstal po mojem mnenju sploh izven vsake možnosti umetniške rešitve svojega teksta, da ni prenesel poudarka svojega dela v idejo človečnosti, kar sem zgoraj imenoval tretjo možnost za njegovo razlago. Toda te razlage si nisem prisvojil zato, da bi morebiti Kozaka branil pred kakršnimikoli očitki, marveč ker si drugače ne morem razlagati tudi vseh stilnih in formalnih potez njegovega romana, ki se mi pa ne zde važne samo za razumevanje njegovega dela, marveč prav tako pomembne z vidika stilne naprednosti in estetske kvalitete. Rekel sem že, da več ali manj fabulistično prikazana usoda Zamejčevega rodu stopa vse bolj v ozadje, medtem ko je poglavitni poudarek našel splošnočloveški problem usode, krivde, trpljenja in očiščenja. Zato se tudi v epičnem smislu pri Kozaku venomer borita naturalistični individualizem in splošnočloveška tipika, personalistična anekdota in življenjski simbol. To je tudi vzrok, da pisatelju ne gre toliko za zgodbo, dasi ga fabula stalno ovira v borbi za umetnost, kolikor za osebe, ki ga zanimajo v prvi vrsti. Očitno je, da nas pisatelj zlasti skuša prepričati o psihološki resničnosti svojih oseb. Preko zunanje podobe se sklanja v duše, da bi osvetlil njihove like in doumel njihovo skrivnost. Da bi dosegel čim večjo neposrednost in čim večjo življenjsko verjetnost, zato pri njem opazovanje in opis stopata v ozadje — in pisatelj odstopa besedo nastopajočim osebam samim. Težišče njegovega dela nosi zato dialog. In ta nam posreduje osebe bolje, nego bi jih mogla opis ali pisateljeva definicija. V tem vidim izrazito sodobno umetniško potezo. Pa tudi dejanje postane tako kljub vnanjemu obsegu dramatično napeto in roman razodeva namesto slikovitosti prizorov dramatičnost dejanja, namesto opisa plastično neposrednost. Vendarle pa moramo obžalovati, da pisatelj ni ostal povsod na isti višini in da je usode nekaterih oseb izčrpal le preveč samo fabulistično, medtem, ko je značaje le nakazal, a ne umetniško dovršil. A zunanja fabulistična usoda, pa najsi tudi zajame človekovo življenje od

rojstva do smrti, ne more nikoli nadomestiti notranje podobe človeške osebnosti ali jo posredovati tako prepričevalno, kakor more to storiti nasprotno gesta enega samega trenutka, v kateri se nam razodene resnično človekovo bistvo.

Pojmovanje ljudi in usod mi je dokaz, da je epičen koncept »šentpetra« vendarle treba gledati tudi z idejnega vidika. Pod idejo seveda ne mislim teze ali apriornega nazora, marveč podobo kozmosa, ki jo nosi človek v sebi kot ogledalo in slutnjo svojega najglobljega bistva in v katero veruje iz ljubezni in trpljenja svoje duše. V tem oziru pa čutim v delu neenotnost: vitalizem in etos si stojita duhovno neizčiščeno nasproti drug proti drugemu in drug poleg drugega. Pri Kozaku sicer še vedno prevladuje monistični naturalizem, ne le kot resničnost, marveč tudi kot ideja. Toda značilno je, da nagoni človeka pri njem kljub temu zmaguje pač v dejanju, ne pa tudi v etosu. In tu se je nalomil Kozakov naturalizem po logiki njegove lastne odkritosrčne psihologije. Podčrtavam dejstvo, da kljub naturalističnemu poudarku, ki ga imata za njegove osebe rod in kri, skoro nikjer ne riše življenja v etično nevtralnem smislu! Vse, kar se zgodi, posega res da skoraj vedno zlasti v vnanjo usodo posameznikov in rodov, vendarle pa se vsepovsod oglašajo tudi problem vesti. Zlo, ki ga rode človeška dejanja, ni podano le življenjsko in umetniško močno, marveč tudi duhovno kot podoba negativnega pola človečnosti. Pisatelj sicer nikjer ne izreka naravnost sodbe nad ljudmi in njihovimi dejanji, kar ga le varuje na umetniški višini, a tragika, povzročena po njihovih delih, ne le objektivna za okolico, marveč subjektivna tragika v smislu notranjega razkola, nas prepričuje, da moramo v tem videti etos pričujočega romana. V mnogih primerih se ta zavest krivde pokaže tudi v nastopajočih osebah, ki so prav zaradi tega človeško bolj resnične, nego one, v katerih prevladujeta le nagon in strast. Poudarjam: njegovi najbolj resnični ljudje so dualistični. Tako je prav psihologija postavila na laž pisateljevo naturalistično izhodišče in mu odkrila etično bistvo človeške narave. In tako se Kozak oddaljuje v tem romanu tudi od naturalističnega pojmovanja »onstran dobrega in zlega«, ki mu je izživljanje človeških strasti in nagonov

ne le resničnost, marveč tudi resnica. Kozakove osebe so na koncu moralno strte in same pričajo zoper lastno življenje. Nagon stoji v nasprotju z etično zakonitostjo. Tako je bilo za pisatelja nujno, da je tudi v celoti epičnega teksta vsem izbruhom elementarnih strasti in animalične telesnosti poiskal duhovno nasprotje. Vloge, ki jo ima religija v Kozakovem romanu, zato ne moremo pojmovati zgolj snovno, objektivno sociološko in folkloristično, marveč neposredno kot idejno nujnost. Za to govori tudi idealizirana postava župnika Rožmana. Res pa je, da pisatelj duhovnega pola ni izživel umetniško tako krčevito, kakor je znal prepričevalno naslikati podobo življenjskega naturalizma. Da je misterij religije podan le bolj impresionistično vnanje in opisno, nego neposredno in idejno prepričevalno, to je pač posledica dejstva, da pisatelj skrivnosti še ni doživel do zadnje, usodne krčevitosti, ki zlomi v duši poslednji dvom. Toda nad zakonom usodnosti v romanu vendarle močno zmaguje moralni zakon. »Za svet sem živel, svet se je maščeval nad mano,« se izpove Matija Zamejec v zadnji uri (str. 342.), zdi se, da ne le v svojem, marveč v imenu vseh. Tako je pisatelj le z vizijo onostranskega reda mogel opravičiti nered in kaos tega sveta in razsvetliti bolečino in tragiko človeškega srca, ki bi sicer moralo živeti v popolni temi. Prav v tem pojmovanju človeka se je Kozak najdlje oddaljil od naturalizma in se približal v nekem smislu sodobnemu duhovnemu realizmu. Duhovna dediščina preteklosti pa je v njem premočna in je postala neločljiv del njegove narave, kar mu brani, da bi se nam razodel ves tak, kakršnega si želimo sodobniki.

Že zgoraj sem bil omenil, da je kompozicija najšibkejša stran pričujočega romana. Dasi je roman razdeljen na posamezna, z nekoliko literarno patetičnimi naslovi opremljena poglavja, bi ga morebiti še najbolje mogli označiti za epizodni mozaik. Zakaj nesorazmerna snov je kompozicijsko razdeljena na več ploskev, izmed katerih bi neena mogla tvoriti celoto zase. Brez vnanjih prehodov prehajajo scene druga v drugo, na filmski način, česar bi zastonj iskali v romanih minulih dob. Stilnega vidika je treba v tem videti celonovost, ki so jo pri nas uvedli pred njim že drugi (Pregelj). Z isto svobodo, s katero

avtor veže posamezne prizore med seboj le notranje, ne pa tudi zunanje, prepleta realistične dogodke in scene s sanjami in vizijami, kar daje njegovemu delu včasih neko posebno, nerealistično podobo, ki najrajši razodeva mračnost in grozo. Žal, da roman preveva mestoma patos, ki je bolj literaren nego prepričevalen in ki daje delu tu in tam narejeno monumentalnost. Vendarle pa roman vsebuje tudi mesta, ki razodevajo strast resničnega oblikovavca, ekstazo sproščenega pesnika in mojstra epizodne dovršenosti. Njegov slog je dinamično razgiban, bolj dramatsko odsekan in zgoščen, nego epsko širok in periodiziran. Jezik je realističen, a vendarle stiliziran, tako da ponekod prehaja v pesem. Na splošno pa moramo njegov stil označiti za več ali manj posrečeno medsebojno združitev naturalističnih, impresionističnih in rahlo simboličnih elementov. V celoti razodeva ta stil, če ga motrimo z avtorjevega vidika, izrazito svojstvenost in živahen temperament. Kljub vsem pomanjkljivostim je Kozakov roman pomembno delo, zlasti z vidika našega doseđanjega slovenskega pripovedništva. Ta vidik je za nas odločilen, zakaj vsak resničen umetnik korenini vedno v domači zemlji in njeni duhovni tradiciji, brez katere zanj ni pogojev ustvarjanja.

Francè Vodnik

Peter Lippert S. J.: Od duše do duše. Pisma dobrim ljudem. Prevedla Dora Vodnik. 1931. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani.

Morda bi bili Lippertovo knjigo pri nas pred nekaj leti še željnejše pričakovali in še hvaležnejše pozdravili, a tudi danes še pomeni za slovensko religiozno književnost važen dogodek. Mlajši smo to knjigo vsi že poznali. Ni bilo religioznega pisatelja in ga še ni, ki bi znal tako prisluhni vsem mislim, željam, dvomom, bojem, iskanjem in upom nemirnega srca, kakor je bil to jezuit Lippert. In da si ta pisma niso pisana samo mladim ljudem, je vendarle v vsakem našel mlad človek odgovor na vsa vprašanja, ki so bila tem glasnejša, močnejša in skoraj vsem skupna v prvi dobi slovenskega mladinskega gibanja. In Lippert je bil tudi med redkimi, ki je znal tako mojstrsko in nebeško lepo govoriti o najbolj znanem in o najbolj pozabljenem, o največjem in najmanjšem iz naše vere in našega srca, da je marsikomu prišlo kakor

novi razodetje. Zaslutil je najbolj skrito misel in govoril potem o njej res iz duše v dušo; da je postala njegova zmaga, ki je vedno zasijala nad vsemi opisanimi in omenjenimi dvomi in skušnjavami in boji, tudi naša zmaga. Če lahko tako rečem: Lipperta smo kar slepo sprejeli, Lipperta smo kar pili, živeli. Vse drugače kot kdo starejših. To sem opazil ob marsikaterem pogovoru in posebno ob zadnji Ušeničnikovi kritiki (v »Času« V—VI, str. 214—215). Mi nismo opazili in še sedaj ne opazimo niti ene motnje v knjigi (zadnje motnje — o duši, ki moli: nisem vredna — po mojem mnenju ni v izvorniku, ampak le v prevodu; ono mesto bi prevedel: nisem vreden). Ne, da se tega ali onega morda ne bi dalo napačno razumeti; a v istih slutnjah smo gotovo prav razumeli. Iste besede smo morda že skrivali v duši, samo povedati jih nismo znali in si jih nismo upali. Zato se nam je zdela tako preprosto resnična trditev, da vsaka duša čisto po svoje gleda Boga, o katerem smo verovali, da je nespremenljiv in večno neodvisen od našega pojmovanja in hotenja. Misel o ljubezni in zapovedi smo hoteli z Lippertom kar izkričati med ljudi. In spet se nam je zdelo, da ni nihče lepše opisal naše poti in molitve, po kateri iščemo in najdemo Boga.

Prav ob teh mislih pa se mi tudi vsiljuje prepričanje, da bo sicer Lippertova knjiga radi svoje globine in tenkočutnosti in ljubezni ostala vedno lepa, da pa bodo dobe, ki bodo šle tuje in nedotaknjene mimo marsikatega pisma in vprašanja in odgovora, medtem, ko bodo druge našle v vsakem svoj obraz in svoj mir. Na to knjigo smo katoliki lahko ponosni, ker je nedvomno na višku v religioznem, psihološkem in umetniškem oziru.

Prevod je bil nedvomno težak, že zato, ker čestokrat ni lahko najti izbranih in vendar točnih izrazov za religiozno knjigo. Lippert pa se še rad — v njegovih novejših knjigah to še bolj opazamo — kakor tudi nekateri drugi novejši religiozni pisatelji, v nekakem strahu, da ne bi postal vsakdanji, igra z mislimi in besedami. In to sem opazil v prevodu: na nekaterih mestih izzveni včasih taka lepa besedna igra skoraj plehko in prazno, posebno pri izrazih, ki jih Lippert rad ponavlja, a so v slovenščini premalo pregnantni in včasih sploh nemogoči. Marsikje bi bil glagol močnejši in polnejši od samo-

stalnika, ki je posebno v nemščini tako pogost. Tuptam pa me moti ritem prevoda (seveda je to zelo subjektivna zadeva), ki prav v izvirniku nekatere stavke tako lepo poudarja, da jih ne pozabiš nikdar več.

Ne bom podrobno navajal, saj se mi zdi na splošno prevod zelo natančen in skrben, včasih pa tako nežen in rahel, da je kar občudovanja vreden.

Vital Vodusek

Knjige Vodnikove družbe za leto 1931. Ljubljana, 1930. Izdala in založila Vodnikova družba.

Vodnikova družba — najmlajša izmed večjih knjižnih družb — je kaj hitro zašla v stereotipnost in brez dolge tradicije že skoraj okostenela. Vsebinsko so knjige že s tem označene, glede oblike bi dejal, da tudi niso razodetje.

»Vodnikova pratika« (uredil P. Karlin) je pratikarska od stereotipnih Gasparijevih cikcakov po zaglavjih in na svetnikih tja do oglasov. Knjižni del prinaša marsikaj raznolikega, a vsega skupaj malo, in niti tisto ne vem, če bo ustrezalo krogu, kateremu so knjige namenjene; novega ne vidim nič ne v zamisli ne v razporeditvi snovi. Ne trdim, da bi ga šlo zametati, izdajateljem ustreza, manj bralcem, najmanj pa tistim, ki bi v slovenski knjigi vedno in povsod in tudi v takih koledarjih radi videli samo napredek. Velik plus pred podobnimi koledarji so slike v tisku z bakra.

Mihajlo Pupin: Od pastirja do izumitelja (prevel Pavel Brežnik, I. del) je življenjepis velikega srbskega self-made-mana, ki je za nas Slovence pomemben zaradi pariške mirovne konference (Bled!). Zato je prav, da smo v znak hvaležnosti dobili prevod njegove avtobiografije, ki je v svetu dosegla precej izdaj. Ne vem pa, če je bila vprav ljudska knjižna družba poklicana izdati to delo, sodilo bi v druge založbe, ki izdajajo dela, potopise in življenjepise za nas manj pomembnih ljudi. Za ljudsko knjigo je ta samoopis v izvirni obliki in pripravi brez dvoma pretežak, povsod vidiš, da ga je pisal učenjak. Vnanje ogrodje dogodkov v Pupinovem življenju: od banatskega pastirčka in šolarja do mladoletnega narodnega borca in študenta, od domače vasi čez Prago in Hamburg v New York, od green-horna do delavca, ameriškega državljana, dijaka na Columbiji in v Cambridgeu, je nadvse zani-

mivo. Prav tako tudi miselni in nazorni razvoj, ki že v začetku nosi klice bodočega zvanja. Vzpodbudna je — zlasti danes — pri vsem ameriškem okolju ljubezen do domače zemlje, do matere, do vere, za nas pa še posebno in morda največ za tisto, kako piše o Slovencih. V času, ko se pri nas maliči slovenstva in svojstva otepajo, bo njim in nam Pupin lahko za merilo vrednotenja. — Prevod je zelo povprečen.

Ivan Matičič: Moč zemlje. Izmed obeh izvirnih del, ki jih je družba izdala, je Matičičeva povest za ne vem koliko boljša od Lahove. »Moč zemlje« naj bi bila slika koroške vasi na meji tik pred vojno, med njo, po nji tja do zadnje odločitve, ko jo tuje roke končno in veljavno vržejo tja, kamor ne spada. Ljudje, pokrajina, borbe, življenje valovito kot je, zajeto v okvir močne, jedrovite govorice, ki jo je Matičič izobrazil v slog, kar je po mojem prva odlika te knjige. Ne bi dejal, da je povest kot smo jih vajeni, je brez osrednje zgodbe. Pred nami rase vas in njeni ljudje vsak s svojim življenjem in svojo zgodbo, ki pa stopa v ospredje le, kolikor je pomembna za vas in za tisti kos zemlje, ki bi nam ga pisec rad predočil vsega, to se pravi v zvezanosti prostora in časa. Mozaičnost, ki je pri takem — dejal bi — kolektivističnem konceptu neizogibna — me pri tej povesti ne odbija; iz perspektive človek začuti spet enkrat slovensko zemljo in bolešč. Gotovo, da bi si želel več izdelanosti in osredotočenosti. Poleg Preglja in njegove tolminščine pa je Matičič edini dal svoji povesti pokrajinsko barvo s tisto lepo, pravljico koroško besedo, ki se krepko poda njegovi (včasih nenavadni) lapidarnosti. Ne gre, da bi tako, z vročim in pravilnim pojmovanjem napisano delo z vidnimi kvalitetaami natezal na teorije, zlasti še ne v tem času, ko nam grozi vsaka slovenska knjiga biti — nacionalni dogodek. Zdi se mi, da Matičičeva povest rešuje ostale knjige.

Ivan Lah: Sigmovo maščevanje. Rad bi vse to napisal tudi o Lahovi knjigi, a ne morem. Z njo je Lah nedvomno dokazal, da je knjižno star celo več kot petdeset let. »Sigmovo maščevanje« je nezdgovinska »zgodovinska« povest z romantično zgodbo, kot se pač spodobi, mestoma pa se zgodba izgublja za profesorskim citiranjem zgodovine, za cvetoberi rodoljubnih krilatic

ter že znanimi apoteozami protestantovstva in »narodnega« plemstva. Stil je isti kot v prvih Lahovih delih. Za konec ne morem napisati drugega, kot da je bridko, prebrati se skozi tak perotvor.

Že dokaj let se na tem mestu ponavljajo misli in želje glede te vrste naše književnosti in čas bi že bilo, da bi jih začeli upoštevati tisti, ki se jih najbolj tiče.

Mirko Javornik

Sinclair Lewis: Babbit. Prevel Borivoje Nedić. Izdanje Nolit, Beograd 1931.

Z »Babbitom« je založba Nolit dala tretji prevod S. Lewisa, ki programsko spada v okvir založbe, o čemer nam govore imena kot Glaeser, Remarque, Upton Sinclair, L. Renn, E. E. Kisch, London i. dr. Babbit se mi zdi, da ni najboljše Lewisovo delo. »Arrowsmith« ga po organičnosti in smotreni celotnosti kakor tudi po človeški tezi in globini presega. Je pa »Babbit« spreten in značilen prerez skozi sredino in železno jedro amerikanstva in njegove kulture, katere nosilec in najvažnejši predstavljavec je malo buržujsvo v statičnosti in povprečnosti svojih stremeljenj, potreb, zahtev, idealov o življenju in o vsem. »Babbit« — to je standardizirana kultura, standardizirano življenje, standardizirana strast, iz katere je izključeno vse osebno, kar se ne more podrediti edinemu smotru in smislu vseh teh ljudi: blagostanju, prosperiteti. Pod vidikom le-te žive svoje malo življenje, spe in bde, delajo in lenarijo, grešijo in molijo, ona jim stavi in širi meje preko morale, religije in razreda. Babbit je ogabni ideal srednjega povprečnjaka in večino njegovih glavnih črt lahko prenesemo na ves svetovni meščanski razred, ki daje sedanjemu življenju uradno lice. Sicer so tudi v njem še elementarni gibi in prebujenja, ki se ga polote v kakih posebnih občasjih, toda ni jih več zmožen pristno doživljati; če se kateremu za hip vda, se mu zdi, da je postal heroj nad filistrstvom okolja, a ker je v bistvu pokvarjen, ga mora spet potegniti nazaj, odkoder misli, da se je dvignil. Kdor od teh ljudi bi zares spoznal, kje je, kdo je in v kako klavarno življenje je obsojen, mu ne bi preostalo drugega, kot da stori po vzgledu Pola Rizlinga. Babbit v svoji navidez pretirani razgaljenosti in onemoglosti je jedro in opora sedanjega družabnega življenja in torej splošno človeški. To mu

daje širšo ceno, kakor če bi bil hotel Lewis v njem samo ironizirati tip meščana iz Zenita. Zato je ta knjiga vzporedna podobnim družabnim romanom najbolj znanih imen, zlasti še, ker je Lewis mojstrski pripovednik in neizčrpno iznajdljiv slikar vseh malenkostnosti življenja, ki izpolnjujejo celoto in nam dajejo verno sliko ter pridih resničnosti. V tem prodornem pronicanju v prav vse kote in vse pojave vsakdanjega življenja je Lewisova moč in zanimivost. Lahko bi pisal, kako bi bil Babbita izoblikoval umetniško boljše in močnejše, a treba mi je računati z romanom kot takim, ker tudi tak skupno z deli Uptona Sinclairja, Dos Passosa, Kische, Moranda, Duhamela pomaga ustvarjati v nas predstavo o drugem in resničnejšem obrazu Amerike in ima kot take vrste literatura svoj pomen in svojo ceno. — Prevod je lep in se dobro bere.

Mirko Javornik

M. Vidović: Pregled filozofije. Knj. I. Sarajevo, 1930. Založila Biblioteka Uzgajatelj.

V pričujoči knjigi obravnava M. V. v poljudni besedi potek filozofije od najstarejših časov do Sokrata. On je povsem praktično usmerjen filozof ozir. etik, ni mu za podroben, analitičen znanstven študij. Da ni filozofija doslej dosegala tega svojega cilja, so po njegovem krive metode in poti. Najstarejši narodi so podvrgli filozofijo religiji, Grki so se posvetili kozmologiji, šele Sokrat in njegov prednik Pitagora sta pokazala na etične vidike filozofije. Dalje dolži literaturo, ki je na »veliku sramotu čovječanstva« stvarjala svoje junake le »iz blata«. Končno se spravi nad religije. Namen njegov je, da s to knjižico »i sa praktične strane života shvatimo velike duhovne probleme ljudske historije«, to je, da popularizira filozofijo. Najprej obdela na 17 straneh razvoj filozofije pri vzhodnih narodih, nakar na nadaljnjih 70 straneh obravnava grško filozofijo od najstarejših dob dalje do Sokrata. Za Sokratom obravnava po vrsti hitro še vse sledeče filozofske struje (Megarce, Kirence, Kinike).

Vidoviću ne moremo odrekati prizadevnosti, da tudi manj izobraženemu človeku približa vrednote, ki jih je bila nakopičila pred nas zgodovina filozofije, kakor se je ta javljala od svojih početkov. Sicer je pa vsa njegova filozofija ali bolje: etika, kakor

se zdi, že po svojem bistvu usmerjena izrazito praktično. Sokrat je Vidoviću ideal tako po svojem etičnem nauku kakor po vsem načinu in metodi svojega vpliva. Tu v zvezi je zlasti zanimivo vprašanje razmerja Sokrata do Kristusa. Vidović navaja na str. 120 Funk-Brentanove besede: »Ako moderna civilizacija ima Krista da zahvali na svojem verovanju; to ona u prvom redu Sokratu duguje zahvalnost za svekoliko svoje znanje; on mu je prvi predvidio nprav i naznačio stalan put.« A tudi drugače je Vidović poln superlativov v hvalospevih na Sokrata, da človek nehote pomisli na Kristusa. Že na prvi pogled ima Sokrat s Kristusom marsikaj skupnega, a v marsičem se tudi značilno razlikujeta. Niti Sokrat niti Kristus nista zapustila človeštvu ničesar zapisanega in sta ohranila kljub temu oba čudovit vpliv ne le na sodobnike, ampak tudi na duha človeštva za vse čase. Za oba je tudi značilno, da sta bila obsojena na smrt od svojih sodobnikov. Vendar pa je razlika med obema velika in prav je, da smo si o njej na jasnem. Če točneje pogledamo, vidimo, da je bil in moral biti Sokrat kot propovednik etike v človeštvu v najožjem stiku s človekom iz družbe, na katerega je vplival s čutili in umskimi dokazili. Saj je pa tudi etičnost človeku mnogo bližja od n. pr. religioznosti in zato je treba v etičnem pokretu časovno bližjih stikov tudi s povprečnim človekom. Odtod razumemo, da je bila Sokratova pedagoška metoda vse drugačna od Kristusove. Dočim je Sokrat vplival neposredno na razum in skušal v njem najti žive poti do resnice in etične kreposti, je pa Kristus bolj vplival s svojo bližino, s svojim božanskim duhom in zavijal največje, religiozne resnice v prilike. Pri Sokratu je zato značilna večja časovna bližina in vez do grškega naroda. Danes vidimo, da Sokrat ni prišel, da reši grški narod propada, temveč, da se ob takih zgodovinskih trenutkih kultur pojavijo geniji, ki postanejo vodniki vsemu človeštvu za tisočletja naprej. Kristus je mnogo manj časovno in krajevno vezan. Z mistično, nadnaravno silo je prišel v dotik s človekom in občeval in govoril z njim kot s človekom vobče. Sokratovi etiki, dasi naravni in evolucionarno v njem kot velikem človeškem glasniku zrastle, je bilo še treba tiste metafizične sile, ki vsako resnično in trajno etiko šele omogoča in ji daje smisel.

To pa je religija, ki brez nje etika stoji in pade, ki pa jo je Sokrat šele bolj ali manj razločno slutil in nikakor še ne s popolno jasnostjo zagledal. Treba je bilo, da je prišel med ljudi Kristus.

Zato ni čuda, če se nam zdi zdaj anahronistično sokratsko enostranski tudi Vidović v vseh svojih izvajanjih. A to moremo spraviti v sklad s prej razpredenim aspektom na duhovno rast človeštva. Za izčiščenim gospodarskim, zgolj še materialnim, poganskim človekom prihaja in bo prihajal do besede etični, Sokratov človek. Kakor pa je pred-sokratski sofist prezrl etiko, tako bo ta etični človek prezrl še religijo. A to samo v svojem prvem stadiju, pozneje jo bo zahteval kot nujnost in tako bo s tega višjega stadija, prehajajočega neposredno v religioznost, treba menda tudi ta nauk izkustva popraviti in dopolniti. Saj se že danes ob pogledu na sodobno kulturno krizo nekateri izražajo, da je treba iskati njenih vzrokov v eminentno duhovni desorientaciji, čeprav je ta ugotovitev veljavna tudi za nazaj in tudi n. pr. za dobo pred Sokratom. Torej je še pred vsem duša naroda in neposredno človeštva zavisna prav od teh duhovno-religioznih zakonov.

V splošnem je ta hrvatska poljudna zgodovina filozofije, kakor jo podaja v javnost Vidović, res popularizatorna in povsem etično usmerjena. Zato vsebuje tudi reke in misli, ki jih uporablja pisec kot konkretno zanimive rekvizite brez navedbe mest in znanstvene oslombe.

Ethin Bojc

Willibrord Verkade: Der Antrieb ins Vollkommene. Erinnerungen eines Malermönches. Herder & Co, Freiburg i. Br., 1931.

L. 1920 je izšla prva izdaja spominov beuronskega benediktinskega patra W. Verkadeja, ki je doživela ogromen uspeh in l. 1930 svojo drugo izdajo. Ta temperamentno napisana knjiga nam je predstavila njegovo mladost do prestopa v katoličanstvo (1892) in do njegove odločitve, da stopi v benediktinski samostan v Beuronu.

Nad 30 let je preteklo od tega njegovega koraka, kakor sam pravi v uvodu k svoji novi knjigi, iz petindvajsetletnega mladeniča je postal med tem častitljiv star menih, ki se trezno in kritično ozira na svoje bogato življenje in duševni razvoj. V tem času zori od

mladeniške vihravosti preko moške zrelosti k popolnosti kot duhovnik in menih ter kot človek in slikar. Oboje se v novi knjigi, ki ji je dal naslov »Der Weg ins Vollkommene«, živahno in zanimivo prepleta. Verkade si je pridobil redko življensko zrelost in modrost, zato je neizmerno blagodejno, ko govori on, umirjen in izčiščen, o svojih prijateljih in znancih in jih predstavlja in presoja z redkim razumevanjem, prizanesljivostjo in najglobljim poznanjem človeške narave. Prva leta po vojni je Verkade priobčil v Hochlandu članek o svojem rajnkem mladostnem prijatelju in sobojevniku za cilje novega slikarstva, P. Gauguinu. Tam sem spoznal to dragoceno lastnost Verkadeja kot človeka. Vse je bilo samo razumevanje, nikjer sledu kakega obsojanja in mislil sem si, da mora Verkade biti res čist in globok človek. Njegovo sedanje delo ima v polni meri vse te njegove vrline. Vsa pozornost te knjige je osredotočena na njegovo rast kot menih in kot umetnik in na vzporedne usode njegovih prijateljev. Zato je tudi večji del njenega obsega posvečen rasti, ki sega noter v dobo vojne, zadnje desetletje, desetletje zrelega človeka, pa je obdelano bolj površno in kratko.

Vzporedno s tem, da se Verkade v samostanu pribori do svojega življenskega ideala in z ljubeznijo opisuje svoj samostanski in notranji razvoj, pomenja vstop v samostan v Beuronu tudi novo pot za njegovo umetnost. Z ljubeznijo se oklene načel monumentalne cerkvene umetnosti, kakor jih je zasnoval utemeljitelj beuronske šole cerkvene umetnosti, p. Deziderij Lenz. Lenz je moral biti vsekakor velika osebnost, ki je z zmagovito silo vplivala na soljudi. Tako tudi na mladega oblata Verkadeja, ki se je z vso dušo, kakor sam pravi, oklenil nauka »o merah in delitvah«. Vendar pa je Verkade preveč elementaren človek, da bi ga ta asketska umetnostna oblika vsestransko zadovoljila. Večkrat se v njem zbudi stari človek, ki ga žene k naravi, proč od abstrahiranih mer, ga moti v njegovem idealu beuronskega umetnika in naredi končno iz njega poleg p. Deziderija eno najizrazitejših osebnosti beuronske umetnosti. Že l. 1895—1897 je nastopil svojo novo umetniško kariero kot sotrudnik p. Deziderija pri slikanju cerkve benediktink pri Sv. Gabrijelu v Pragi. Okrog njegovih prvih usod v samostanskem življenju

se začno plesti one njegovih prijateljev, ki jih deloma poznamo iz njegove prve knjige. Tako ga v Beuronu obišče znani pisatelj Johannes Jørgensen, ki takrat išče pot k resnici in jo doseže l. 1896, ko se spreobrne h katolicizmu. Verkade in njegov prijatelj, slikar Mogens Ballin, ki je sam tudi konvertit, mu olajšujeta to pot.

Na prehodu v novo stoletje slika v Beuronu v cerkvi in kapeli Matere božje, zanima se teoretično za tehniko in stilske podlage svoje umetnosti, študira za to Cennina Cenninija in G. Semperja »Stil«. V stalnem stiku je s Sérusierjem v Parizu, ki ga obišče v Beuronu, spozna tam Lenzova načela in jih propagira v Parizu. Ranson, Maurice Denis, Pissarro i. dr. se zanimajo zanje, največ pa se bori z novim idealom Sérusier sam, čigar narava temu idealu ne ustreza. Z velikim poznanjem človeškega bistva pripominja o njem (str. 78): »Žal je naredil napako, kakor tako mnogi, da je smatral objektivno popolno brez ozira na drugo za boljše, kar pa za posameznika ni vedno.« Dragocene v ti knjigi so strani 67—79, ko se peča z bistvom liturgičnega sloga, čigar »kaj« pojasni s citati iz R. Guardinija, o njegovem »kako« pa razpravlja samostojno. Rezultat je strnjen na str. 74 in 79. Kot pogoji za dosego sloga v ožjem smislu so mu: Globoko spoštovanje do božanstva samega na sebi in v stvarstvu. Intuitivna ustvarjajoča sila. Zmisel za slog: zmisel za potrebno in splošno. Duhovna tehnika ustvarjanja (estetska geometrija). Izvežbana roka. Posebno pa neskončna sreča, srečati božanstvo v lepi, dà, nebeški človeški postavi.

Verkade je postal med tem duhovnik. L. 1903 odide v Monte Cassino, kjer je s p. Deziderijem sodeloval pri mozaičnem okrasu kriptе. Tu ga premaga lepa narava in zelo mnogo slika zunaj, kar ga ovira pri monumentalnem ustvarjanju. L. 1904 ga v Monte Cassinu obiščeta prijatelja Sérusier in Maurice Denis. Ker je zbolel, preživi lepe dni počitka in okrevanja pri božji poti na Monte Vergine. Na potu v Beuron nazaj se seznani s poznejšim konvertitom G. Papinijem in slikarjem G. Prezzolinijem. L. 1905 ga pripelje prvič na Dunaj, kjer sodelujejo beuronci na veliki razstavi cerkvene umetnosti v Secesiji, ki jo je aranžiral Jože Plečnik. Ž njim naveže tesno prijateljstvo, ki mu posveti na str. 137, 255 sl. in 283 sl. tople prijateljske

spomine. Richard Kralik, Andri in drugi se tu srečajo z njegovo potjo. L. 1906 slika cerkev v Aichhaldenu, kjer ga obišče J. Jørgensen. Še isto leto odide po nalogu predstojnika v München, da se izpopolni v slikarstvu. Ta čas smatra bolj za neko motnjo v svojem razvoju. Tu postane prijatelj ruskega slikarja Aleksjeja Javlenskega, se navdušuje za Maréesa, ki mu posveti globoko zasnovane strani, ter Maier-Graefeja, katerega korigira glede smrti nesrečnega van Gogha. Smrt očeta ga vede domov na Holandsko, od tam pa obišče l. 1907 Paris in svoje prijatelje »nabije«, zlasti pa M. Denisa. Z globokim spoštovanjem govori o umetnosti Puvis de Chavannesa, o katerem pravi, da ga je gnal »der Antrieb ins Vollkommene«.

Na razstavi beuronske umetnosti v Aachen spozna drugega vodilnega arhitekta sodobnosti, Petra Behrensa. Vmes potoži o preobilici »slikarjev«, ki je značilna za naše neurejene razmere. L. 1908 poslika hišno kapelo samostanskega zavoda v Heiligenbronn. Nato ga pa predstojniki pošljejo l. 1909—1912 v Palestino. Kjer Verkade sporoča svoje vtise o potu, o ljudstvih in zemlji, je izredno duhovit in mikaven. To velja o njegovih označbah bistva Angležev, Francozov, Nizozemcev, Nemcev in Italijanov. To velja posebno tudi za njegove palestinske in poznejše dunajske vtise. V Jeruzalemu ga doseže Plečnikovo pismo, ki ga vabi, naj za kapelo, ki jo je daroval karmeličanski cerkvi v Döblingu na Dunaju tovarnar Zacherl, naredi kartone za slikana okna. Tu posveti prijatelju Plečniku majhen ekskurz, kjer z bistrim poznanjem tega umetnika piše tele besede (str. 255/6): »Pravi arhitekt mora imeti nekaj materinsko skrbnega. Njegova naloga je, da zida stanovanja Bogu in ljudem, majhna in velika. Pri tem pa mora postopati vselej smotrno; misliti mora na vse potrebe in skrbeti, da kaj ne manjka. Plečnik je imel te lastnosti v visoki meri. Bil je skrbno nežen, pri tem pa rado skrbeč, posebno če je šlo za druge. Zase je bil precej brezskrben. To mu je dajalo neko veselost, na drugi strani pa veliko resnost. Z bojaznijo in skrbjo je opazoval, kaj ljudje uganjajo in se je pogosto vpraševal, kam bo vse to pripeljalo. Svojo skrbnost je kazal tudi s tem, da je posvetil največjo skrb svojim delom od skice do dovršitve.«

Verkade je ustregel, naredil kartone in 1913 in 1914 kapelo tudi poslikal. Vmes je potoval k Plečniku v Prago, da se sporazume ž njim, ker je on projektiral altar. V tem daljšem bivanju na Dunaju, v versko in življensko zavednem miljeju rodbine naročnika Zacherla, se odpre Verkadejeva duša enemu najlepših delov knjige, poglavjem o Dunaju. Med vojno in po vojni živi večinoma v Beuronu, deluje manj slikarsko kakor samostansko in pisateljsko. Poglobi se v mistiko, z razumevanjem spremlja in podpira povojno mladinsko gibanje in slika samo še enkrat, l. 1924—27, ko poslika drugo kapelo v Döblingu. L. 1916 ga obišče konvertit Hermann Bahr, ki da njegovi prvi knjigi značilni naslov: »Unruhe zu Gott«. L. 1918 in večkrat ga obišče nesrečni Max Scheler, ki v Beuronu doživi trenutke harmonije. S simpatijo piše tudi o obiskih p. Petra Lipperta.

Verkadejeva knjiga je živo življenje in vztrajna borba za harmonijo, zato za sodobnega razdrapanega človeka resnično dragocena.

Fr. Stele

Hugo Obermaier: Urgeschichte der Menschheit. (Geschichte der führenden Völker, Bd 1.). Herder & Co., Freiburg i. Br. 1931.

Kot drugi del prvega zvezka velike publikacije »Geschichte der führenden Völker«, ki je pričela lani izhajati v založbi Herder & Co., je objavil znameniti utemeljitelj paleolitske arheologije, H. Obermaier, 180 strani obsegajoč uvod v prazgodovino človeštva. (Prvi del obsega duhovito razpravo »Sinn der Geschichte«, ki jo je napisal znani zgodovinar mistike, Josef Bernhart, in ki se povrnemo k njej ob drugi priliki.) Ta kratki pregled se v marsičem razlikuje od običajnih nemških del podobno priročnega značaja, tako na pr. zlasti od l. 1931 v Propyläen-Weltgeschichte, zv. I. objavljenega zelo akademsko-šablonskega in po zaslugi dolgoletne tradicije tega tipa tudi že skrajno površnega uvoda Friedricha Behna. Zelo pravilno je, da je Obermaier posvetil dovolj strani vprašanju najstarejše, terciarne arheologije, ob kateri priliki se je dovolj široko razpisal tudi o antropologiji, geologiji, fauni itd. tedanjih obdobj. Kar je bilo pri tem avtorju pričakovati, namreč da bo glavni del prostora zavzela baš paleolitska doba, kjer Obermaier tudi ima nekaj povedati, ni v absoluten kvar

knjigi, nasprotno le še jako poživlja ta drugod zelo klišejsko izdelavana poglavja. Seveda bi potem radi tudi v drugem delu čiste predzgodovine, deloma že pri poglavju o bronasti dobi, enake izčrpnosti in se nam potem posebno razpravljanje o kulturah železa zdi sorazmerno nezadostno uvaževano, čeprav so glavne črte tja do začetka zgodnjega srednjega veka dobro izdelane. Izvajanja Obermaierja so docela neshematična, živa, vsako poglavje spremlja k dotičnim problemom in predmetom spadajoča in dovolj izčrpno navedena literatura, med nekoliko maloštevilnimi ilustracijami pa nahajamo uspelo reprodukcijo reliefno okrašenega bronastega opasača iz Vač, ki se danes nahaja v dunajskem prirodoznanskem muzeju. Obermaierjeva razprava ni nikak mehaničen izvleček iz večjih in starejših del tega avtorja, nego prav na novo in lepo spisan uvod v najstarejšo zgodovino človeštva ter njegove kulture, ki ga bo vsak, kdor želi v ta poglavja zanesljivega vodnika, le težko pogrešil.

R. Ložar

UMETNOST

Razstava Fr. Goršeta. Po razstavi Božidarja Jakca »Amerika« (gl. DiS 1931, str. 415) je v prvih dneh novembra lanskega leta (1.—10. XI.) priredil v Jakopičevem paviljonu razstavo svojih starejših in novejših del kipar France Gorše. Razstavil je 31 plastik (mavec, les, bron in kamen) ter 18 risb; bila je to prva samostojna razstava F. G. v Ljubljani, zelo lep umetnostni dogodek v naši javnosti, a kakor podobni pojavi sorazmerno s svojo kvaliteto nezadostno opažen.

Goršetovo ustvarjanje, ki se bori z velikimi gmotnimi težkočami — saj nima G. skoro nobenih naročil —, stoji danes v znamenju realizma in so bile v tem pogledu kaj značilne njegove živalske plastike (n. pr. Opica I in II), prav tako pa tudi poetično-realistična reliefna rezbarija z bukolično motivnostjo (Pastirček, Domov in druge). V prvih ne oblikuje Gorše predmeta v elementarni svojskosti njegove narave, to je kot tip, očiščen vseh predstavni individualizacij, kakor na pr. Marc, nego teži za nekakim portretnim realizmom upodobitve živalskega sujeta in posledica je nekakšna natura individuata živalskega subjekta. Ta portretnostna penetracija prihaja v Goršetove živalske

studije od portretnega stila njegovih človeških upodobitev, ki jih odlikuje vprav silna individualizirajoča ostrina v karakteristiki predmeta in v sredstvih plastičnega izraza. Po vsem tem smo videli na razstavi prav uspela dela.

Ta sprememba Goršetovega stila, ki pa stvarno ni nikaka mehanična sprememba, nego notranje logično utemeljena, je bila posebno vidna v značilni statui Pridigarja. Imeli smo priliko videti po vojni v našem kiparstvu več eksperimentov v smeri monumentalizma, to se pravi precej monumentaliziranja, ki se je pa vršilo zvečine na docela umetnoobrtnih podlagah, na formatu drobne umetnosti. Goršetov Pridigar neče biti monumentalen in to je njegova velika odlika, zato pa je ta plastika, ki izpoveduje dosleden, tradicijsko neskaljen in pristen realizem naziranja, notranje nadvse skladna s formo, ki je vzknila iz zelo sodobnega in prav tako zelo neposrednega plastičnega in prostorninskega občutja. Goršetov novi kiparski izraz je trdno fundiran. Naravno je, da se ta način razodeva tudi v kipih kot je Goršetova nova verzija »Materinstva« iz leta 1930. Prvi, leseni relief »Materinstvo« iz leta 1928 stoji še v svitu akademije in je kot individualno-umetniški izraz zelo nevtralen. Gorše tedaj ni imel primarno niti občutja niti predstave, ki naj bi ju bil oblikoval, nego je bila primarna norma, vzor, danost stila. L. 1930 je Gorše »Materinstvo« že podal tako, kakor ga pravi kipar njegovega tipa mora podajati, ne še sicer popolnoma, vendar že v oni individualizaciji predmeta in občutja ter tudi v oni nujni konkretizaciji, ki se mora izvršiti, če naj pride predstava preko meja splošnega tipskega, dejal bi lahko arhaicističnega okvira. V Goršetovem delu so očitni sledovi jake in odločne borbe za umetniški izraz, jake volje, samo epigoni ostajajo v resignaciji spričo veličine različnih učiteljskih konceptov. Goršetu naj obrat od akademije ne bode cilj, nego prijetna zavest, ki jo ima lahko že danes. Cilj more biti samo volja po lastnem izrazu, ki nosi odgovornost pred samim seboj, pred časom in večnostjo. Kolikor je njegovo delo izgubilo obsega na vnanjih, nevtralnih dimenzijah stila v gori podanem zmislu, toliko je na tej razstavi pokazalo pribitka na notranjih, osebno-zmiselnih podlagah kiparske umetnosti.

O nekaterih drugih delih slovenskih umetnikov v zadnjem času, zlasti na pr. o cerkvenih slikah Jožeta Gorjupa v Kostanjevici na Dolenjskem, poroča v današnjem zvezku France Stele. Značilno je, da se je v teku lanskega leta več naših slikarjev posvetilo izvršitvi nalog cerkvenega dekorja (Maleš, Pirnat).

R. Ložar

Umetnostna razstava pri A. Kosu. Večja Goršetova dela kot so Materinstvo, Opice in druga je po zatvoritvi razstave prevzel trgovec z umetninami, g. Kos, ki je tik pred novim letom otvoril v svojem podjetju na Mestnem trgu majhno, trgovsko propagandno razstavo del slovenskih umetnikov. Namen razstave, ki je stalna, je, dati kupovalcu slovenskih umetnin čim boljše priliko, da se orientira v naši domači umetnostni produkciji tako po smereh kot po kvaliteti in pride na ta način v najožji stik z njenim stanjem. To prakso vrši g. Kos sicer že nekaj let sem, vendar je bil njen okvir doslej, ko za razstavo ni imel na razpolago zadostnih prostorov, majhen. Zdaj je v razstavne namene poleg veže porabil dve sobi ter prednjo sobo v 1. nadstr. in je v njih obesil lepo število slik in kipov.

Dela g. A. Kosa za propagando slovenske umetnosti in umetnostne kulture med narodom ne smemo podcenjevati in zdi se nam resnično uspešnejše nego marsikak drug manj iskren in prepričevalen, posebno pa še manj objektivni način. Deloma že s stalno ljubljansko razstavo, še bolj pa s potovalnimi kolekcijami pridejo dela naših slikarjev in kiparjev zares tja, kamor spadajo, namreč med ljudstvo in v okras naših stanovanj, želeti je le, da bi se to podjetje, kjer se že danes lahko zelo lepo orientiraš v naši umetnosti in si nabaviš prvovrstna dela, še bolj razvilo, doprinašajoč vedno večje koristi našim umetnikom in s tem še bolj utemeljujoč pravico svojega obstoja. Tudi je to pač najbolj živa pot do izšolanja onih delov naroda, ki pridejo za umetnika gmotno najprej v poštev, zato je gotovo, da bo agilni g. Kos svojo galerijo izpopolnjeval tako, da bo opravičil vsa naša pričakovanja. Ravno v teh dneh namerava razstavo zaradi pretesnosti in prenatrpanosti preurediti, pa bi bilo želeti, da pride pri novi uredbi do boljšega izraza naša resnična umetniška kvaliteta in nadarjenost in

da odpade ta in oni diletant, ki ne spada v družbo ljudi, katere bo imenovala nekoč zgodovina. To bi bilo želeti zlasti iz pedagoških in stvarnih razlogov, ki jih je zdaj zelo dobro formuliral z umetniškega stališča g. Jakopič v zadnjem (5.) zvezku »Arhitekture« (str. 153) in ki se jim popolnoma pridružujemo. Naše stališče je pa sicer doslej mogel vsakdo spoznati iz tega, da takih pseudonadarjenosti nismo omenjali.

R. Ložar

GLEDALIŠČE

Ljubljanska drama v sezoni 1931/32

V zadnjem času spoznavamo vedno bolj, da kriza našega gledališča, kolikor njeni vzroki ne segajo globlje v duhovno razravanost in neenotnost naše dobe, ni v prvi vrsti gospodarskega značaja, kakor so nas hoteli prepričati o tem pred nekaj leti. Prav tako je treba večji del naše publike braniti pred očitki, češ da ona ovira razvoj slovenskega gledališča. Naše občinstvo danes že tudi samo od sebe po svoji izobrazbi in zdravem življenjskem čutu zavrača marsikaj, kar ji gledališče nudi. Prepričani smemo biti, da bi bilo slovensko Narodno gledališče v duhovnem pogledu sodobnejše, v umetniškem pa kvalitativnejše, če bi vodstvo v večji meri upoštevalo tudi želje in potrebe obiskovalcev gledališča, med katerimi, hvala Bogu, vedno redkeje ugledaš reprezentativnega meščana in filistra. Med igralskim ansamblom so prav tako sposobne in umetniško visoko nadarjene moči, s katerimi bi se estetsko mogli meriti z vsakim sodobnim gledališčem v Evropi. Prav tako nismo brez izvrstnih režiserjev. Odkod prihaja potem takem, da ne moremo in ne moremo biti zadovoljni z uspehom in da tolikokrat pogrešamo veličine, kvalitete in resnične umetnosti? Le komur je popolnoma neznano, da je gledališče odvisno razen od zgoraj naštetih tudi še od drugih nič manj važnih dejstev, bo tu obstal brez odgovora. Mi pa smo stvári v prid dolžni omeniti na tem mestu zlasti gledališko vodstvo, prepričani, da v prvi vrsti od tam prihaja zlo brezsmernost in nekvalitete v hramu modric. Zdi se, da krmlarji ne vedo ne kam ne kod — in morebiti ni najmanjši vzrok vsega tega v dejstvu, da ne moreš skoraj nikogar posebej poklicati

javno na odgovor. Obupno je misliti na bodočnost, če se bo nadaljevalo v smeri, kakršno je zavzelo naše gledališče zlasti v tej zadnji sezoni, ko smo po dobro obetajočem začetku precej globoko zdrknili. Ali naše gledališče vobče nima dramaturga? Če pa to vprašanje ni upravičeno, sledi iz tega nujno, da je pri nas dramaturg ali brez vpliva in pravic ali pa ni mož na svojem mestu. Pa to še ni vse. Gospod ravnatelj drame je v začetku lanske sezone zagovarjal »kompromisni« repertoar natanko takole: »Seveda pa jaz vseh teh komedij, ki jih naša kritika — kot dramske umotvore — negira, ne smatram za nespadaajoče v okvir kulturnega teatra, ki se bo večno gibal med tečajema, ki sta ju naznačila največja dramska tvorca sveta, Shakespeare in Schiller: gledališče kot ogledalo časa in gledališče kot moralični zavod« (Jugoslovan, 28. septembra 1930). No, človeku de dobro, da Shakespeare in Schiller tega nista slišala. Takole razumevamo pri nas njiju ideal! Pa saj ni še dolgo tega, kar sta bila dva odlična predstavnika slovenskega Narodnega gledališča, gg. Polič in Župančič, podpisana pod znano izjavo v naših dnevnikih, kjer je bilo gledališče imenovano v isti vrsti — s krčmo in varietéjem!

Toda o vsem tem bo treba razpravljati še posebej, zakaj pred temi znamenji se nam vsiljujejo vprašanja o pomenu in značaju gledališča z umetniškega, duhovnega, socialnega in narodnega vidika. Tukaj sem hotel samo opozoriti na vse to. A skrajni čas je, mislim, da začnemo posvečati več skrbi in napore tudi stvarjem, ki se tičejo gledališča. Ne pozabimo, da gledališče ni in ne sme biti samo tako zvani »kulturni zavod«, marveč kakor vsako duhovno in kulturno življenjsko področje torišče ne toliko nameščenih, kolikor poklicanih osebnosti, izraz ne le konvencionalnega družabnega, ali morebiti celo le meščanskega ideala, ampak zlasti podoba in ogledalo časa, izraz njegovega resničnega duhovnega prizadevanja, iskanja in stremjenja. Vse to pa more biti samo ob sebi umevno le sad in delo svobodne stvariteljskega, ki nam edina odpira pot k idealu duhovnosti in umetnosti. Ta ideal pa je nekaj, brez česar gledališče nima ne smisla ne življenjske upravičenosti.

Seveda rad priznam, da je ideal duhovno in umetniško harmoničnega gledališča zlasti v današnjem, duhovno razbitem, še vedno

individualističnem času, ko vladajo med ljudmi zlasti napete in zaenkrat nepremagljive idejne in socialne razlike, ki posegajo nujno in usodno tudi v umetnost — skorajda neuresničljiv. Toda stvariteljni idealizem je še vedno premagal najtežje zapreke in tudi danes bi mogli, če bi le resnično hoteli, doseči višino duhovne in umetniške kvalitete. Če smo drugod, n. pr. v likovni umetnosti in v literaturi mogli najti stil v duhu sodobnosti, zakaj bi ne mogli tega doseči tudi v gledališču? A zdi se, da razen resničnega hotenja manjka tudi pravega razumevanja. Le tako si razlagam dejstvo, da je naše gledališče proti duhu časa in zato v svojo največjo škodo usmerjeno še vedno predvsem naturalistično in subjektivistično. Ta oznaka velja v prvi vrsti za umetniško-stilno stran naše drame, čeprav smo se tuintam že dvignili tudi do sodobnejših poizkusov v smeri stiliziranega gledališča in še naprednejšega igranja v stilu duhovnega realizma (C. Debevec). Toda gledališče ni in že po svojem bistvu ne more biti le torišče čistega estetskega prizadevanja. Nobena druga umetnost ni tako tesno in neposredno zvezana z življenjem, ko ravno gledališka, saj o gledališču brez publike niti ne more biti govora, vsaj v praktičnem smislu ne. Gledališče umetniško-estetsko ustvarjajo režiser in igralci — seveda v kolikor je to odvisno samo od njih, ki ne izbirajo in ne postavljajo repertoarja! — ideološko-duhovno pa gledališče usmerjajo avtorji-pesniki (ne samo dramatik!), ki nudijo uprizoritvam tekst. A pesnik govori v imenu publike; brez njega bi publika, kateri je ideja čistega, brezidejnega, to je zgolj mimičnega gledališča, po večini tuja, vobče ne prihajala v gledališče. Morebiti je ideja v gledališču celo važnejša nego kvaliteta — dasi je treba iskati med njima skladnosti — in sicer prav radi tega, ker ono neposredno oblikuje življenje in je zato sociološki problem gledališča celo važnejši, nego vprašanje njegove estetske smeri in dovršenosti. Zlasti sociološko-duhovno je treba razumevati tudi gledališče kot »ogledalo časa« (Shakespeare) in kot »moralični zavod« (Schiller). Repertoar je zaradi tega, če so dani drugi pogoji, najvažnejši problem vsakega gledališča. Tako se vedno spet vračamo k temu poglavitnemu vprašanju. Pri nas lahko rečemo, da je ta boleča točka v resnici pravi

vzrok krize našega gledališča, ki je v zadnjem času ne samo občutno nazadovalo, marveč naravnost — zdrknilo na stopnjo, o kateri je že vsaka kulturna debata nepotrebna in nemogoča. Tu je na mestu edinole kar najodločnejši protest. Zakaj če pogledamo dejanje in nehanje našega gledališča enkrat tudi z duhovnega vidika, to je, če si idejno ogledamo njegov repertoar, moramo reči, da je to naše »ogledalo časa« zlasti ogledalo omejenega meščanskega duha, njegove v bistvu protikulturne usmerjenosti in njegove resnične duhovne inferiornosti nasproti zdravim plastem našega naroda. Zdi se, da sta duhovno prazna komedija in še plitvejša naturalistično-romantična burka postali že načelna stran našega dramskega sporeda. To pa je tudi z ozirom na večji del naše gledališke publike sociološki anahronizem — v resnici najtežja napaka, ki jo more gledališče zagrešiti —, zakaj vsi ti ljudje po veliki večini zahtevajo od gledališča duhovnejše in sodobnejše ideje. Novi človek ne more živeti od starega duha — to-le naj enkrat premislijo »consules« našega gledališča in morebiti smemo potem — upati na boljše čase.

To so poglavitne napake, katerim bo treba stopiti na prste, da nam ne zaduše zdravih kali. Zaradi tega bi bilo treba opozarjati nanje vedno znova in znova. Pri tem pa seveda ne smemo zamolčati tudi tega, kar nam gledališče nudi dobrega in naprednega. Po zaslugi dobrih duhov se namreč včasih vendarle zgodi čudež celo v našem gledališču. To nam je dokaz, da bi moglo biti bolje: saj če gre enkrat, bi šlo tudi večkrat. Prav tako pa nam taki sporadični uspehi vzbujajo sum, da gre v vseh teh primerih pač bolj za iniciativo, razumevanje, napor in sposobnost posameznikov, nego za delo in smer gledališča kot celote. In kakor smo sicer nezadovoljni z letošnjo sezono, njen začetek vendar ni bil slab. Slehernik, Kralj na Betajnovi in Dogodek v mestu Gogi so bile predstave, ki pomenijo za naše gledališče nedvomno uspeh in ki morejo biti radi tega zares opora naši veri vanj. Seveda ne trdim, da bi vse te uprizoritve režijsko in igralsko ne mogle biti še boljše; zlasti velja to za Grumovo igro, ki pa je tudi z literarnega vidika najbolj problematična. Vendar pa je za vsako izmed omenjenih treh del še posebej treba naglasiti, da so zlasti tudi po svoji

idejni strani važna z vidika sodobnega gledališča, bodisi da mu kažejo pot k lepši bodočnosti ali pa vsaj odkrivajo resnično težki položaj, v katerem je gledališče v naši dobi zaradi njene duhovne neenotnosti.

I. H. von Hofmannsthal: Slehernik. Misterij o življenju in smrti bogatina Slehernika. Priredil za slovenski oder Oton Župančič.

Prvič je naša drama uprizorila Slehernika sicer že v pretekli sezoni, vendarle pa je šele ponovitev predstave v začetku meseca septembra 1931, katera se je vršila na prostem pred nunsko cerkvijo, razodela popolnejšo gledališko zamisel misterija in s tem dosegla tudi zares lep uspeh, tako da moramo vsaj v režijskem smislu smatrati to drugo uprizoritev na pragu nove sezone tako rekoč za novo gledališko ustvaritev. Zaraditega smo pač upravičeni, da poročamo o njej v okviru poročila za letošnjo sezono. Novost in pomembnost uprizoritve pa je treba podčrtati z dveh vidikov. Prvič nam je gledališče nudilo misterij, duhovno igro, kar že samo po sebi pomeni nekaj slovesnega v našem gledališkem sporedu. Razen tega pa se je uprizoritev vršila na prostem, pred močnim arhitekturnim pročeljem nunske cerkve, s čimer ni pridobila samo režiserjeva (O. Šest) zamisel v estetskem pogledu, marveč je uprizoritev s tem zadobila obenem tudi globlji življenjski poudarek. Misterij namreč zaradi svojega duhovnega značaja v sodobnem gledališču, ki je žal že skoraj popolnoma izgubilo svoj prvotni religiozni in sakralni značaj in je tudi sicer postalo več ali manj iluzionistično, ne more priti do svoje polne veljave in prepričevalnosti. To se je pri prvi uprizoritvi pokazalo v toliki meri, da so bili skeptični glasovi vsaj deloma upravičeni. Z novim prostorom pa je uprizoritev prav za prav našla za misterij vsebinsko in estetsko edino možno sceno, to je prostor v gledališkem smislu, ki ima vendarle namen, da služi interpretaciji duha, ki ga izžareva tekst. Slehernik ni le drama človeškega doživljanja edinole v svetu zunanje, epične ali pa zgolj psihološko-notranje, to je dramatično-lirične resničnosti, marveč se preko naravnega dviga v svet metafizične resničnosti. Radi tega je le navidezni, realistično-alegorični dualizem dela v resnici izraz stilne enotnosti v smislu duhovnega, simboličnega realizma. Z isto pra-

vico, s katero je idealiziral in v simboličnem smislu tipiziral Slehernika, pa tudi sicer vso okolico prikazanega življenja, je pesnik ustvaril tudi alegorične podobe Smrti, Dobrih del, Vere in celo hudiča, ki je sicer v slovenski prireditvi izpadel. Zakaj alegorija je bila od nekdanj veljaven estetski princip umetniškega ustvarjanja, kadarkoli je šlo za oblikovanje nevidnega sveta, če le ni izvirala iz racionalističnih, marveč iz elementarnih osnov mitično-religiozne fantazije. Zato nikakor ni v redu, če kdo vidi na primer v Dobrih delih ali pa v Veri — »schematizirane osebe« (kakšno nerazumevanje!) ali jih celo skuša tolmačiti, seveda popolnoma zgrešeno, z vidika — psihologije. To je pač samo izraz nasilja, ki ga v svetu umetnosti še vedno hoče izvajati naturalistična estetika, ki je vedno hodila z roko v roki s skrajnim individualizmom. Toda na ta način bi morali zavreči na primer tudi vse pravljice, vso srednjeveško umetnost, celo grško tragedijo, vsaj v njenih začetkih, in nedvomno tudi Danteja ali pa Goetheja (Faust!). Dvomu nad življenjsko resničnostjo Slehernika moremo pač z enako upravičenostjo postaviti nasproti dvom o vsakem delu naturalistične umetnosti, če le osporavamo resničnost »življenja« in »oseb« v zmišlu gole biološke in naturalistično-psihološke zakonitosti »onstran dobrega in zlega«. Na tej ravnini se pač pričinja nasprotje, kjer ne gre več samo za razliko estetskega pojmovanja, marveč za razliko svetovnega nazarja, v kateri so nedvomno utemeljene tudi vse razlike umetnostnih stilov. Z vidika idealistične umetnosti je Slehernik prav toliko resničen, kolikor je neresničen z vidika naturalistične umetnosti. Res da je pričujoči misterij predvsem epsko-lirska parabola z duhovnim naukom, vendar je delo prav v svojem središču, kjer se oba svetova, človeški in nadnaravno-kozmični, križata pred obličjem smrti v globini Slehernikove notranjosti, naravnost pretresljivo v smislu dramatičnega spora in napetosti. In prav drugi, alegorični del, je dramatičnejši, nego prvi del, ki je vse do prihoda Smrti skorajda izključno epskega značaja, seveda ne epskega v avtonomnem smislu, marveč v stilu parabole o bogatem Sleherniku. To je pokazala prepričevalno tudi uprizoritev, ki je zlasti poudarila idejo dela, namreč ničevost vsega človeškega in posvetnega in pretres-

ljivo ter veličastno usodnost nadnaravnega in skrivnostnega.

In tako mi je sedaj, da se po tej literarni označitvi dela samega vrnem še enkrat k uprizoritvi, potreba še dodati k prejšnjemu, da je novi prostor s cerkvijo v ozadju bil uprizoritvi primerno estetsko dopolnilo ne le v dekorativnem in zunanjesceničnem smislu, marveč se je tudi zgoraj omenjena vsebinska simbolika dela enotno zlila s simboliko »svetega kraja«, namreč cerkve. In tako se je iluzija, katero bi nam v najboljšem slučaju moglo pričarati gledališče, na tako preprost način pretvorila v občutje nečesa nadvse resničnega. Kar pa je še posebno stopnjevalo gledališko enotnost te uprizoritve, je dejstvo, da ji je prisostvovalo tudi primernejše, izbranejše občinstvo, ki je res prišlo tudi zaradi misterija, a ne samo zaradi čiste umetnosti. Zakaj nikakor ne smemo pozabiti, da misterij ni namenjen samo estetskemu doživljanju, marveč zlasti duhovnemu očiščenju, kar je bil sicer od nekdanj namen gledališča sploh.

Režiserju gre zasluga, da je tako posrečeno in popolnoma v smislu duhovne igre rešil vprašanje prostora in scene. Pri tem je resigniral skoraj na vse zunanje odsrke pripomočke — česar smo pri njem komaj vajeni —, čeprav ni dvoma, da bi na primer močnejša ali bolje: izbranejša uporaba luči, muzike, petja, zvonov itd. mogla le še stopnjevati vtis veličastnosti. To je tem večjega pomena, ker pri takšni uprizoritvi na prostem govor ne pride do polne veljave. Pri Sleherniku smo to obžalovali tembolj, ker je delo z literarnega vidika prava jezikovna mojstrovina. Posebej moramo pohvaliti Župančičev slovenski tekst, ki je prelep, a žal so igralci skoraj vsi, kar se tiče glasu, morali odpovedati v ogromnem, odprtem prostoru. Suvereno je obvladal svoj glas prav za prav samo Skrbinšek (Mamon), medtem ko sicer prav tako odlično izvežbana glasova Slehernika (Levar) in njegove matere (Marija Vera) nista vedno dosegla daljave. Toda to so tehnične, ne umetniške napake. Kar se tiče igre, je režiser poudaril zlasti slikovitost skupnih prizorov, pravtako pa so tudi posamezni igralci pravilno pojmovali svoje vloge v smislu mimosa. Podobe Slehernika (Levar), njegove matere (Marija Vera), Mamon (Skrbinšek), Smrti (Kralj) so bile nadvse prepričevalne in žive zlasti po svoji iz-

razni, ekspresivni igri. Razodevale so po vrsti obup in tragiko, vdanost in pretresljivo duhovno resničnost, grozotnost in veličastnost, brezdušnost in demonično pošastnost. Če smem posamič preiti ostale (Cesar, Nablocka, Šaričeva i. dr.), jih moram vendarle pohvalno omeniti z vidika skladne in ubrane celote, v kateri je uprizoritev dosegla uspeh, tako da se njena umetniška kvaliteta lahko postavi ob stran duhovni pomembnosti, katero je uprizoritev imela za naše gledališče.

II. Slavko Grum: Dogodek v mestu Gogi.

Uprizoritev Grumove igre v dveh dejanjih, »Dogodek v mestu Gogi«, nam je razodela podobo gledališča, ki pomeni prav nasprotno smer v gledališkem pojmovanju, nego jo predstavlja misterij in vobče vsak za gledališče namenjen tekst, kateremu gre v prvi vrsti za človeško in duhovno stran, recimo za poudarek ideje, iz katere šele se je popolnoma organsko razvila tudi njegova umetniška oblika. Zakaj s to predstavo, s katero je naša drama otvorila letošnjo sezono, smo doživeli primer čistega estetskega ali zgolj formalnega, brezidejnega gledališča. Taki poizkusi, ki poudarjajo avtonomni značaj gledališča v smislu njegove neodvisnosti od literature, idejne vsebine in življenjske problematike vobče, v novjšem času niso bili redki in so nadvse značilni za položaj, v kakršnem je bilo gledališče nedavno in je morebiti še sedaj. Čeprav ni dvoma, da bo končno kakor povsod, tako tudi v gledališki umetnosti zmagalo življenje nad golim formalnim principom, je vendarle treba priznati, da je takšne poizkuse povzročila duhovna neenotnost sodobne družbe, zaradi česar o enotnosti ideje in umetnosti v gledališču vsaj z ozirom na publiko ni moglo biti več govora. Zato se je gledališče skušalo pred to ideološko-sociološko krizo rešiti z estetsko osamosvojitvijo. Edinstven slovenski primer takšnega odrskega larpurlartizma nam nudi v bistvu tudi »Dogodek v mestu Gogi«. S tem hočem reči le, da je pričujoče delo igra v doslovnem pomenu besede in da je zato namenjeno zlasti gledališču. Delu se pozna, da je bilo napisano v prvi vrsti iz gledališko snujoče fantazije, ne pa iz viharja življenjske problematike, ki je izhodišče literarnega ustvarjanja. Zato pogrešamo v njem dramatičnih osnov in ga tudi sicer z literarnega vidika ne

moremo popolnoma opravičiti. Temu je treba iskati vzrok v dejstvu, da je pisatelj v Gogi skušal oblikovati podobo človeške notranjosti onstran osebnosti. Pravi subjekt vsega dogajanja je Goga, čudovito mesto, fantastični privid človeške podzvesti in v podobo transformirano življenje samo na sebi, življenje ne kot vsebinski kozmos, marveč življenje kot akcija in proces. Pisatelj zato ne oblikuje živih, resničnih ljudi v smislu osebnosti, marveč le lutke, ki naj nam ponazore skrivnost in bistvo notranje zakonitosti človeškega življenja. Ker nam avtor potemtakem ne prikazuje ljudi v igri življenja, marveč nasprotno igro življenja v ljudeh, se dramatični zakonodajavec in pesnik besedne lepote v tem delu od vsega začetka umika scenografu in literarni koncept prehaja v — pantomimo. Obširneje sem pisal o tem v svojem literarnem poročilu o »Dogodku« v Domu in svetu 1930, str. 323—4, kjer bo čitalec našel marsikako pojasnilo Grumovemu delu. Na tem mestu moram omeniti le še to, da je tudi nerealni, fantastični in groteskni slog nujna posledica pisateljevega osnovnega pojmovanja prikazane življenja. Na škodo delu pa je avtor enotnost stila prelomil z nekaterimi realističnimi črtami.

Ta napaka se je očitno razodela tudi pri uprizoritvi. Režija (O. Šest) ni ustvarila enotnega in v celoti tudi ne z igro skladnega stila, a to gre le deloma na njen račun. V nemajhni meri je to avtorjeva krivda zaradi zgoraj omenjenega dualizma, kar se tiče stila njegovega dela in ki pomeni vsekakor organsko in umetniško usodno napako v njem. Na vsak način bi se bil moral režiser ogniti realističnemu pojmovanju pretežnega dela igre. Delo ni dramatično, komaj rahlo epično (realistične epizode), najbolj pa lirično, seveda v kolikor moremo sploh še govoriti o njem kot o umetniški izpovedi v literarnem smislu. Lirski element, ki izraža zlasti občutje groze in usodnosti, prehaja tudi v atmosfero, ki prav za prav edina veže posameznosti v celoto, v privid mesta Goge, vsaj v notranjem smislu, zakaj zunanji prostorski kolektiv je nasprotno poudarjen prav z večdelnostjo prostora. Zato je po tej strani bilo tudi režiserjevo delo lažje, nego pa je moglo biti prizadevanje za stil in način igre same. Vobče smemo reči, da je iluzija pozorišča in tudi iluzija posameznih mask bila

nedvomno močnejša nego prepričevalnost igre. Na pomoč je prišel režiserju seveda tudi scenograf (Vavpotič) s slikovitostjo vna- nje dekoracije. Prav tako je bila muzika (Ukmar) uprizoritvi v prid. Namesto tempa, ki bi le zakril notranjo dinamiko igre, se je režiser odločil za smer počasne pantomime, a poleg stilizirane recitacije je vendarle dopustil tudi realistično govorjenje. Priznam, da je bil način recitacije zanj težak problem in to zopet po avtorjevi krivdi. Zakaj jezik, ki ga je pisatelj položil v usta svojim lutkam, je mnogo bolj realističen, nego literarno stiliziran in metaforičen. Če premislimo, da njegove osebe niso resnični ljudje, marveč samo liki človeške podzavestne duševnosti, je realistično govorjenje v nasprotju z igro lutk, kakršna bi bila edina v skladu s stilom dela. Zaradi skladnosti govorjenja in igre se je režiser odločil za realizem, s tem pa je le še poglobil nasprotje med stilom igre in značajem dela.

Ta nedognanost v stilu uprizoritve pa je bila še tem bolj vidna in podčrtana zaradi premajhne izrazne moči posameznih igravcev, ki niso bili vedno kos poudarjeni mi- mični igri, ki edina more tej neliterarni »igri« dati močno odrsko podobo. Le umrli naddavkar (Skrbinšek) je bil zamišljen popolnoma v stilu igre in je ne le po pojmovanju, marveč tudi po izvedbi svoje vloge vidno prekašal vse ostale. Vendarle naj posebej omenim še tudi obe starki (Rakarjeva in Juvanova) in mirno ženo (Gabrijelčičeva), z vidika celote pa razen podoknice (Cesar, Daneš), še posebno pantomimo prvega prizora, ki se nas je dojmil prav tako močno, kakor pretresljivi in grozotni pojav umrlega naddavkarja.

Ker je težišče dela v čisti igri, v sceni in v dinamiki kretnje, je seveda nesmiselno govoriti o globlji vsebinski pomembnosti Grumovega teksta. Če skušamo za estetičnimi vrednotami umetniškega privida odkriti še kaj več, po čemer žeja našega duha, se moramo žal razočarani vrniti. Podoba in smisel njegovega umetniškega ustvarjanja sta v analizi, ne v izpovedi. In ta njegova analiza je tako racionalistična, naravnost iz teorije Freudove psihoanalize porojena, da je komaj še mogoče slutiti na dnu intuicijo in verjeti v pesniško resničnost. Pisatelj je komaj dovolil duši, da se oglasi iz bolečine in stiske. Le redko v tej umetniški študiji

začutimo tudi pesnika poleg oblikovavca, tudi človeka poleg umetnika-artista. Njegovo delo se nas dojmi sicer bolešno in grozotno, vendarle ne čutimo v njem tragike. To je posledica dejstva, da je »etos« tega dela osnovan na amoralnosti zgolj biološko-vitalističnega svetovnega naziranja. Bolečina mesta Goge je sicer težka in brezupna, vendar »onstran dobrega in zlega«, usodna, a ne metafizično smiselna. To nam jasno razodeva n. pr. zgled Hane, katero je avtor pojmoval še najbolj v smislu dramatične osebnosti z notranjim konfliktom in katera je edina »ubežala« iz mesta Goge. Toda vse preveč je očitno, da je njeno »očiščenje« prikazano in ga je tudi treba umevati psihoanalitično (alegorični pomen njenega »umora«!), da ne rečem medicinsko, a nikakor ne etično in duhovno! Njen odpor zoper zapeljivca Pre- tiha ni razumljiv toliko iz etičnega gnusa, nego iz erotične antipatije, naravne in še stopnjevane zaradi bolešnega doživetja spolnosti že v zgodnji mladosti, v čemer me potrjuje med drugim tudi dejstvo, da Hana takoj po sproščanju od svojega demona — vabi k sebi pesnika, ki jo je oboževal. Morebiti je celó njegovo »pomoč« treba razumeti prav tako alegorično kakor njen »umor« (kot prisposodobno psihoanalitičnega dejstva njene osvoboditve od morečega spomina na preteklost). Zame je jasno, da njena problematika spada v poglavje psihoanalize in psihiatrije, ne morale. Zato je tudi uprizoritev v tem oziru mogla nuditi le zunanjo teatralično rešitev, ki nas pa v človeškem smislu ni prepričala. Upam se tudi trditi, da »Dogodek v mestu Gogi« zaradi pomanjkanja ideje, vsebine, mita ali kakor se že imenuje človeška stran v umetnosti — poleg njene estetske lepote — ne bo nikoli zanimal in navduševal širšega občinstva. Na drugi strani pa zopet pomeni prav danes, ko je idejna kriza gledališča dosegla svoj višek, zanimiv poizkus v smeri avtonomnega, čistega in prvotno - mi- mičnega gledališča in je po tej strani značilen dokument povojnega časa. Naše prizadevanje mora sicer stremeti po novi dobi, po čim večji skladnosti gledališča z življenjem, ljudmi in idejami našega časa, po skladnosti mimosa in poezije, iluzije in resničnosti, igre in človečnosti. Vendarle je bila uprizoritev »Dogodka« zlasti z vidika slovenskega repertoarja pozitivno dejanje.

France Vodnik

PREJELI SMO V OCENO

Jack London, Dolina meseca. Roman. Poslovenil Vladimir Levstik. Založba Modraptica v Ljubljani, 1931. Načrt za platnice je izdelal Ivo Spinčič. Str. 504.

Milenko Vidović, Pregled filozofije. Knjiga I. Sarajevo 1930. Štamparski zavod.

Knjige Mohorjeve družbe za l. 1932. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celju. Natisnila Mohorjeva tiskarna v Celju, r. z. z o. z. (Fran Milavec, Celje.) Redno izdanje.

Koledar Družbe sv. Mohorja za l. 1932. Uredil F. S. Finžgar. Opremil Milko Bambič. Str. 176.

France Bevk, Stražni ognji. Povest. Slovenskih večernic 84. zvezek. 1931. Str. 159.

Misijonski škof Irenej Friderik Baraga. Spisal dr. Fran Jaklič. 1931. Str. 237.

Zgodovina slovenskega naroda. Spisal dr. Josip Mal. Zv. 10. 1931. Str. 80.

Kuharica v kmečki, delavski in preprosti meščanski hiši. Spisala Marija Remec. 1931. Str. 144.

Da se poznamo. 1931. Str. 65.

Za doplačilo:

Ing. agr. Primož Simonič, Splošno poljedelstvo. 1931. Str. 320.

Fran Terseglav, Med nebom in zemljo. 1931. Mohorjeva knjižnica 44. Str. 160.

Trdi orehi — veseli smehi. Uganke nabral Peter Butkovič-Domen, šale nabrala »Mladika«. 1931. Str. 135.

Josip Brinar, Kosmatin, kralj notranjskih gozdov. Z risbami opremil Milko Bambič. 1931. Str. 101.

Svete maše za nedelje in praznike. Zbral in prevedel Vital Vodusek. 1931. Str. 462.

Pavle Flere, Pravljice. S slikami okrasil Maksim Gaspari, Ljubljana, 1931. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna. Str. 169.

Verkade, Willibrord, Der Antrieb ins Vollkommene. Erinnerungen eines Malermönches. 1—6 Tausend. Gr. 8°. (VI und 376 S., 1 Bildnistafel). Freiburg im Breisgau und Wien I. Wollzeile 33. 1931. Herder.

Gespräche mit einem Gottlosen. Von Helmut Fahsel, Kaplan. 13.—15. Tausend. Freiburg im Breisgau, Herder & Co., Verlagsbuchhandlung, 1931. 217 S.

Kirchenbau. Ratschläge und Beispiele. Von Dr. Ing. Karl Freckmann. Mit 132 Abbildungen.

Dragutin Tadijanović, Lirika. Zagreb, 1931.
Janez Jalen, Bratje. Drama v štirih dejanjih. Mohorjeva knjižnica 46. Založ. Družba sv. Mohorja, 1931. Celje.

Josip Ribičič, Mihec in Jakec. Risbe M. in O. Gaspari. Mladinska Matica v Ljubljani, 1931.

Alfred Tennyson, Henoh Arden. V Ljubljani. Izdala in založila Vigred. 1931.

Nikolaj Nikitin, Zločin Kirika Ruđenka. Roman. Izdanje Logos, Zagreb, 1931. Preveo sa ruskog Boško Vračarević. Str. 261.

Sinclair Lewis, Babbit. Roman. Preveo sa engleskog Borivoje Nedić. Izdanje Nolit, Beograd, 1931. Str. 373.

Erich Kästner, Emil i detektivi. Roman za decu. Preveo sa nemačkog Gustav Krklec. Ilustracije radio Walter Trier. Izdanje Nolit, Beograd, 1931. Str. 199.

Rudolf Braune, Devojka za pisačom mašinom. Roman. Preveo sa nemačkog Sl. Jovanović. Izdanje Nolit, Beograd, 1931. Str. 178.

Beseda o sodobnih vprašanjih. Izhaja mesečno. Urejuje konzorcij. Zanj odgovarja Langus Jože. Izdaja Delavska založba. Leto I. št. 1.

Borivoje Jevtić, Deset godina sarajevskog pozorišta. Sarajevo, 1931. Izdanje časopisa »Pregled«.

Joža Lovrenčič, Tiho življenje. Risbe B. Jakca. Ljubljana, Mladinska Matica, 1931.

Dr. B. Dragaš, Otrok v predšolski dobi. Celje, Družba sv. Mohorja, 1931. Mohorjeva knjižnica 47.

Selma Lagerlöf, Zgodba o blaznem Gunnarju. Prevel in uvod napisal Franjo Tominec. Izdala in založila Delavska založba. Ljubljana, 1931. Krekova knjižnica 6. Str. 132. 12 lesorezov Mihe Maleša.

Geografski vestnik, I. VII., 1931. št. 1.—4. Časopis za geografijo in sorodne vede. Urednik dr. Anton Melik, Ljubljana.

André Gide, Ozka vrata. Prevedel Božo Vodusek. Opremil arh. Jože Mesar, Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, 1931. Leposlovna knjižnica. Str. 165.

Peter Lippert S. J., Od duše do duše. Pisma dobrim ljudem. Prevedla Dora Vodnik. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, 1931. Leposlovna knjižnica. Str. 228.

Pierre L'Ermite, Kako sem ubila svojega otroka. Prevedel Joža Gregorič. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, 1932. (Ljudska knjižnica 44. Str. 239.